

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

**ΤΟ ΗΘΙΚΟΠΑΡΑΙΝΕΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΣΤΑ
ΥΣΤΕΡΟΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ**

Διπλωματική Εργασία

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2023

Πίνακας περιεχομένων

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
1. ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ ΚΑΙ ΧΡΥΣΟΡΡΟΗ.....	10
1.1 Χειρόγραφη παράδοση – Χρονολόγηση – Συγγραφέας.....	10
1.2 Υπόθεση του έργου.....	11
1.3 Ηθικοπαραινετικά στοιχεία.....	14
1.4 Σύνοψη	24
2. ΒΕΛΘΑΝΔΡΟΣ ΚΑΙ ΧΡΥΣΑΝΤΖΑ	26
2.1 Χειρόγραφη παράδοση – Χρονολόγηση.....	26
2.2 Υπόθεση του έργου.....	27
2.3 Ηθικοπαραινετικά στοιχεία.....	30
2.4 Σύνοψη	35
3. ΑΦΗΓΗΣΙΣ ΛΙΒΙΣΤΡΟΥ ΚΑΙ ΡΟΔΑΜΝΗΣ	37
3.1 Χειρόγραφη παράδοση – Χρονολόγηση.....	37
3.2 Υπόθεση του έργου.....	40
3.3 Ηθικοπαραινετικά στοιχεία.....	43
3.4 Σύνοψη	55
4. ΙΜΠΕΡΙΟΣ ΚΑΙ ΜΑΡΓΑΡΩΝΑ.....	57
4.1 Χειρόγραφη παράδοση – Χρονολόγηση.....	57
4.2 Υπόθεση του έργου.....	58
4.3 Ηθικοπαραινετικά στοιχεία.....	60
4.4 Σύνοψη	64
5. ΦΛΩΡΙΟΣ ΚΑΙ ΠΛΑΤΖΙΑ ΦΛΩΡΑ	66
5.1 Χειρόγραφη παράδοση – Χρονολόγηση.....	66
5.2 Υπόθεση του έργου.....	67
5.3 Ηθικοπαραινετικά στοιχεία.....	69
5.4 Σύνοψη	78
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	79

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Εκδόσεις κειμένων

Καλλίμαχος και Χρυσορρόη

Γ. Πολέμης, *Καλλίμαχος και Χρυσορρόη*, Θεσσαλονίκη 2021.

Βέλθανδρος και Χρυσάντζα

Γ. Πολέμης, *Βέλθανδρος και Χρυσάντζα*, Θεσσαλονίκη 2022.

Λίβιστρος και Ροδάμνη

Π. Αγαπητός, *Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης*, Αθήνα 2006.

Ιμπέριος και Μαργαρώνα

Ε. Κριαράς, *Βυζαντινά Ιπποτικά Μυθιστορήματα*, Αθήνα, 1955, 199-249.

Φλώριος και Πλάντζια Φλώρα

Ε. Κριαράς, *Βυζαντινά Ιπποτικά Μυθιστορήματα*, Αθήνα 1955, 133-197.

Σπανέας

Δ. Σ. Γεωργακόπουλος, *Εξ Αλεξίου Κομνηνού Γραφαί και Στίχοι διδαχής και παραινέσεως Λόγοι. Η παλαιότερη παραλλαγή των Στίχων του Σπανέα. Κριτική έκδοση με εισαγωγή, σχόλια και γλωσσάριο*, (υπό έκδοση).

Γενική βιβλιογραφία

Αγαπητός, Λίβιστρος

Π. Αγαπητός, *Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης*, Αθήνα 2006.

Π. Αγαπητός, «Η αφηγηματική σημασία της ανταλλαγής επιστολών και τραγουδιών στο μυθιστόρημα Λίβιστρος και Ροδάμνη», *Θησαυρίσματα* 26 (1996) 25-42.

Στ. Αλεξίου, *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης και το Άσμα του Αρμούρη. Κριτική Έκδοση*, Αθήνα 2006.

Στ. Αλεξίου, *Ελληνική Λογοτεχνία. Από τον Όμηρο στον 20^ο αιώνα*, Αθήνα 2010.

Γ. Σ. Αναγνωστόπουλος, *Η χειρόγραφη παράδοση του Σπανέα*, Αθήνα 1993.

Γ. Σ. Αναγνωστόπουλος, *Ο Σπανέας*, Αθήνα 2010.

W. F. Baker – A. F. van Gemert, *Ιστορία του Βελισσαρίου. Κριτική έκδοση των τεσσάρων Διασκευών με Εισαγωγή, Σχόλια και Γλωσσάριο*, Αθήνα 2007.

Beaton, *Μυθιστορία*

R. Beaton, *Η Ερωτική Μυθιστορία του Ελληνικού Μεσαίωνα*. Μετάφρ. Ν. Τσιρώνη, Αθήνα 1996.

Beck, *Ιστορία*

H.-G. Beck, *Ιστορία της Βυζαντινής Δημόδους Λογοτεχνίας*. Μετάφρ. Ν. Eideneier, Αθήνα 2009.

S. Constantinou, «Retelling the Tale: The Byzantine Rewriting of Floire and Blancheflor», στον τ. M. Baisch – J. Eming (επιμ.), *Hybridität und Spiel. Der europäische Liebes – und Abenteuerroman von der Antike zur Frühen Neuzeit*, Βερολίνο 2013, 227-242.

A. van Gemert – W. Bakker, *Μαρίνος Φαλιέρος Λόγοι Διδακτικοί του πατρός προς τον υιόν*, Θεσσαλονίκη 2014.

A. van Gemert, *Η Κακοπαντρεμένη*, Θεσσαλονίκη 2010.

Δ. Σ. Γεωργακόπουλος, «Ενδείξεις για την προφορική παράδοση των Στίχων του Σπανέα», *Κυπριακή Εστία* 5 (2021) 38-42.

D. S. Georgakopoulos, «Konstantinos Anagnostes, George Lapithes and the Cypriot Version of Spaneas», (υπό έκδοση).

G. Danezis, *Spaneas: Vorlage, Quellen, Versionen*, Μόναχο 1987.

Γ. Δανέζης, «Ο Σπανέας και οι Στίχοι Πολιτικοί του Γεωργίου Λαπίθη», *Δίπτυχα* 4 (1987) 413-425.

Γ. Δανέζης, «Μερικοί άγνωστοι μάρτυρες γνωστών δημοδών κειμένων», *Βυζαντινά* 18 (1995-1996), 87-112.

L. Garland, «'Be Amorous, but be Chaste': Sexual Morality in Byzantine Learned and Vernacular Romance», *BMGS* 14 (1990) 62-120.

G. S. Henrich, *Εμμανουήλ / Μανόλης Λιμενίτης. Το Θανατικόν της Ρόδου*, Θεσσαλονίκη 2015.

Σ. Ε. Κακλαμάνης, «Μάρκος Δεφαράνας (1503-1575;) Ζακύνθιος στιχουργός του 16^{ου} αιώνα», *Θησαυρίσματα* 21 (1991) 210-315.

S. Karaiskakis, «Das Lehrgedicht *Λόγοι διδακτικοί του πατρός προς τον υιόν von Markos Depharanas 1543*», *Λαογραφία* 11 (1934) 1-66.

Γ. Κεχαγιόγλου, *Απόκοπος, Απολλώνιος, Ιστορία της Σωσσάνης*, Αθήνα 1982.

Κεχαγιόγλου – Παπαλεοντίου, *Ιστορία Κυπριακής Λογοτεχνίας*

Γ. Κεχαγιόγλου – Λ. Παπαλεοντίου, *Ιστορία της Νεότερης Κυπριακής Λογοτεχνίας*, Λευκωσία 2010.

B. Knöss, «Qui est l' auteur de Callimaque et Chrysorrhoe?», *Ελληνικά* 17 (1962) 274-295.

Κότσικας, *Οι επιδράσεις του Σπανέα*

Δ. Κότσικας, *Οι επιδράσεις του Σπανέα σε υστεροβυζαντινά κείμενα, Μεταπτυχιακή Διατριβή*, Ιωάννινα 2014.

Κριαράς, *Βυζαντινά Ιπποτικά Μυθιστορήματα*

Ε. Κριαράς, *Βυζαντινά Ιπποτικά Μυθιστορήματα*, Αθήνα 1955.

T. Lendari, *Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης (Livistros and Rodamne). The Vatican Version. Critical Edition with Introduction, Commentary and Index – Glossary. Editio Princeps*, Αθήνα 2007.

R. Luzi, «The Acculturation of the French Romance Pierre de Provence et la belle Maguelonne in the Byzantine Imperios and Margaronna», στον τ. A. J. Goldwyn – I. Nillson (ed), *Reading the Late Byzantine Romance. A Handbook*, Κέμπριτζ 2019, 101-124.

Γ. Κ. Μαυρομάτης – Ν. Μ. Παναγιωτάκης, *Στέφανος Σαχλίκη. Τα ποιήματα*, Αθήνα 2015.

P. Odorico, «La Sapienza del Digenis. Materiali per lo studio dei loci similes nella recensione di Grottaferrata», στον τ. *Des textes et des contextes dans la littérature byzantine: un recueil autobiographique d'articles*, Βουκουρέστι 2013, 67-88

Πολέμης, *Καλλίμαχος*

Γ. Πολέμης, *Καλλίμαχος και Χρυσορρόη*, Θεσσαλονίκη 2021.

Πολέμης, *Βέλθανδρος*

Γ. Πολέμης, *Βέλθανδρος και Χρυσάντζα*, Θεσσαλονίκη 2023.

A. Χατζησάββας, Georges Lapithis. *Στίχοι Πολιτικοί αυτοσχέδιοι εις κοινήν ακοήν του σοφωτάτου κυρίου Γεωργίου Λαπίθου του Κυπρίου*, Νανσό 2001.

K. Yavis, *Ιμπέριος και Μαργαρώνα. The Phymed Version*, Αθήνα 2019.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ηθικοδιδασκτική-παραινετική ποίηση υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλής κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο. Οι *Στίχοι του Σπανέα* του 12^{ου} αιώνα¹ συνέχιζαν να διαβάζονται και να αντιγράφονται μέχρι τον 17^ο αιώνα. Αδιάψευστος μάρτυρας της δημοφιλίας τους είναι ο αριθμός των 19 χειρογράφων στα οποία παραδίδεται το κείμενο² και η επιρροή που άσκησε σε άλλα υστεροβυζαντινά κείμενα.³ Παραινετική ποίηση έγραψαν στη φραγκοκρατούμενη Κύπρο ο Κωνσταντίνος Αναγνώστης⁴ και ο Γεώργιος Λαπίθης,⁵ οι οποίοι εμπνεύστηκαν και αξιοποίησαν τους *Στίχους του Σπανέα*.⁶

Παραινετική ποίηση σε δημόδη γλώσσα, με επικαιροποιημένο όμως περιεχόμενο: *Λόγους Διδακτικούς*, έγραψαν στη βενετοκρατούμενη Κρήτη σε δημόδη γλώσσα ο Στέφανος Σαχλίκης⁷ και ο Μαρίνος Φαλιέρος.⁸

Στις αρχές του 16^{ου} αιώνα *Λόγους Διδακτικούς* έγραψε και τύπωσε στη Βενετία ο Ζακύνθιος Μάρκος Δεφαράνας έχοντας υπόψιν του τα κείμενα των Σαχλίκη και Φαλιέρου.⁹

¹ Beck, *Ιστορία*, 171, 177-178.

² G. Danezis, *Spaneas: Vorlage, Quellen, Versionen*, Μόναχο 1987, 159-214, Γ. Δανέζης, «Μερικοί άγνωστοι μάρτυρες γνωστών δημοδών κειμένων», *Βυζαντινά* 18 (1995-1996) 102-104, Γ. Σ. Αναγνωστόπουλος, *Ο Σπανέας*, Αθήνα 2010, 21 και Γ. Σ. Αναγνωστόπουλος, *Η χειρόγραφη παράδοση του Σπανέα*, Αθήνα 1993, 11, 22-45. Υπάρχουν ενδείξεις ότι το κείμενο διακινήθηκε και στην προφορική παράδοση· βλ. Δ. Σ. Γεωργακόπουλος, «Ενδείξεις για την προφορική παράδοση των *Στίχων του Σπανέα*», *Κυπριακή Εστία* 5 (2021) 38-42.

³ Κεχαγιόγλου – Παπαλεοντίου, *Ιστορία Κυπριακής Λογοτεχνίας*, 24-27.

⁴ Κεχαγιόγλου – Παπαλεοντίου, *Ιστορία Κυπριακής Λογοτεχνίας*, 49-50.

⁵ Α. Χατζησάββας, Georges Lapithis. *Στίχοι Πολιτικοί αυτοσχέδιοι εις κοινήν ακοήν του σοφωτάτου κυρίου Γεωργίου Λαπίθου του Κυπρίου*, Νανσύ 2001, 9-10, Κεχαγιόγλου – Παπαλεοντίου, *Ιστορία Κυπριακής Λογοτεχνίας*, 60-64.

⁶ Γ. Δανέζης, «Ο Σπανέας και οι *Στίχοι Πολιτικοί* του Γεωργίου Λαπίθη», *Δίπτυχα* 4 (1987) 413-425, D. S. Georgakopoulos, «Konstantinos Anagnostes, George Lapithes and the Cypriot Version of Spaneas», (υπό έκδοση).

⁷ Γ. Κ. Μαυρομάτης – Ν. Μ. Παναγιωτάκης, *Στέφανος Σαχλίκης. Τα ποιήματα*, Αθήνα 2015, 95-100.

⁸ A. van Gemert – W. Bakker, *Μαρίνος Φαλιέρος Λόγοι Διδακτικοί του πατρός προς τον υιόν*, Θεσσαλονίκη 2014, 11-26.

⁹ S. Karaiskakis, «Das Lehrgedicht *Λόγοι διδακτικοί του πατρός προς τον υιόν* von Markos Depharanas 1543», *Λαογραφία* 11 (1934) 1-66, Γ. Κεχαγιόγλου, *Απόκοπος, Απολλώνιος, Ιστορία της Σωσάνης*, Αθήνα 1982, Σ. Ε. Κακλαμάνης, «Μάρκος Δεφαράνας (1503-1575;) Ζακύνθιος στιχουργός του 16^{ου} αιώνα», *Θησαυρίσματα* 21 (1991) 231-236.

Οι έμμετρες παραινέσεις συνήθως απευθύνονται από κάποιον πρεσβύτερο/μεγαλύτερης ηλικίας άνδρα πατέρα/θείο/φίλο και έχουν ως αποδέκτη έναν νεαρότερο άνδρα, γιο, ανιψιό, ή γιο φίλου. Σε μια μόνο περίπτωση, ενσωματωμένες στο κείμενο του Μάρκου Δεφαράνα, απευθύνονται σε μια νεαρή κόρη.¹⁰

Ενδεικτική της δημοφιλίας της ηθικοδιδασκτικής ποίησης είναι η παρουσία της σε άλλα ποιητικά είδη, όπως στην λογιότερη διασκευή της Grotta Feratta του ακριτικού έπους.¹¹

Ηθικοδιδασκτικά-παραινετικά στοιχεία βρίσκονται ενσωματωμένα και στα υστεροβυζαντινά δημόδη μυθιστορήματα. Η ηθικοδιδασκτική-παραινετική αυτή διάσταση των ερωτικών μυθιστορημάτων αποτελεί αντικείμενο της εργασίας αυτής. Ειδικότερα, καταγράφονται και μελετώνται τα ηθικοπαραινετικά χωρία πέντε κειμένων: των τριών πρωτότυπων ερωτικών μυθιστοριών της πρώιμης παλαιολόγειας περιόδου¹² *Καλλίμαχος και Χρυσορρόη*, *Βέλθανδρος και Χρυσάντζα*, *Λίβιστρος και Ροδάμνη* και των δύο μεταφράσεων/παραφράσεων δυτικών μυθιστοριών *Ιμπέριος και Μαργαρώνα*, *Φλώριος και Πλάντζια Φλώρα*. Στα κείμενα αυτά έχει μελετηθεί μέχρι σήμερα μόνο η ηθική του έρωτα των ηρώων¹³ και όχι τα ηθικοπαραινετικά στοιχεία τους. Η επιλογή των πέντε αυτών κειμένων οφείλεται στο γεγονός ότι πρόκειται για τα κείμενα με το περισσότερο ερωτικό περιεχόμενο σε σχέση με τα υπόλοιπα κείμενα της μυθιστορηματικής λογοτεχνίας των παλαιολογείων χρόνων. Παρουσιάζει άλλωστε ιδιαίτερο ενδιαφέρον η διαπλοκή σε αυτά του νεωτερικού στη βυζαντινή λογοτεχνία ερωτικού στοιχείου με το παραδοσιακό βυζαντινό ηθικοπαραινετικό στοιχείο. Στα αντίστοιχα πέντε κεφάλαια της εργασίας, προηγείται μια φιλολογική παρουσίαση των κειμένων (χειρόγραφη παράδοση, χρονολόγηση, συγγραφέας, υπόθεση¹⁴) και στη συνέχεια επιχειρείται να δοθεί απάντηση στα ερωτήματα, ποιός ή ποιά, πότε, πού και για ποιο λόγο παραινεί, ποιο είναι το θέμα και ο σκοπός των παραινέσεων του/της,

¹⁰ A. van Gemert, *Η Κακοπαντρεμένη*, Θεσσαλονίκη 2010, 15.

¹¹ P. Odorico, «La Sapienza del Digenis. Materiali per lo studio dei loci similes nella recensione di Grottaferrata», στον τ. *Des textes et des contextes dans la littérature byzantine: un recueil autobiographique d'articles*, Βουκουρέστι 2013, 67-88.

¹² Η παραπομπή στα κείμενα γίνεται με τους καθιερωμένους στη βιβλιογραφία συντομογραφημένους τίτλους τους.

¹³ Το θέμα δεν έχει απασχολήσει, όπως φαίνεται, τη φιλολογική έρευνα. Έχει όμως εξεταστεί η ηθική του έρωτα στα μυθιστορήματα, όπου επιμένουν οι συγγραφείς στην διαφύλαξη της αγνότητας της γυναίκας πριν τον γάμο. Βλ. L. Garland, «'Be Amorous, but be Chaste': Sexual Morality in Byzantine Learned and Vernacular Romance», *BMGS* 14 (1990) 62-120.

¹⁴ Η παράθεση των γνωστών υποθέσεων των μυθιστορημάτων κρίνεται μεθοδολογικά επιβεβλημένη, διότι το ηθικοπαραινετικό στοιχείο εξετάζεται στο πλαίσιο της εξέλιξης της αφήγησης.

ποιός ή ποιά είναι ο αποδέκτης των παραινέσεών του/της, πώς αντιδρά στις παραινέσεις που δέχεται, ποιά η έκταση των παραινέσεων μέσα σε κάθε κείμενο, είναι δυνατή η επισήμανση του προτύπου των εκάστοτε παραινέσεων; Η έκταση των παραινέσεων είναι τέτοια, ώστε να προσδίδει ιδιαίτερο χρώμα στο ερωτικό μυθιστόρημα; Συγκεφαλαιωτικό είναι το έκτο, τελευταίο κεφάλαιο, στο οποίο επιχειρείται μια συνόψιση των συμπερασμάτων της έρευνας που προηγήθηκε για την έκταση, το περιεχόμενο και την αφηγηματική λειτουργία των παραινέσεων στα πέντε υστεροβυζαντινά μυθιστορήματα.

1. ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ ΚΑΙ ΧΡΥΣΟΡΡΟΗ

1.1 Χειρόγραφη παράδοση – Χρονολόγηση – Συγγραφέας

Ο *Καλλίμαχος και Χρυσορρόη*¹⁵ εκτείνεται σε 2607 δεκαπεντασύλλαβους στίχους και παραδίδεται ανώνυμα σε έναν μόνο, μεταγενέστερο κώδικα τον Leidensis/Lugdunensis Batavorum gr. 55, (15 x 9 εκ) φφ. 1-57^v), που χρονολογείται στις αρχές του 16^{ου} αιώνα και ίσως έχει αντιγραφεί στην Κρήτη.¹⁶ Οι υποθέσεις για τον ανώνυμο συγγραφέα του Καλλίμαχου του χειρογράφου αυτού διασταυρώθηκαν με ένα κείμενο του Μανουήλ Φιλή. Ο λόγιος αυτός αυλικός ποιητής, στην αυλή του Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου, έγραψε ένα μακροσκελές ποίημα σε λόγια γλώσσα και σε βυζαντινούς προσωδιακούς ιαμβικούς δωδεκασύλλαβους, στο οποίο περιγράφει την υπόθεση ενός «ερωτικού βιβλίου» του Ανδρόνικου Κομνηνού, πρώτου εξαδέλφου του αυτοκράτορα.¹⁷ Στην περιγραφή του φαίνεται πως έχει υπόψιν του ένα ερωτικό έμμετρο μυθιστόρημα του οποίου η υπόθεση ταυτίζεται σχεδόν με εκείνη του *Καλλίμαχου και της Χρυσορρόης*, όπως την ξέρουμε από το μοναδικό σωζόμενο χειρόγραφο. Η μαρτυρία αυτή οδήγησε στην ταύτιση του μέλους αυτού της αυτοκρατορικής οικογένειας, του πρίγκιπα Ανδρόνικου Παλαιολόγου, που είναι γνωστός ως συγγραφέας μόνο κάποιων θεολογικού περιεχομένου κειμένων, με τον συγγραφέα του ερωτικού μυθιστορήματος.¹⁸ Η ταύτιση αυτή οδηγεί και στη χρονολόγηση του μυθιστορήματος στα τέλη του 13^{ου} και στις αρχές του 14^{ου} αιώνα, την περίοδο της βασιλείας του Ανδρόνικου Παλαιολόγου (1283-1328) στην Κωνσταντινούπολη, όπου παρατηρείται άνθιση των γραμμάτων.¹⁹

¹⁵ Για το κείμενο βλ. Beck, *Ιστορία*, 191-195, Beaton, *Μυθιστορία*, 141-142, 149-150, 159-161.

¹⁶ Βλ. την περιγραφή του χειρογράφου από τον Πολέμη, *Καλλίμαχος*, 21.

¹⁷ Β. Knöss, «Qui est l' auteur de Callimaque et Chrysorrhoe?», *Ελληνικά* 17 (1962) 274-295.

¹⁸ Beaton, *Μυθιστορία*, 141-142.

¹⁹ Πολέμης, *Καλλίμαχος*, 23.

1.2 Υπόθεση του έργου²⁰

Ένας σπουδαίος αλλά ανώνυμος βασιλιάς, απόλυτος μονάρχης, έχει τρεις γιους, των οποίων τα ονόματα αναφέρονται πολύ αργότερα στο ποίημα: τον Νικοκλή (ο μεγαλύτερος), τον Ξάνθιππο (ο μεσαίος) και τον Καλλίμαχο (ο μικρότερος). Ο πατέρας αγαπούσε στον ίδιο βαθμό και τους τρεις γιους του και δεν μπορούσε να αποφασίσει σε ποιον θα αφήσει τη βασιλεία του. Αποφασίζει τελικά να δώσει τη βασιλεία σε αυτόν που θα διακριθεί σε κάποιες δοκιμασίες. Την πρόταση του πατέρα τη δέχονται οι τρεις γιοι του και ξεκινούν το ταξίδι τους μαζί με μεγάλο στράτευμα. Ύστερα από μεγάλο ταξίδι, φτάνουν σε ένα απάτητο βουνό του οποίου η κορυφή φτάνει ως τον ουρανό. Οι δύο μεγαλύτεροι αδελφοί χάνουν το θάρρος τους και αρχίζουν να συζητούν τί πρέπει να κάνουν. Ο νεότερος προτείνει να αφήσουν στους πρόποδες του βουνού το στράτευμα και να επιχειρήσουν ανάβαση μόνο με τον οπλισμό και τα άλογά τους. Οι δύο μεγαλύτεροι αδελφοί δέχονται και επιχειρούν όλοι μαζί την ανάβαση.²¹ Αφού λοιπόν καταφέρνουν να κάνουν την ανάβαση, μετά από μεγάλες δυσκολίες, προχωρούν ακόμη παραπέρα, σε ένα έρημο οροπέδιο όπου βρίσκονται μπροστά σε ένα χρυσό κάστρο, τις πύλες του οποίου φυλάνε τρομερά και φοβερά φίδια. Ο μεγαλύτερος αδελφός αναγνωρίζει ότι πρόκειται για δρακοντόκαστρο και φοβάται να προχωρήσει περισσότερο. Το ίδιο και ο δεύτερος αδελφός, ενώ ο μικρότερος, ο Καλλίμαχος εμφανίζεται ατρόμητος. Τα δύο αδέλφια φεύγουν, αφήνοντας εντελώς μόνο του τον μικρότερο, που καταφέρνει να πηδήσει το περιτείχισμα του κήπου και να βρεθεί μέσα στο κάστρο. Εκεί αντικρίζει έκπληκτος την πολυτέλεια του κήπου και ενός λουτρού και στη συνέχεια, προχωρώντας στο εσωτερικό του κάστρου, βρίσκει έτοιμο και στρωμένο λαμπρό τραπέζι. Πουθενά όμως δεν αντιλαμβάνεται κάποια ζωντανή παρουσία. Σε ένα δωμάτιο ωστόσο, ανακαλύπτει μια πανέμορφη παρθένα, τη Χρυσορρόη, η οποία είναι κρεμασμένη από τα μαλλιά σαν άλλη Ανδρομέδα. Η κοπέλα τον προειδοποιεί να κρυφτεί, για να μην τον ανακαλύψει, όταν έρθει, ο δράκοντας, που την κρατά αιχμάλωτη. Ο δράκος μπαίνει μέσα και αφού βασανίζει την κόρη (όπως συνήθιζε), της προσφέρει ένα κομμάτι ψωμί και λίγο νερό. Στη συνέχεια, ξαπλώνει σε ένα μικρό κρεβάτι και αφού τρώει και πίνει, αποκοιμάται. Τότε ο Καλλίμαχος βρίσκει

²⁰ Βλ και Κριαράς, *Ιπποτικά Μυθιστορήματα*, 19-22, Beck, *Ιστορία*, 191-193, Beaton, *Μυθιστορία*, 141-142.

²¹ Κριαράς, *Ιπποτικά Μυθιστορήματα*, 19.

ευκαιρία και σκοτώνει τον δράκο με το σπαθί του. Αποκαλύπτει την ταυτότητά του στην κοπέλα, καίει το πτώμα του δράκοντα και στη συνέχεια, ακούει την ιστορία της κοπέλας για το πώς κατέληξε εκεί. Την λένε Χρυσορρόη και κατάγεται από πλούσια βασιλική γενιά. Οι γονείς της την πάντρεψαν από φόβο με τον δράκοντα, αλλά εκείνη δεν συγκατένευε. Τότε ο δράκοντας, αφού κατέφαγε και τους γονείς της και όλους τους κατοίκους της χώρας της, την άρπαξε και την έκλεισε στο κάστρο του. Παρ' όλα τα βασανιστήρια του θηρίου, η νέα κατορθώνει να μείνει αγνή. Φυσικό επακόλουθο αυτών των γεγονότων είναι ότι οι δύο νέοι ερωτεύονται και παραδίδονται στη χαρά και στην ηδονή.

Ακολουθεί μία ερωτική περιπέτυξη των δύο νέων, που επεκτείνεται, για κάμποσο καιρό, σε διαδοχικές ερωτικές συνενυρέσεις. Το ζευγάρι απολαμβάνει ανεμπόδιστα τον έρωτά του για ένα απροσδιόριστο, αλλά όχι μικρό χρονικό διάστημα, μέσα και έξω από το κάστρο, ιδίως σε έναν απομονωμένο «ηδονικό χώρο» έξω από το κάστρο, σε ένα νησάκι μέσα σε ποτάμι, για μία μέρα της εβδομάδας κάθε φορά. Έτσι περνούσε ο καιρός για τους δύο νέους, ώσπου μία μέρα, η κόρη σκύβει από ένα παράθυρο του κάστρου και γίνεται αντιληπτή από έναν ξένο, ισχυρό, προικισμένο αλλά και φίλο των περιπλανήσεων βασιλιά, που είχε φτάσει στην περιοχή του κάστρου με τη συνοδεία του. Μολονότι ο βασιλιάς βλέπει και τον σύντροφο της Χρυσορρόης, τον Καλλίμαχο, ερωτεύεται παράφορα τη νέα με την πρώτη ματιά. Ο βασιλιάς γυρίζει στον τόπο του για να ετοιμάσει ειδικό στράτευμα, σύμφωνα με την προτροπή των συμβούλων του. Καθώς προετοιμαζόταν, αρρωσταίνει και έτσι δεν μπορεί να ηγηθεί της επίθεσης. Ο στρατός του επιστρέφει άπραγος. Η σωτηρία του βασιλιά θα προέλθει από μία γριά μάγισσα, η οποία θα τον βοηθήσει να κατακτήσει το κάστρο και τη νέα. Φτιάχνει ένα μαγικό μήλο, το οποίο, αν κάποιος το πλησιάσει στο στήθος του, πεθαίνει ακαριαία, αλλά αν το φέρει κοντά στη μύτη του, κατευθείαν επιστρέφει στη ζωή. Παίρνει ύστερα μαζί της τον βασιλιά με εκατό άνδρες για να κατακτήσουν το κάστρο. Όταν φτάνουν στο κάστρο, η γριά κρύβεται κάπου κοντά στο παλάτι και δίνει εντολή κανείς να μην πλησιάσει παρά μόνο όταν αυτή σφυρίζει.

Οι ερωτευμένοι βρίσκονται στο παλάτι, όταν ακούγεται η φωνή ενός δράκου. Ο Καλλίμαχος ετοιμάζεται να πάει να τον συναντήσει, ενώ μάταια η Χρυσορρόη προσπαθεί να τον αποτρέψει. Παίρνει ο Καλλίμαχος στα χέρια το σπαθί του, διατάζει και οι πόρτες ανοίγουν μόνες τους. Ένας φοβερός δράκος εμφανίζεται από το δάσος και ετοιμάζεται να καταβροχθίσει μία γριά γυναίκα. Ο δράκος, βλέποντας τον

Καλλίμαχο, αφήνει τη γριά και ορμά εναντίον του, αλλά ο νέος τον χτυπά με το σπαθί του και τον αποκεφαλίζει. Η Χρυσορρόη, αφού είδε τι συνέβη, βγαίνει έξω με έναν κουβά νερό για να πλύνει ο Καλλίμαχος τα ματωμένα χέρια του. Η μάγισσα δίνει στον Καλλίμαχο το μήλο δήθεν για να τον ευχαριστήσει κι αυτός, αφού θαυμάσει το μήλο, το κρύβει στο στήθος του. Έτσι, καθώς η Χρυσορρόη έρχεται με το νερό, βρίσκει τον αγαπημένο της νεκρό. Την ίδια στιγμή η μάγισσα σφυρίζει και φτάνουν ο βασιλιάς με τους εκατό άνδρες του. Αρπάζουν την κόρη και τη μεταφέρουν στη χώρα του βασιλιά.

Μια μαυροφορεμένη γυναίκα εμφανίζεται στο όνειρο των δύο αδελφών του Καλλίμαχου και τους ειδοποιεί για τη συμφορά που βρήκε τον μικρότερο αδερφό τους. Τα δύο αδέρφια σπεύδουν στο δρακοντόκαστρο, βρίσκουν τον Καλλίμαχο νεκρό, μα τον ανασταίνουν με τη βοήθεια του μαγικού μήλου. Ο Καλλίμαχος, αφού συνέρχεται, αρνείται να ακολουθήσει τα αδέλφια του και φεύγει από το δρακοντόκαστρο, ξεκινώντας μια απεγνωσμένη προσπάθεια να βρει την αγαπημένη του. Ύστερα από καιρό συναντά έναν μαυροντυμένο αγρότη, ο οποίος τον πληροφορεί ότι, με εντολή της νέας συζύγου του βασιλιά της περιοχής, μιας κόρης-δράκαινας, θυγατέρας δράκου, όλοι οι υπήκοοι της περιοχής μαυροφορούν και νηστεύουν. Ο Καλλίμαχος αρχίζει να υποσιάζεται και σύντομα αντιλαμβάνεται ότι βρίσκεται στα ίχνη της Χρυσορρόης. Φτάνει στο παλάτι του βασιλιά (που λείπει σε πόλεμο) και προσλαμβάνεται από τον κηπουρό ως βοηθός του, με την ευθύνη, επίσης, να πηγαίνει νερό στη βυθισμένη σε ανείπωτο πόνο βασίλισσα, η οποία βρίσκει ευχαρίστηση να επισκέπτεται τον κήπο του παλατιού. Οι δύο νέοι αντικρίζουν ο ένας τον άλλον από μακριά και η Χρυσορρόη δίνει εντολή να της φέρει ο «μισθωτός» Καλλίμαχος λουλούδια και ακολουθεί η αναγνώριση. Στη συνέχεια, η Χρυσορρόη προσποιείται ότι αποζητά την απομόνωση και προστάζει να της κατασκευάσουν στον κήπο ένα κιόσκι, περιτριγυρισμένο από προστατευτικά παραπετάσματα. Εκεί αρχίζει να συναντιέται τις νύχτες με τον Καλλίμαχο και για ένα διάστημα οι νέοι χαίρονται τον έρωτά τους χωρίς εμπόδια, όσο ο βασιλιάς λείπει από το παλάτι.

Ωστόσο η σκλάβα υπηρέτρια της κόρης υποπτεύεται την κυρά της και με την προτροπή τριών ευνούχων της βασιλικής αυλής, στήνει καρτέρι ένα βράδυ και πιάνει επ' αυτοφώρω του δύο νέους. Οι ευνούχοι ειδοποιούν τον βασιλιά, ο νέος φυλακίζεται, η Χρυσορρόη τίθεται σε περιορισμό και όταν ο βασιλιάς επιστρέφει τελικά στο παλάτι, ακολουθεί η δίκη των δύο εραστών. Εκεί, η Χρυσορρόη απολογείται με παρρησία και με παραδειγματική παραβολή δείχνει στον βασιλιά ότι ο νέος είναι ο πρώτος και

νόμιμος σύζυγός της. Στη συνέχεια, ο Καλλίμαχος αφηγείται περιληπτικά την ιστορία του, επιμένοντας κυρίως στο πρώτο μέρος της (έως την ανάσταση του Καλλίμαχου και την επανεύρεση της Χρυσορρόης). Στο τέλος, η γριά μάγισσα τιμωρείται με θανατική ποινή (θάνατο στην πυρά) από τον βασιλιά-δικαστή, ενώ το ζευγάρι των ερωτευμένων αφήνεται ελεύθερο και επιστρέφει στο δρακοντόκαστρο, για να ζήσει εκεί στην ερωτική μοναξιά του.

1.3 Ηθικοπαραινετικά στοιχεία

Ο ποιητής αρχίζει απευθυνόμενος στο ακροατήριο/αναγνωστικό κοινό κάνοντας λόγο για το ευμετάβολο του ανθρώπινου βίου. Γνωστοποιεί ότι θα διηγηθεί την ιστορία κάποιου που πέρασε βάσανα στη ζωή του, για να δείξει ότι ακόμη και σε στιγμές χαράς, υπάρχει η λύπη. Στη δόξα, την ανδρεία, τον έρωτα ή τον πλούτο, πράγματα, δηλαδή, που προκαλούν χαρά και όλοι τα επιδιώκουν, ακόμη και εκεί ενυπάρχει ο κίνδυνος για απογοήτευση, κατηγορίες, διαβολές και προβλήματα. Διότι, όταν κάποιος δεν μπορεί να καταφέρει αυτό που ποθεί, ο πόνος και η λύπη γίνονται συναισθήματα αβάσταχτα. Όποιος λοιπόν διαβάσει το μυθιστόρημα αυτό, θα γνωρίσει και τα γλυκόπικρα συναισθήματα που γεννά ο έρωτας στον άνθρωπο. Γιατί αυτή είναι η φύση του έρωτα, να γεμίζει τον άνθρωπο και με χαρά αλλά και με λύπη. (στ. 1-22):²²

(τοῦ προοιμίου πρόρρησις, ὡς ἔχει τὰ τοῦ κόσμου).

Ἀρχόμεθα διήγησιν τινὸς πειραζομένου

καρδιακοῦ καὶ πρακτικοῦ καὶ πολυαγαπημένου.

Λύπης ἀμέτοχον οὐδὲν τῶν πολιτευομένων

καὶ πραττομένων περὶ γῆν καὶ τῶν ἐνεργουμένων.

Χαρὰ καὶ λύπη σύμμεικτα, ἀλλὰ καὶ κεκραμένα·

οὐδὲν γὰρ λείπει τὸ καλὸν καὶ τὸ τερπνὸν ἐκ λύπης,

²² Η παραπομπή στα χωρία των κειμένων γίνεται σύμφωνα με τη στιχαρίθμηση των εκδόσεων που αναγράφονται στον πίνακα της Βιβλιογραφίας.

ὥσπερ οὐδ' ἀπὸ τῆς χαρᾶς τὸ λυπηρὸν πολλάκις.
 Πρὸς δόξαν, πρὸς λαμπρότητα, πρὸς τε τιμὴν καὶ πλοῦτον
 πρὸς κάλλος καὶ πρὸς φρόνησιν, πρὸς γνῶσιν, πρὸς ἀνδρείαν,
 πρὸς ἔρωταν, πρὸς καλλονήν, πρὸς εἶδος εὐπρεπείας,
 ἅπερ προσφέρουσιν χαρὰν ἐνήδονον καὶ τέρψιν,
 ἐν τούτοις ἴδης κίνδυνον, μέσον τούτοις καὶ ψόγον,
 ἐλάττωμα καὶ πρόσκρουμα, τα προξενούντα λύπην,
 εἰ μὴ καὶ μόνον στέρησιν τῶν ποθουμένων εἴπης.
 Πόθος γὰρ πόθου στερηθεὶς ὑπομονὴν οὐκ ἔχει,
 τῶν δ' ἄλλων ἔχει μέριμναν, ἂν εἴποις, οὐδεμίαν.
 Ὡς γὰρ ἐνστάζει χάριτας ἔρωτος ἐν ἄλλοις πᾶσιν,
 οὕτως ἐν μόνῳ χωρισμῷ γέμει πολλὰς πικρίας
 Ὅμως ἂν ἴδης τὴν γραφὴν καὶ τὰ τοῦ στίχου μάθης,
 ἔργοις γνωρίσης ἔρωτος γλυκόπικρας ὀδύνας·
 Τοῦτο γὰρ φύσις ἔρωτος: τὸ σύμμεικτα γλυκαίνειν

Από την αρχή λοιπόν αρχίζει ο ποιητής να διαγράφει την ηθικοδιδασκτική διάσταση του μυθιστορηματός του.

Στη συνέχεια, όταν βασιλιάς απευθύνεται στους τρεις γιους του, η προσφώνησή του: *τέκνα, ψυχῆς μου κόσμημα καὶ τῶν σαρκῶν μου μέλη* (στ. 45), θυμίζει αρκετά τον Σπανέα (στ.2,7):

ὅστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου,

Καρδιᾶς μου ψυχαγώγημα, τοῦ σκότους μου λαμπάδα

Τους αγαπάει εξίσου, αλλά τους εξηγεί πως δεν μπορεί να τους μοιράσει τη βασιλική εξουσία, καθώς πιστεύει πως, όταν ένα καλό μοιράζεται, μπορεί να φέρει αναστάτωση. Έτσι, αποφασίζει να δώσει την εξουσία σε όποιον επιδείξει περισσότερη στρατιωτική αρετή, σε όποιον διακριθεί για την ανδρεία του. Το πρότυπο του αγαθού

άνδρα και γενναίου πολεμιστή το συναντάμε από τα ομηρικά έπη, τις τραγωδίες της κλασικής περιόδου και στα μεσαιωνικά κείμενα (πχ *Διγενής Ακρίτης*). Οι τρεις γιοι γνωρίζουν ότι αυτό είναι το δίκαιο και το πρόπον κι έτσι δέχονται με χαρά την απόφαση του πατέρα τους. (στ. 45-67):

*Τέκνα, ψυχῆς μου κόσμημα καὶ τῶν σαρκῶν μου μέλη,
 ἐγὼ τὸ στέμμα, τὴν ἀρχὴν, τὴν δόξαν καὶ τὸ κράτος
 μεταβιβάσαι πρὸς ὑμᾶς καὶ μεταστρέψαι θέλω,
 ἀλλ' ἔν' τὸ φίλτρον εἰς τοὺς τρεῖς, ἴσον τὸ σπλάγχθος ὄλων,
 καὶ τίναν προτερήσωμαι, τίναν καὶ κρίνω πρῶτον
 οὐκ οἶδα καὶ τοῦ στέμματος τίναν δεσπότην θέσω
 πρὸς πάντας δὲ μεταγαγεῖν τὴν αὐτοκρατορίαν
 οὐ θέλω, θέλων ἄμαχον τὸ στέφος καὶ τὸ κράτος
 ἔσσεσθαι, μένειν τοῦ λοιποῦ καὶ τοῦ παρέκει χρόνου.
 Τὸ γὰρ ἐπίκοινον καλὸν καὶ ταραχὴν εἰσάγει·
 ὥς γὰρ οὐκ ἔχει τὸ κοινὸν ἐπὶ τοῦ πόθου χώραν,
 οὕτως οὐδὲ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τὴν αὐτοκρατορίαν.
 Ἰδοὺ καὶ χρήματα πολλὰ, στρατηγικαὶ δυνάμεις
 καὶ τ' ἄλλα τὰ φερόμενα πρὸς τὰς ἀνδραγαθίας
 καὶ θησαυροὶ καὶ πράγματα καὶ πλῆθος τοῦ φουσσάτου
 πορεύεσθε, κινήσατε μετὰ πολλῶν χρημάτων
 καὶ τ' ἄλλα ὅσα θέλετε τὰ πρὸς ὑπηρεσίαν.
 Ὅστις πολλὴν ἐνδείξεται στρατηγικὴν ἀνδρείαν
 καὶ δύναμιν καὶ σύνεσιν καὶ φρόνησιν ἀξίαν
 καὶ πράξιν ἐπιδείξεται τὴν βασιλικωτάτην
 καὶ σταίσι μὲγα τρόπαιον ἐξ ἀνδραγαθημάτων,*

ἐκεῖνον δώσω τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτοκρατορίας

καὶ στέψω τοῦτον, ἀντ' ἐμοῦ ποιήσω/βασιλέαν».

Όταν φτάνουν στους πρόποδες του βουνού, οι τρεις γιοι συζητούν αν θα συνεχίσουν το δύσκολο ταξίδι τους. Οι δύο μεγαλύτεροι δειλιάζουν και προτείνουν να γυρίσουν στην πατρίδα τους. Ο μικρότερος γιος, ο Καλλίμαχος, παίρνει τον λόγο και προτρέπει τα αδέρφια του να συνεχίσουν. Ο λόγος του είναι έντονος και συναισθηματικά φορτισμένος, καθώς απευθύνεται στα αδέρφια του λέγοντάς τους ότι είναι ανανδρο να φοβηθούν ένα βουνό, μια δύσκολη πορεία, ενώ τα πραγματικά ανδραγαθήματα και ο πραγματικός κίνδυνος είναι απέναντι σε ανθρώπους. Σκέφτεται πώς θα αντικρίσει τον φοβερό και γενναίο πατέρα του, ο οποίος τους έστειλε σε μία αποστολή ουσιαστικά για να δείξουν γενναιότητα. Ακολούθως, ο Καλλίμαχος απευθύνεται στον πατέρα του σαν να βρίσκεται εκεί και του λέει πως έχει ανανδρα παιδιά, αφού είναι έτοιμοι να το βάλουν στα πόδια πριν από τη μάχη. Ο πρωταγωνιστής είναι τόσο απογοητευμένος από τη στάση των αδερφών του που προτείνει στον πατέρα του (ο οποίος δεν βρίσκεται εκεί) να μεταβιβάσει τη βασιλική εξουσία σε κάποιον άλλον. Όχι σε κάποιον φυσικό κληρονόμο εξ αίματος, γιατί αυτοί αποδείχθηκαν δειλοί, αλλά σε κάποιον, ο οποίος θα είναι ανδρειωμένος. Προβαίνει μάλιστα και σε μία βαρυσήμαντη δήλωση, να μην τους αποκαλεί πλέον γιους του, καθώς θεωρεί πως η συμπεριφορά τους αυτή, η οποία είναι *γυναιών φύσις*, ντροπιάζει τον γενναίο πατέρα τους. Προς το τέλος του μονολόγου του, ο Καλλίμαχος δηλώνει ρητά πως δεν πρόκειται να ντροπιάσει τον πατέρα του, γυρίζοντας πίσω άπραγος εξαιτίας μιας ανανδρης απόφασης. Αποφασίζει ότι θα συνεχίσει ακόμη και μόνος του το δύσβατο δρόμο. Προτείνει στα αδέρφια του να συνεχίσουν οι τρεις τους μόνο με τα άρματα και τα άλογά τους και ουσιαστικά να κάνουν το χρέος τους *ως άνδρες*.

Ο Καλλίμαχος δεν εκμεταλλεύεται τη δειλία των αδελφών του προς όφελός του, αλλά προσπαθεί να τους πείσει να κάνουν αυτό που τους πρόσταξε ο πατέρας τους. Αν και μικρότερος ηλικιακά, συμβουλεύει τους δύο μεγαλύτερους να φανούν αντάξιοι του πατέρα τους και να φέρουν εις πέρας την αποστολή τους. Δεν επιθυμεί μόνο να διακριθεί αυτός για τα ανδραγαθήματά του και να έχει πιθανότητες για τον θρόνο. Αυτό που επιθυμεί είναι να κάνουν και οι τρεις περήφανο τον πατέρα τους, ο οποίος απ' ότι φαίνεται τους έχει μεγαλώσει με τέτοια πρότυπα (στ. 101-137):

Ὁ τρίτος εἶπεν : «Ἄνανδρον κρίνω τὸ πρᾶγμα τοῦτο.

Κἂν εἴ τι πάθω, κἂν αὐτὸν ἴδω τον θανατόν μου,
 οὐ δειλανδρήσω πρὸς βουνόν, οὐ φοβηθῶ τὸν τόπον.
 Εἰ γὰρ νικήσῃ με βουνός, τρέψῃ με μόνον τόπος,
 πῶς ἀντιπαρατάζομαι καὶ πῶς ἀνδραγαθήσω ;
 Καὶ τοῦ πατρὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου
 πῶς ἀτενίσω, πῶς ἰδῶ καὶ πῶς ἐνατενίσω;
 Καὶ τοῦ πατρὸς τὸν ὀρισμόν, τὴν συμβουλήν ἐκείνου,
 τὴν συμβουλήν τὴν εὐλογον λοιπὸν ἀπελαθόμην ;
 Καὶ κληρὸν, τὸ βασιλείον τό πατρικὸν ἐκεῖνο,
 βουνὸς καὶ φύσις ἄψυχος ἀπῆρέ με, στερεὶ με ;
 ὦ πάτερ, πάτερ βασιλεῦ, παῖδας ἀνάδρους ἔχεις,
 ἂν πρὸ πολέμου τρέπωνται καὶ φεύγουσι πρὸ μάχης.
 Μετάθες οὖν πρὸς ἕτερον τὴν αὐτοκρατορίαν·
 εἰς ἄλλον, μὴ τοῦ γένους σου μηδὲ τῶν σῶν αἱμάτων
 εἰς ἄλλον, ξένον ἄνθρωπον, ὅμως ἀνδρώδη φύσει ἡμᾶς
 δ' ἐξάφες, βασιλεῦ, μηδ' ὀνομάσης παῖδας.
 Ἥμεῖς γάρ, ὡς ἐφάνημεν ἀπὸ τῶν ἔργων τούτων,
 γυναίων φύσιν ἔχομεν, φοβούμεθεν τὰ ζύλα.
 Αἰσχύνομαι τοὺς στρατηγούς καὶ τοῦ στρατοῦ τὸ πλῆθος·
 αἰσχύνομαι πρὸ τοῦ στρατοῦ τὴν πατρικὴν ἀνδρείαν.
 Καὶ σὺ δέ, πάτερ βασιλεύ, φυγάδας πάντας βλέπων,
 οὐκ οἶδα πόθεν φεύγοντας, τρεμμένους, ἠττημένους,
 τίναν καὶ δώσης τὴν ἀρχήν, τίναν καὶ στέψης πρῶτον ;
 Ἐγώ, κἂν εἴ τι γένηται, μετὰ δειλῆς καρδίας

οὐκ εἶδω τὸν πατέρα μου, τὸ γένος οὐκ αἰσχύνω,
οὐδ' ἀπολέσω σήμερον τὴν αὐτοκρατορίαν
ἐξ ἀνανδρου θελήματος, ἀπὸ δειλῆς καρδίας.
'Ἄλλ' ἂν στολαί, παραταγαὶ καὶ πλῆθος τοῦ φουσσάτου
καὶ τ' ἄλλα τὰ πολυτελῆ καὶ τῶν χρημάτων βάρη
ἀναδραμεῖν οὐ δύνανται τὴν δυσκολοτοπίαν
καὶ τοῦ βουνοῦ τὸ δυσχερές, τὴν συμμεικτοδενδρίαν,
φουσσάτον μὲν καὶ στρατηγοί, κάμηλοι, ζεύγη, σκεύη
καὶ τ' ἄλλα πάντα σήμερον ἅς ἔχουν καταστόλιν,
ἡμεῖς δὲ μόνοι μετ' αὐτῶν ὧν ἔχομεν ἀρμάτων
καὶ μετὰ τῶν ἀλόγων μας καὶ τῶν συρτῶν μας μόνον
ὡς ἄνδρες ἀναδράμωμεν ὀρεινοπετροβούνιν».

Διατρανώνεται δηλαδή η παραδοσιακή βυζαντινή αξία της ανδρείας και της πολεμικής ανδραγαθίας.²³

Φτάνοντας σε ένα λιβάδι, ο Καλλίμαχος απευθύνεται πάλι στα αδέλφια του και τους τονίζει ότι πρέπει να συνεχίσουν ακόμα παραπέρα. Δεν έχουν καμία σχέση τα ανδραγαθήματα με τον τόπο και τα δάση που πέρασαν. Η πραγματική ανδρεία δεν φαίνεται σε ένα δύσβατο μονοπάτι, που πέρασαν για να φτάσουν εκεί. Ο Καλλίμαχος θέλει να ξεχωρίσει και να έχει πιθανότητες για τον βασιλικό θρόνο, αλλά με δίκαιο τρόπο, όπως αποφάσισε ο πατέρας τους. Θέλει να τον κάνει περήφανο και θυμίζει διαρκώς στα αδέλφια του τις εντολές και αυτά που θέλει ο πατέρας τους. Η

²³ Όπως και στους δημοφιλείς Στίχους του Σπανέα (στ. 458-466):

*Τὸ δὲ νικᾶν καὶ ἀνδραγαθεῖν καὶ τοὺς ἐχθροὺς του τρέπειν
Οὐκ ἔχει κόρον κᾶν ποσῶς ἄλλ' οὐδὲ χορτασίαν,
ἄλλ' ὅσον τις ἀνδραγαθεῖ καὶ τοὺς ἐχθροὺς του τρέπει
γίνεται χαροπώτερος καὶ πρόθυμος εἰς τοῦτο·
καὶ εἰς πάντας ἔνι δόκιμος, πάντοτε ἔχει φήμην.
Τοῦτο γὰρ οὖν γίγνωσκε τὸν κατ' ἀλήθειαν ἄνδρα,
ὅποταν τύχη εἰς πόλεμον νὰ πολεμῆ ὡς ἄνδρας
καὶ ὡς ἂν ζῆ μετὰ τιμῆς, ἄδεται τὸ ὄνομά του,
εἴ δε ἀποθάνει, ἀπέθανε πάλιν μὲ τὴν τιμὴν του.*

παραδοσιακή βυζαντινή υπακοή στη βούληση του πατέρα είναι το βασικό στοιχείο των λόγων του. Τα λόγια του πατέρα συντροφεύουν τον Καλλίμαχο, ώστε να συνεχίσει τον δύσκολο και απαιτητικό δρόμο του. Περισσότερο φαίνεται να τον απασχολεί αν θα κάνει περήφανο τον γενναίο πατέρα του, παρά η διαδοχή στον θρόνο (στ. 160-166):

«Μὴ μέχρι τούτου στήσωμεν τὸν κόπον καὶ τὸν δρόμον.

Τί γὰρ πρὸς τὸ παράγγελμα τὸ πατρικόν μας τοῦτο

καὶ τί πρὸς ἀνδραγάθημα ἐτοῦτο τὸ λιβάδι

καὶ βλέπειν ἄνθη καὶ φυτά, ρόδα τε καὶ τὰ κρίνα;

Πρὸς ὀρίσμοὺς καὶ συμβουλὰς καὶ πατρικὰς θελήσεις

καὶ πρὸς ἐλπίδα στέμματος τοῦ βασιλικωτάτου

οὐ συντελοῦσι χάριτες, οὐδὲ τερπνότης τόπων».

Όταν τα τρία αδέλφια φτάνουν έξω από ένα πανέμορφο κάστρο το οποίο όμως το φυλάνε τρομερά φίδια, ο μεγαλύτερος αδελφός θέλει να γυρίσει πίσω και συμφωνεί και ο δεύτερος αλλά απευθυνόμενος στον Καλλίμαχο του τονίζει ότι ο πόλεμος με θηρία χωρίς προφανή αιτία απαγορεύεται τόσο από τον στρατηγό όσο και από τον νόμο του πολέμου. Ο ποιητής έχει υπόψιν του εδώ κάποιους κανόνες για ηθική συμπεριφορά ακόμη και σε περίοδο πολέμου. Τα δύο μεγαλύτερα αδέλφια εδώ είναι η φωνή της λογικής, καθώς είναι μόνοι τους, αλλά ο Καλλίμαχος τους θεωρεί δειλούς και θα ψάξει να βρει τρόπο να μπει μέσα στο κάστρο (στ. 227-229):

«... φύγω κάγώ τους ὄφεις.

Πόλεμον γὰρ μετὰ θηρῶν χωρὶς ἀνάγκης μάχης

καὶ ὁ νόμος καὶ ὁ στρατηγὸς ἀπαγορεύειν οἶδε».

Σε μια απέλπιδα προσπάθεια να μεταπείσει τον Καλλίμαχο, ο μεγάλος αδελφός εξηγεί ότι αν ηττηθεί στην προσπάθειά του να μπει στο κάστρο, θα χάσει τη ζωή του. Ακόμα όμως και αν δεν πεθάνει, δεν θα έχει κάποιον αυτόπτη μάρτυρα να δει το κατόρθωμά του. Αυτή η συμβουλή του μεγάλου αδελφού σημαίνει ότι δεν φτάνει να είναι κάποιος γενναίος στη μάχη, αν δεν υπάρχει κάποιος να δει και να διαδώσει τα ανδραγαθήματα του πολεμιστή (στ. 256-258):

«Ἄν οὐ νικήσης καὶ τραπῆς, λοιπὸν ἐθανατώθης.

Εἰ δ' οὐ τραπῆς, εἰ δ' οὐ 'ττηθῆς, ἀλλ' ἴσως καὶ νικήσης,

ἄδηλον ἔχεις τὸ καλόν, ἀμάρτυτον τὴν τύχην».

Στη συνέχεια της αφήγησης, όταν οι δύο μεγαλύτεροι αδελφοί αισθάνονται ότι ο Καλλίμαχος διατρέχει κίνδυνο, αποφασίζουν να τρέξουν να τον βοηθήσουν. Να δώσουν και τη ζωή τους αν χρειαστεί, να δείξουν αδελφική αγάπη. Εδώ φαίνεται η σημασία της οικογένειας, το πόσο δυνατοί είναι μεταξύ τους οι δεσμοί αίματος. Είναι πραγματική αδελφική αγάπη, μία τεράστια δύναμη που θα τους επιτρέψει, όχι μόνο να ξεπεράσουν τους φόβους τους και να βρεθούν στο κάστρο, αλλά να απηφήσουν και τη ζωή τους βάζοντας πάνω απ' όλα την αγάπη τους για τον αδελφό τους. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι στο σημείο αυτό, δεν συμβουλεύει ο ένας αδελφός τον άλλον. Οι δύο ήρωες φαίνεται ότι μιλάνε μαζί, με μία φωνή. Με αυτό το τέχνασμα, ο ποιητής απευθύνεται πάλι στους/στο αναγνώστες/ακροατήριο θέλοντας να δείξει αυτήν τη μεταστροφή των δύο ηρώων, οι οποίοι θα κάνουν τα πάντα για να προστατεύσουν τον αδελφό τους (στ. 1349-1358):²⁴

... «Ὁ Καλλίμαχος εἰς πειρασμὸν ἐσέβην

ἀνάγκην ἔχει σήμερον, κίνδυνον ἔχει μέγαν,

ἀνάγκην ἔχει καὶ πολλὴν ἀπὸ κινδύνου ζάλην.

"Ἄς δράμωμεν, ἅς δειζόμεν ἀδελφικὴν ἀγάπην

ὡς ἀδελφοὶ τὸν ἀδελφὸν ἅς τὸν ἀναζητοῦμεν

καὶ μετ' αὐτοῦ τὸν πειρασμὸν ἅς τὸν συμπεραστοῦμεν.

Αὐτὰς ψυχὰς προδώσωμεν, τὰ σώματά μας ὅλα

ὑπὲρ ἀγάπης ἀδελφοῦ, καὶ τόδε Καλλιμάχου.

Σπουδάζωμεν· τὸ κίνημαν ἀναβολὴν οὐ θέλει.

Τὴν εἰς τὸ δρακοντόκαστρον ὁδὸν ἅς πορευθούμεν».

Όταν ο Καλλίμαχος συναντά τον κηπουρό της Χρυσορρόης, του λέει ότι η τύχη γυρνά προς οποιαδήποτε κατεύθυνση και ότι δεν πρέπει να μακαρίζει κάποιον πριν

²⁴ Όπως και στον Σπανέα (στ.300-301):

*Τοὺς συγγενεῖς ἀγάπα τους καὶ τίμα καὶ ἀσχολοῦ·
διότι καὶ ὁ νόμος λέγει το καὶ ἡ φύσις ἀπαιτεῖ το.*

μάθει το τέλος του. Αυτή η φράση είναι σχεδόν πανομοιότυπη με την περίφημη φράση του Σόλωνα προς τον βασιλιά Κροίσο. Ο Καλλίμαχος τονίζει ότι, όσο πλήρης και ευτυχισμένος κι αν είναι κάποιος στη ζωή του, η μοίρα του μπορεί να αλλάξει γρήγορα από κάποιο απρόσμενο γεγονός. Ίσως υπονοεί τον τρόπο που έχασε την αγαπημένη του μέσα σε μια μέρα, πως πέθανε και επανήλθε στη ζωή και πως ύστερα από πολλές περιπέτειες βρέθηκε στο κάστρο, αλλά δεν μπορεί ακόμη να πλησιάσει την καλή του (στ.1635-1636):

«Βλέπε τῆς τύχης τὴν φορὰν, τὸ κλῶσμαν τὸ του χρόνου·

μὴ μακαρίσης ἄνθρωπον ποτέ σου πρὸ τοῦ τέλους».

Την ώρα της δίκης, στην απολογία της η Χρυσορρόη χρησιμοποιεί μια παραβολή/αλληγορία, για να δείξει στον βασιλιά και στον λαό που παρακολουθεί το δίκαιο και όλα τα βάσανα που πέρασε αυτή και ο αγαπημένος της. Μιλάει για ένα αμπέλι το οποίο ο ιδιοκτήτης του το φροντίζει, το περιφράσσει, το φυλάει από τα πουλιά που θέλουν να το καταστρέψουν και γενικά μοχθεί, ώστε να μπορέσει να έχει την προσδοκώμενη σοδειά. Εκείνη τη στιγμή όμως κάποιος έρχεται και δια της βίας απομακρύνει τον ιδιοκτήτη και θέλει να κλέψει τους καρπούς του κόπου του. Η Χρυσορρόη ρωτάει τον βασιλιά αν αυτό είναι δίκαιο και τί θα αποφάσιζε σε μια ανάλογη περίπτωση. Το πλήθος σιωπά και ο βασιλιάς παίρνει τον λόγο, λέγοντας πως ο ιδιοκτήτης θα έπρεπε να τρυγήσει το αμπέλι και να χαρεί το αποτέλεσμα των κόπων του, ενώ ο σφετεριστής θα έπρεπε να αποκεφαλιστεί, ούτως ώστε να αποτελέσει παράδειγμα για την τύχη όσων επιχειρήσουν κάτι ανάλογο. Το πλήθος επευφημούσε και χειροκροτούσε τον δίκαιο βασιλιά για την απάντησή του αυτή. Η Χρυσορρόη κατάφερε με αυτή την παραβολή να παραλληλίσει τον Καλλίμαχο με τον ιδιοκτήτη του αμπελιού. Ο αγαπημένος της πέρασε τόσους κινδύνους για να φτάσει στο δρακοντόκαστρο και σκότωσε τον δράκο δίνοντας τέλος στα βασανιστήριά της. Αυτό όμως δεν κράτησε πολύ γιατί του κλέψανε τον «*καρπό τῶν κόπων*» του με τη βοήθεια της γριάς μάγισσας. Τα βάσανα και οι περιπέτειες του «*αμπελουργού*» Καλλίμαχου δεν σταμάτησαν εκεί, καθώς, αφού επανήλθε στη ζωή, πέρασε πάλι από δύσβατα μέρη αναζητώντας την αγαπημένη του. Η αλληγορία που χρησιμοποιεί η Χρυσορρόη είναι ειλημμένη από την καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων και ο κάθε αναγνώστης ή το κοινό θα μπορούσε να τοποθετήσει τον εαυτό του μέσα σε αυτή. Η πρωταγωνίστρια απευθύνεται κατά κύριο λόγο στον βασιλιά, αλλά και το πλήθος κόσμου στο

δικαστήριο που την παρακολουθεί, όπως ακριβώς και οι αναγνώστες/το κοινό. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι σε όλη τη δημόδη λογοτεχνία, οι ποιητές/διασκευαστές αντλούσαν υλικό από την Καινή Διαθήκη. Η συγκεκριμένη παραβολή είναι παρμένη από το ευαγγέλιο του Ματθαίου. Πρόκειται για την παραβολή των κακών γεωργών. (Ματθ. 21.33-42) (στ. 2452-2473):

*«Ὁ βασιλεὺς καὶ δικαστὰ καὶ τῶν πολλῶν ἀθένη,
 τῆς ἀληθείας πρώτιστε καὶ τῆς δικαιοσύνης,
 λόγον τινὰ τῷ κράτει σου θέλω προσομιλῆσαι
 καὶ τὸν θυμὸν σου κράτησε καὶ στήσε τὴν ὀργὴν σου
 καὶ τότε τὴν ἐκδίκησιν ποιήσον ὥσπερ βούλει.
 Ἄν ἐξ οἰκείων τῶν χειρῶν φυτεύσῃ τις ἀμπέλιν
 καὶ σκάψῃ καὶ κλαδεύσῃ το, φράξῃ τὸν γύρον ὄλον,
 βλαστολογήσῃ το καλὰ καὶ δραγατεύσῃ τοῦτο
 καὶ τὴν ἡμέραν στήκεται μὲ τὴν σφενδόνην πᾶσαν
 νὰ φοβερίζῃ τὰ πτηνὰ νὰ μὴ τὸ καταλοῦσιν,
 τὴν νύκταν πάλιν περπατῇ τὸν γύρον καὶ φυλάσῃ,
 κακοπαθῇ καὶ δέρνεται, καὶ τὸν καιρὸν τοῦ τρύγου
 ἔλθῃ καὶ δυναστεύσῃ το ἄλλος νὰ τὸ ἐπάρῃ,
 νὰ τὸ τρυγήσῃ νὰ τὸ φᾶ, κάκεϊνον τὸν δραγάτην,
 τὸν φυτευτὴν, τὸν κοπιαστὴν θέλει νὰ τὸν σκοτώσῃ,
 κρίνεις ἐτοῦτο δίκαιον ἢ τὸν δραγάτην κρίνεις
 νὰ φάγῃ τὸ κοπίτιν του, νὰ φᾶ τὴν ἔξοδόν του;»
 Τὸ πλῆθος οὖν ἐσίγησεν, ὁ βασιλεὺς δὲ λέγει:
 «Τὸν μὲν δραγάτην κρίνω τον νὰ φᾶ τὴν ἔξοδόν του,
 τὸν δὲ δυνάστην τὸν κακόν, τὸν ἄρπαγαν ἐκεῖνον*

*νὰ κόψουν τὸ κεφάλιν του, τοὺς ἄλλους νὰ φοβίση
τοὺς βουλομένους ἀδικεῖν, τοὺς θέλοντας ἀρπάζειν».*

Με μια εύστοχη παραβολή η ηρωίδα πέτυχε να διατρανώσει την αξία του δικαίου.²⁵

1.4 Σύνοψη

Μετά την καταγραφή των σχετικών χωρίων, διαπιστώνουμε ότι στο κείμενο υπάρχει έντονο το ηθικοδιδακτικό-παραινετικό στοιχείο, το οποίο στις περισσότερες περιπτώσεις απαντά στους διαλόγους μεταξύ των τριών αδελφών. Ιδιαίτερα σε σημεία πριν πάρουν μια μεγάλη απόφαση (αν θα συνεχίσουν τον δύσβατο δρόμο), ο ποιητής βάζει τους ήρωες να μιλάνε, όχι για να αναστείλει τη δράση της αφήγησης, αλλά για να βάλει τον αναγνώστη/ακροατή στην ψυχοσύνθεση των ηρώων. Στο μυαλό του Καλλίμαχου βρίσκεται μόνο η εντολή/συμβουλή του πατέρα του να διακριθεί στα ανδραγαθήματα και αντικρούει κάθε επιχείρημα των αδελφών του. Είναι φανερό ότι στο μυαλό του βρίσκονται τα λόγια του πατέρα του και δεν δέχεται σε καμία περίπτωση να υποχωρήσει.

Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε και τη διαφορετική δυναμική των ανθρώπων που συμβουλεύουν. Παρά τον δύσκολο δρόμο και τις περιπέτειες, ο Καλλίμαχος σκέφτεται τη συμβουλή του πατέρα του και τις εντολές του, ενώ τις παροτρύνσεις των αδελφών του τις αρνείται χωρίς δεύτερη σκέψη. Αυτό φαίνεται επίσης κι όταν απευθύνεται στον πατέρα του γεμάτος ντροπή, φοβούμενος ότι θα γυρίσει πίσω άπραγος. Ακόμα και όταν ο υπόλοιπος στρατός αναχωρεί, αυτός πείθει τα αδέρφια του να συνεχίσουν. Το ίδιο κάνει και έξω από το κάστρο στο οποίο καταφέρνει να εισέλθει μόνος.

Σε μία σπάνια περίπτωση ο νέος (ο Καλλίμαχος) νουθετεί έναν γέρο κηπουρό. Παρά το νεαρό της ηλικίας του, ο Καλλίμαχος πρόλαβε και ένιωσε την απόλυτη ευτυχία έχοντας κερδίσει το κάστρο και την κοπέλα που ερωτεύτηκε, αλλά επίσης ένιωσε και

²⁵ Σπανέας (στ. 328-331):

*Καλὸς γὰρ καὶ ἐπαινετὸς ὁ δικαστὴς ἐκεῖνος
ὁποῦ τὸ δίκαιον σύντομα νοήσῃ καὶ ἐνεργήσῃ
καὶ δι' ἔχθρας οὐκ ἐνδώσει το καὶ εἰς χρήματα
ἀλλὰ ὥσπερ δίκαιος καθαρὸς τὸ δίκαιον προτιμᾶται.*

την τεράστια απώλεια. Μέσα σε μια μέρα έχασε τη Χρυσορρόη και πέθανε. Τον επανέφεραν στη ζωή τα αδέρφια του, αλλά από τότε βασανίζεται και αναζητά την αγαπημένη του. Ο Καλλίμαχος εδώ, υπενθυμίζει στον γέρο κηπουρό – και στο κοινό – το πόσο εύκολα μπορεί κάποιος να βρεθεί από την απόλυτη ευτυχία, στη δυστυχία. Ο άνθρωπος δεν πρέπει να ξεχνά ότι στον ανθρώπινο βίο τα πάντα ανά πάσα στιγμή μπορούν να μεταβληθούν.

Τέλος, η Χρυσορρόη όταν δικάζεται, στην απολογία της χρησιμοποιεί μια εκτενή παραβολή για να δείξει το δίκαιο και το σωστό στον βασιλιά αλλά και στον λαό που παρακολουθεί. Ο ποιητής, με αυτό τον τρόπο, δεν προβληματίζει μόνο τον βασιλιά στο μυθιστόρημα, αλλά και τους αναγνώστες του. Ο κάθε απλός άνθρωπος μπορεί να βάλει τον εαυτό του στη θέση του «κατηγορούμενου» ή ακόμη και στη θέση του ακροατηρίου στο δικαστήριο και να επιζητά το δίκαιο, αλλά επίσης και τη δίκαιη κρίση του βασιλιά.

2. ΒΕΛΘΑΝΔΡΟΣ ΚΑΙ ΧΡΥΣΑΝΤΖΑ

2.1 Χειρόγραφη παράδοση – Χρονολόγηση

Ο Βέλθανδρος και η Χρυσάντζα²⁶ εκτείνεται σε 1348 ανομοιοκατάληκτους στίχους και, όπως ο *Καλλίμαχος και η Χρυσορρόη*, παραδίδεται σε ένα χειρόγραφο, τον κώδικα Parisinus gr. 2009, φφ1-40^v.²⁷ Το χειρόγραφο χρονολογείται στον 16^ο αιώνα.²⁸ Για τη χρονολόγηση του κειμένου έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις. Ο Σπ. Λάμπρος πίστευε ότι ο Βέλθανδρος γράφτηκε αρκετά αργότερα από τον *Καλλίμαχο* και τον *Λίβιστρο*, ενώ ο Ch. Gidel τοποθετούσε τον Βέλθανδρο πριν τον *Λίβιστρο* με βασικό επιχείρημα την απλότητα στη διήγηση του Βελθάνδρου. Ο Κ. Κρουμπάχερ θεωρεί πως η αρχική μορφή του κειμένου τοποθετείται στον 13^ο αιώνα, έχοντας υπόψιν του ότι η Αντιόχεια ήταν ακόμη χριστιανικό κράτος. Ο D.Hesseling τοποθετεί το κείμενο στο τέλος του 13^{ου} αιώνα.²⁹ Ο Βέλθανδρος βρίσκεται, ειδολογικά και θεματικά, πλησιέστερα στα υπόλοιπα δύο γνωστά «πρωτότυπα» δημόδη έμμετρα μυθιστορήματα της πρώιμης παλαιολόγιας περιόδου, τον *Καλλίμαχο* και τον *Λίβιστρο*. Άρα, η δημιουργία του θα πρέπει να βρίσκεται, χρονικά, κοντά στα χρόνια της συγγραφής αυτών των δύο έργων. Η σύνδεση του μυθιστορήματος με τον Γεώργιο Λιμενίτη/Γεωργιλά, ο οποίος έζησε στη Ρόδο κατά την τελευταία περίοδο της κυριαρχίας των Ιωαννιτών ιπποτών,³⁰ καθιστά ακόμη πιθανότερη την εκδοχή για «δυτική» καταγωγή της ιστορίας, ή έστω, για παρουσία και δυτικών επιρροών στη σύνθεσή της. Η αρχική μορφή του αφηγήματος θα πρέπει να χρονολογηθεί μετά τα μέσα του 14^{ου} αιώνα.³¹ Σύμφωνα με τα πορίσματα της πιο πρόσφατης έρευνας, στον κώδικα Parisinus gr. 2009, στον οποίο παραδίδονται και άλλα κείμενα του Γεωργίου Λιμενίτη /Γεωργιλά (*Θρήνος Κωνσταντινουπόλεως, Θανατικόν της Ρόδου, Διασκευή Διηγήσεως Βελισσαρίου*)³² παραδίδεται μια διασκευή με αρκετές περικοπές του αρχικού

²⁶ Για το κείμενο βλ Beck, *Ιστορία*, 195-197, Beaton, *Μυθιστορία*, 142,161-167.

²⁷ Βλ την περιγραφή του χειρογράφου από τον Πολέμη, *Βέλθανδρος*, 18-34.

²⁸ Beck, *Ιστορία*, 197.

²⁹ Οι παλαιότερες απόψεις για τη χρονολόγηση του μυθιστορήματος συνοψίζονται από τον Κριαρά, *Ιπποτικά Μυθιστορήματα*, 95-96.

³⁰ Για τον ποιητή βλ G. S. Henrich, *Εμμανουήλ / Μανόλης Λιμενίτης. Το Θανατικόν της Ρόδου*, Θεσσαλονίκη 2015, 30-33.

³¹ Πολέμης, *Βέλθανδρος*, 48.

³² W. F. Baker – A. F. van Gemert, *Ιστορία του Βελισσαρίου. Κριτική έκδοση των τεσσάρων Διασκευών με Εισαγωγή, Σχόλια και Γλωσσάριο*, Αθήνα 2007.

κειμένου του *Βελθάνδρου*, η οποία αποτελεί το αποτέλεσμα της επεξεργασίας του κειμένου από τον ίδιο τον Ρόδιο ποιητή.³³

2.2 Υπόθεση του έργου³⁴

Ο βασιλιάς Ροδόφιλος είχε δύο γιούς, τον Φίλαρμο και τον Βέλθανδρο. Ο δεύτερος ήταν περίφημος κυνηγός, διακρινόταν για την ομορφιά και την ανδρεία του. Επειδή δεν έβρισκε στον πατέρα του τη στοργή που επιθυμούσε, σκέφτηκε να ξενιτευτεί και να ζητήσει αλλού καλύτερη τύχη. Μάταια ο αδελφός του ο Φίλαρμος προσπαθεί να τον συγκρατήσει στην πατρίδα, καθώς ο Βέλθανδρος φεύγει μαζί με τρία «παιδόπουλα».

Ο Φίλαρμος προσπαθεί να μαλακώσει τα αισθήματα του Ροδόφιλου απέναντι στον Βέλθανδρο που πήρε τον δρόμο της ξενιτιάς. Έτσι ο βασιλιάς αποφασίζει να καλέσει πίσω τον μικρότερο γιο του ή να τον εξαναγκάσει να επιστρέψει. Στέλνει λοιπόν είκοσι τέσσερις στρατιώτες του για τον συναντήσουν και να προσπαθήσουν να τον μεταπείσουν ή να τον γυρίσουν πίσω με τη βία. Οι απεσταλμένοι αυτοί όμως δεν κατορθώνουν τίποτα. Ο Βέλθανδρος μάλιστα, όταν ζητούν να τον συλλάβουν, χτυπάει με ένα σιδερένιο ρόπαλο και σκοτώνει δέκα από τους στρατιώτες. Συνεχίζει την περιπλάνησή του γυρίζοντας χώρες της Ανατολής και φτάνει στα σύνορα της Τουρκίας. Στις περιπλανήσεις του καταφέρνει να αντιμετωπίσει τους ληστές που του επιτίθενται.

Στον δρόμο του ο Βέλθανδρος συναντά ένα ποτάμι και μέσα στο ποτάμι αυτό βλέπει ένα αστέρι. Θέλει να μάθει από που πηγάζει το ποτάμι και προχωρώντας φτάνει στο Ερωτόκαστρο. Στην πόρτα του διαβάζει ότι, όποιος δεν έχει ερωτευτεί και τύχει να εισέλθει στο κάστρο, θα τον κάνουν «μυριοχιλιοκατάδαρτον» τα βέλη των Ερώτων. Μολονότι διστάζει στην αρχή, αποφασίζει και μπαίνει στο Ερωτόκαστρο, αφήνοντας απέξω τα τρία του παιδόπουλα.

Το κάστρο είναι περίφημο, με πολλά αξιοθέατα και περίεργα, που ο ποιητής τα περιγράφει διεξοδικά. Ανάμεσα στα άλλα θαυμαστά συναντά στο κάστρο και ένα παγώνι λαξευμένο, που από τα μάτια του εκπορευόταν ο ποταμός με το αστέρι. Το

³³ Πολέμης, *Βέλθανδρος*, 20, 31-34.

³⁴ Βλ και Κριαράς, *Ιπποτικά Μυθιστορήματα*, 87-89, Beck, *Ιστορία*, 195-197, Beaton, *Μυθιστορία*, 150-152.

παγώνι αυτό είχε και επιγραφή σκαλισμένη που προφήτευε τον μελλοντικό έρωτα του Βέλθανδρου για τη Χρυσάντζα, την κόρη του ρήγα της Αντιόχειας. Συγκινείται ο Βέλθανδρος από την επιγραφή, αλλά και από μία άλλη που συναντά αμέσως μετά, θρηνεί για όσα τον περιμένουν, αλλά αποφασίζει να περιεργαστεί λεπτομερέστερα το Ερωτόκαστρο.

Μια νύχτα, ενώ εξακολουθεί να θαυμάζει το Ερωτόκαστρο, καλείται από τον βασιλιά των Ερώτων, ο οποίος του διηγείται την αφορμή που τον οδήγησε στην ξενιτιά και πως έφτασε στο Ερωτόκαστρο. Ο βασιλιάς των Ερώτων τον ορίζει κριτή σαράντα ωραίων και ευγενών γυναικών που είχε στο κάστρο του με την εντολή να προσφέρει στην ωραιότερη, κατά την κρίση του, το «τρίκλωνο βεργί» που του χαρίζει ο ίδιος. Δεν αργεί ο Βέλθανδρος να συναντήσει τις σαράντα ωραίες αρχοντοπούλες και τις προσκαλεί για κρίση. Σε όλες βρίσκει τουλάχιστον ένα ψεγάδι, εκτός από μία, την οποία θεωρεί άψογη και της δίνει το βεργί. Μετά την κρίση ο Βέλθανδρος περιγράφει στον βασιλιά των Ερώτων την ομορφιά της κόρης που προτίμησε. Ο βασιλιάς και οι ωραίες εξαφανίζονται, ο Βέλθανδρος ξυπνά σαν από όνειρο, ενώ βρίσκεται πάλι κοντά στα αγάλματα που είχε δει νωρίτερα και ξαναδιαβάζει τις επιγραφές που του προλέγουν το μέλλον του και του μιλούν για τη Χρυσάντζα.

Αποφασίζει να προχωρήσει και να συναντήσει τους συντρόφους του και πορεύονται προς την Αντιόχεια. Στους κάμπους της περιοχής συναντά το ρήγα της να ασχολείται με το κυνήγι. Τον προσκυνά και γίνεται «λίξιος» του, ο πιστότερος υποτακτικός του.³⁵ Σύντομα γίνεται έμπιστος των ανακτόρων και σε λίγο συναντά την κόρη του βασιλιά. Η αναγνώριση γίνεται αμέσως και είναι αμοιβαία. Η Χρυσάντζα είναι η ομορφότερη από τις σαράντα αρχοντοπούλες, στην οποία ο ήρωας έδωσε το *τρίκλωνο βεργί* στο Ερωτόκαστρο. Ωστόσο, δύο ολόκληρα χρόνια περνούν πριν ακούσει ο Βέλθανδρος του κρυφούς αναστεναγμούς της Χρυσάντζας πίσω από τον περιφραγμένο κήπο της. Χωρίς ενδοιασμό πηδάει μέσα στον κήπο και οι δύο πρωταγωνιστές περνούν το βράδυ μαζί. Όταν την επόμενη μέρα ο Βέλθανδρος φεύγει από τον τόπο της συνεύρεσης, συλλαμβάνεται από τους φρουρούς της Χρυσάντζας. Για να σώσει τον αγαπημένο της από την οργή του ρήγα, παρακαλεί την πιστή θεραπαινίδα της, τη Φαιδροκάζα να υποκριθεί ότι τάχα για την ίδια είχε έλθει ο

³⁵ Κριαράς, *Ιπποτικά Μυθιστορήματα*, 87-88.

Βέλθανδρος στο περιβόλι. Το τέχνασμα γίνεται πιστευτό και ο Βέλθανδρος σώζεται από την οργή του ρήγα, που μάλιστα προτίθεται να γίνει και κουμπάρος στον γάμο των δύο δήθεν ερωτευμένων. Η Χρυσάντζα μη μπορώντας να ματαιώσει τον γάμο της Φαιδροκάζας με τον Βέλθανδρο, πείθει τη θεραπαινίδα της να μην έρθει σε σαρκική επαφή μαζί του. Με τον εικονικό αυτό γάμο, οι σχέσεις των δύο ερωτευμένων διευκολύνονται.

Δέκα μήνες ζουν με αυτόν τον τρόπο αλλά επειδή ο Βέλθανδρος φοβάται πως το μυστικό τους θα φανερωθεί, οργανώνει δραπέτευση με την αγαπημένη του Χρυσάντζα, τη θεραπαινίδα και τους τρεις ακολούθους του, εκμεταλλευόμενος την απουσία του ρήγα και της ρήγισσας από το παλάτι. Ξεσπάει φοβερή καταιγίδα, καθώς προσπαθούν να περάσουν έναν ποταμό και ενώ τους καταδιώκουν ήδη στρατιώτες του ρήγα, η Φαιδροκάζα και οι τρεις σύντροφοι του Βελθάνδρου πνίγονται. Ο πρωταγωνιστής προσπαθεί να περάσει τον ποταμό έχοντας στην αγκαλιά του την αγαπημένη του αλλά φτάνει μόνος στην απέναντι όχθη. Την αναζητά, αλλά βρίσκει μόνο το άψυχο σώμα της Φαιδροκάζας και το ενταφιάζει. Η Χρυσάντζα, η οποία σώθηκε και αυτή, βρίσκει το παραμορφωμένο σώμα ενός από τους συντρόφους του Βελθάνδρου, νομίζοντας ότι είναι ο αγαπημένος της, τον θρηνεί και είναι έτοιμη να βάλει τέλος στη ζωή της, όταν ακούει τη φωνή του Βέλθανδρου. Οι δύο ερωτευμένοι ενταφιάζουν τους νεκρούς ακολούθους τους και φτάνουν στη θάλασσα, όπου βρίσκεται ένα πλοίο προσορμισμένο. Πρόκειται για καράβι με απεσταλμένους του βασιλιά Ροδόφилου, που αναζητά το χαμένο γιο του. Ο Βέλθανδρος πληροφορείται ότι ο αδελφός του ο Φίλαρμος έχει πεθάνει και ότι ο πατέρας του τον περιμένει για να τον ανεβάσει στο θρόνο. Οι δυο αγαπημένοι επιβιβάζονται στο πλοίο, ντύνονται με ωραία ενδύματα και λάμπει ξανά η ομορφιά της Χρυσάντζας. Ύστερα από ταξίδι πέντε ημερών το καράβι φτάνει στον προορισμό του κι όλοι συγχαίρουν τον βασιλιά για την επιστροφή του γιου του. Γίνεται γάμος κι ο Βέλθανδρος στέφεται βασιλιάς με βασίλισσα την αγαπημένη του.

2.3 Ηθικοπαραινετικά στοιχεία

Μετά την απογοήτευση από τον πατέρα του, ο Βέλθανδρος αποφασίζει να ξενιτευτεί για να ζήσει μακριά από τη φοβερή τυραννία του. Σε μια προσπάθεια να τον μεταπειστεί παίρνει τον λόγο ο Φίλαρμος, ο μεγαλύτερος αδελφός του Βέλθανδρου. Του λέει ότι ακόμη κι αν τον έχει στεναχωρήσει ο πατέρας τους πολλές φορές, αυτός θα κάνει ό,τι είναι δυνατόν για να τον παρηγορήσει. Δεν αντέχει καν στο άκουσμα της πιθανής ξενιτιάς του αδελφού του. Προτείνει ακόμα και να παραιτηθεί από το στέμμα και να τον ακολουθήσει στην ξενιτιά. Να πεθάνει μαζί του αν χρειαστεί, αρκεί να μην χωριστούν τα δύο αδέρφια. Μπορεί ο σκληρός πατέρας να έμεινε ασυγκίνητος από την απόφαση του Βέλθανδρου να αφήσει την πατρίδα του, αλλά δεν ισχύει το ίδιο και για τον αδελφό του, ο οποίος θέλει πραγματικά να τον ακολουθήσει, αφήνοντας κάθε δικαίωμα στον θρόνο. Όπως και στον Καλλίμαχο, έτσι κι εδώ, διατρανώνεται η αδελφική αγάπη, η προσφορά ή η συμβουλή του ενός αδελφού προς τον άλλον. Η ξενιτιά ή η εξορία θεωρούνταν από τις σκληρότερες τιμωρίες. Ο ποιητής το έχει σίγουρα υπόψιν του και μέσω του Φιλάρμου εκφράζει αυτήν την άποψη (στ. 51-64):

λέγει τον : «Ἄν σὲ ἔθλιψεν πολλάκις, ὁ πατήρ μας,

δύναμ' ἐγὼ τὸ σήμερον τὸ σπλάγχχνος νὰ τὸν φέρω.

Εἰ δ' ἀπ' ἐμοῦ κακώσεως τίποτι κέντρον ἔχεις,

ἐκδίδω σε τὸ σῶμά μου, ὅλον τὸν ἑαυτό μου

σφάπτε, τυράννησον κακῶς καὶ ἀντικάκωσέ με.

Οὐ δύναμαι, ὦ Βέλθανδρε, τὴν ξενιτειάν σου ἀκοῦσαι

κἂν θάνατος με πρόκειται, ὕβρις κἂν ἀτιμίας·

κἂν δὲ καὶ τὸ βασίλειον, κἂν δὲ καὶ αὐθεντίας,

κἂν καὶ αὐτό, ὃ λέγομεν, τὸ φυσικό μας στέμμα

νὰ καταλείψω καὶ εἰς οὐδὲν παρέξω τοῦτο θήσω

καὶ μετὰ σοῦ νὰ ζενωθῶ καὶ μετὰ σοῦ νὰ ἔλθω

εἰς χώρας ξένας ἔθνικάς, ποδοχωροβατήσω,

συναποθάνω μετὰ σοῦ καὶ εἰς Ἀθὴν συγκατέβω·

μόνον καὶ γὰρ τὴν βλέψησιν τὴν ἰδικὴν σου ἄς ἔχω».

Αφού έχει ξεκινήσει ο Βέλθανδρος για την ξενιτιά, ο αδελφός του ο Φίλαρμος, πληγωμένος από την έκβαση των γεγονότων, επιστρέφει στο παλάτι και απευθύνει τον λόγο στον σκληρό κι άκαρδο πατέρα του, Ροδόφιλο, ο οποίος άφησε τον μικρό γιο του να φύγει. Επισημαίνει ότι έκανε μεγάλο κακό που αδιαφόρησε για την απόφαση του Βέλθανδρου και ότι θα δεχθεί μεγάλη κριτική από πολλούς υπηκόους του. Προβλέπει ο Φίλαρμος ότι ο αδελφός του θα δηλώσει υποταγή σε κάποιον άλλον βασιλιά και θα διακριθεί, καθώς είναι εξαιρετος πολεμιστής και γενναίος. Μπορεί ακόμη να γίνει πόλεμος και να στραφεί ενάντια στην πραγματική του πατρίδα. Ο Φίλαρμος, με τα επιχειρήματα του καλού πολεμιστή και του γενναίου άνδρα, εξηγεί ότι ο κάθε βασιλιάς θα ήθελε έναν τέτοιο πιστό υποτελή, καθώς θα εκτιμούσε τα στοιχεία για τα οποία αδιαφόρησε ο σκληρός Ροδόφιλος. Φέρνει και ένα πολύ δυσοίωνο επιχείρημα στον έντονο λόγο του. Να πολεμήσει ο Βέλθανδρος εναντίον της πατρίδας του, της οικογένειάς του. Άλλη μια φορά ο Φίλαρμος προσπαθεί να συνενώσει τον πατέρα του και να τον πείσει να κάνει ό,τι είναι δυνατόν για να γυρίσει πίσω τον μικρό αδερφό του. Η αδελφική αγάπη κυριαρχεί σε όλον τον λόγο του Φιλάρμου, ο οποίος, αφού απέτυχε να μεταπείσει τον αδελφό του, προσπαθεί τώρα να πείσει τον πατέρα του να κάνει κάτι, ώστε να γυρίσει ο Βέλθανδρος. Η οικογένεια είναι το σημαντικότερο αγαθό και πρέπει να μένει ενωμένη, ώστε να είναι δυνατή.³⁶ Αυτό το απόσπασμα είναι από τις σπάνιες περιπτώσεις όπου συμβουλεύει ο γιος τον πατέρα, δηλαδή, ο νεότερος συμβουλεύει τον γηραιότερο. Στους στίχους αυτούς διακρίνονται οι αξίες του γενναίου και καλού πολεμιστή και του καλού κυνηγού³⁷, αλλά θίγεται και ένα φρικτό ζήτημα, αυτό του πολέμου εναντίον της πατρίδας κάποιου και κατ' επέκταση κατά της ίδιας της οικογένειας. Αυτά τα γεγονότα δεν ήταν σπάνια στο Βυζάντιο κι ο ποιητής μέσω του Φιλάρμου φέρνει αυτές τις εικόνες και στους αναγνώστες του. Ενδεικτικό του

³⁶Σπανέας (στ. 300-304):

*Τοὺς συγγενεῖς ἀγάπα τους καὶ τίμα καὶ ἀσχολοῦ·
διότι καὶ ὁ νόμος λέγει το καὶ ἡ φύσις ἀπαιτεῖ το.
Ἄν τοὺς συγγενεῖς οὐκ ἀγαπᾶς, ὡς πρέπει καὶ ἀρμόζει,
ζένος οὐ μὴ σὲ ἐμπιστεθῆ νὰ φιλιωθῆ μετὰ σου.*

³⁷Σπανέας (στ. 118-120):

*Εἰς τὸ κυνήγι πρόσεχε καὶ τρέχε καὶ γρηγόρει,
διότι ἐξυπνεῖ τὸν ἄνθρωπον μεγάλως ἡ στρατεία.*

ατράνταχτου αυτού επιχειρήματος είναι ότι μόνο τότε ο βασιλιάς αναγνώρισε το λάθος του και ζήτησε από τους στρατιώτες του να τον φέρουν πίσω (στ. 91-107):

«Διὰ τὸν Βέλθανδρον, φησί, γίγνωσκε, δέσποτά μου,

πολλήν, πολλήν κατάκρισιν ἀπὸ παντὸς ἀνθρώπου

θέλεις λαβεῖν, ὦ βασιλεῦ, καὶ ψόγον οὐκ ὀλίγον,

διότι μέγαν ἄδικον τὴν σήμερον εἰργάσω.

Γύρευσε δέ, ἀνιστόρησε καὶ λάβε κατὰ νοῦ σου:

ὁ ἀδελφός μου Βέλθανδρος ἂν σ' ἔθνικὸν τοπάρχην

πάγη καὶ ὑπόδουλος γραφή, γένηται ἰδικός του

καὶ ἴδη ἄνδρα εὐμορφον, στρατιώτην ὠραιωμένον,

πανεπιτήδειον καὶ καλόν, πάνυ ἀνδρειωμένον

καὶ κυνηγὸν πανάριστον, πανευτυχῆν δεξιότην!

Τοῦτο οὐ ψεύδομαι ποσῶς, μὰ τὴν ὑστέρησίν μας :

ὄλος ὁ κόσμος ἴσον του οὐκ ἔχει ἀνδρειωμένον.

Εἰ γὰρ συμβῆ καὶ πόλεμος πολλάκις νὰ συγκρούγη,

νὰ διώκη κι' ἀπελάση σε ὡς μέγας ἀπελάτης

καὶ νικητῆς ν' ἀναφανῆ καὶ μέγας τροπαιούχος,

τί νὰ εἰπῆ ὁ κατ' ἀρχὰς αὐθέντης τοῦ Βελθάνδρου;

Καὶ λάβε ταῦτα κατὰ νοῦν, μόνος σου ἀπέिकासέ τα».

Ο Φίλαρμος κατάφερε να αλλάξει τη γνώμη στον πατέρα του κι εκείνος έστειλε στρατιώτες να φέρουν πίσω τον Βέλθανδρο. Όταν τον βρίσκουν, κάποιος από αυτούς ξεκινάει τα ερωτήματα στον Βέλθανδρο για το πώς μπόρεσε και αρνήθηκε στον αδελφό του να μείνει στην πατρίδα του, με τους συγγενείς και τους φίλους του. Πώς μπορεί να αρνείται τις βασιλικές τιμές και να αποζητά να προσκυνήσει ο ίδιος κάποιον άλλον και πώς γίνεται να θέλει να πάει σε βάρβαρη χώρα «πολυωνειδισμένην». Φέρνουν ακόμη μια φορά το επιχειρήμα του αδελφού του, ο οποίος θλίβεται από τη μέρα που έφυγε ο Βέλθανδρος. Ο πρωταγωνιστής απαντά ότι, όσες τιμές κι αν έχει στον τόπο του, οι

στεναχώριες που του έχει δώσει ο πατέρας του είναι αμέτρητες. Ακόμα και η ξενιτιά του, δεν θα τον βοηθήσει να τις ξεχάσει όλες. Οι στρατιώτες προσπαθούν να πείσουν τον Βέλθανδρο βάζοντας κάποιες παγιωμένες αξίες στον λόγο τους, όπως η βασιλική γενιά, επαναλαμβάνοντας αρκετές φορές το δικαίωμά του στην κληρονομιά, τις τιμές από όλους τους υπηκόους, την αγάπη της οικογένειας (στην προκειμένη περίπτωση η αγάπη του αδελφού). Μάλιστα μπαίνουν οι ίδιοι ως «εγγυητές» πως ο πατέρας του δεν θα του δώσει άλλη στεναχώρια κι ότι θα του συμπεριφέρεται ως «ηγαπημένον του και γνήσιον τεκνίον». Ο Βέλθανδρος όμως αρνείται κάθε προσωπικό συμφέρον και μια «εύκολη» βασιλική ζωή γιατί η ηθική του δεν του επιτρέπει να ζει μέσα στο άδικο και την κακομεταχείριση του πατέρα του (στ. 136-192):

*«Βέβαιον τώρα Βέλθανδρε, τὸ ἀδελφικὸ σου σπλάχνος
 ἤρνήσω καὶ τοὺς φίλους σου καὶ πάντας τοὺς γνωστούς σου
 ἤρνήσω καὶ ἠθέλησας εἰς τὸ νὰ γένῃς ξένος;
 Ἦρνήσω καὶ τοὺς συγγενούς καὶ γονικὴν σου χώραν
 καὶ ἄλλας, ἃς οὐκ ἐπίστασαι, τὰς χώρας νὰ γυρεύῃς ;
 Τιμὴν ἔχεις βασιλικὴν καὶ ζῆς ὥσπερ αὐθέντης
 καὶ προσκυνεῖσαι ὑπὸ παντῶν μικρῶν τε καὶ μεγάλων
 καὶ τώρα, πόθε, μέχρι ποῦ καὶ που πορεύει φράσον.
 Δοῦλος γὰρ θέλεις νὰ γενῆς πρὸς βασιλεῖς τοὺς ἄλλους;
 Βέβαιον, πορφυρόβλαστε, γέννημα τῶν Χαρίτων,
 πάντως ἀρνεῖσαι συγγενεῖς, ἀρνεῖσαι συντροφιάν μας
 καὶ στέμμα καὶ διάδημα καὶ βασιλειὰν καὶ τ' ἄλλα;
 Βέβαιον, ἀκαταδούλωτε, νὰ δουλωθῆς προκρίνεις
 καὶ τὴν ξενίαν ἀγαπᾷς τὴν πολυωνειδισμένην;
 τὴν μοχθηρὰν καὶ τὴν κακὴν καὶ τὴν κινδυνεμένην;
 Ἥμεῖς πρὸς ὃν γνωρίζομεν τὴν ἰδικὴν σου γνώσιν
 πάντως καὶ ἀπιστοῦμέν το ὅτι ποιεῖς το τοῦτο*

καὶ ἄλλαζον τὸ δύσπιστον καὶ δεῦτε ἄς στραφώμεν».

Ταῦτα καὶ ἄλλα πλείονα εἶπον οἱ στρατιῶται

πρὸς τὸν καλὸν καὶ εὐμορφον Βέλθανδρον τὸν ἀνδρεῖον.

Ποσῶς οὐκ ἐμετέστρεψαν κἂν ὅλως τὸν σκοπὸν του.

Εἰς γοῦν τὸ λιβαδότοπον ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ

ἔμειναν πάντες μετ' αὐτὸν τριγύρου καὶ ἔβλεπαν τον.

Ὅταν γὰρ στὰ ἄκρα τῶν βουνῶν καὶ εἰς τὰς κορφὰς τῶν δένδρων

ἢ αὐγὴ ἐμπροπήδησεν ἀπὸ τὰς ἀκρωρείας,

σηκώνονται καὶ λέγουν τον : «Ἐγείρου, δέσποτά μου,

ἵν' ἀποσώσωμεν γοργόν, μὴ θλίβειτ' ἀδελφός σου».

Σηκώνεται, ποδῆνεται, ζώνεται το σπαθὶν του,

πηδᾷ κ' ἐκαβαλλίκευσε μὲ τῆς ἀνδρείας τὸ σχῆμα

καὶ λέγει τους ὁ Βέλθανδρος : «Ἄρχοντες ἰδικοί μου,

ἰδοὺ ἀποχαιρετίζω σας καὶ εὗξασθέ μοι τώρα

καὶ τῆς ξενώσεως τὴν ὁδὸν ἰδοὺ νὰ ὑπαγαίνω».

Καὶ εἷς ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας οὕτως τον συντυχαίνει:

«Βέλθανδρε, στέμματος παιδὶ καὶ σκήπτρου κληρονόμε,

τὸ εἰς ἐσὲν ἐσέβασεν ὁ πονηρός σου δαίμων

ἡμεῖς παρακαλοῦμέν σε διὰ νὰ τὸ καταλείψης

καὶ νὰ προκρίνης τὸ καλὸ κ' ἐκεῖνο νὰ ποιήσης.

Πρόσεξε δέ, ἀνιστόρησε καὶ λάβε κατὰ νοῦ σου,

ἐὰν εἰς αἶμα ἐθνικὸν ὑπάγης καὶ ἀποσώσης

καὶ ποίσης τον δουλείας του καὶ ἀπὸ ταύτας εὗρης

πληρώματα τῶν δεουσῶν, τιμάς, δόξας καὶ πλοῦτη.

Μὴ γοῦν ἄλλο προτιμηθεὶς τὴν δούλωσιν προκρίνου.

Ἐπεὶ δὲ σὺ ἐλεύθερος, ἀδούλωτος ὑπάρχεις,

μᾶλλον καὶ ἄνακτος παιδὶ καὶ βασιλέως τέκνον

καὶ χρῆ νὰ σὲ δουλεύουσιν, οὐχὶ τοῦ νὰ δουλεύσης,

οὐκ οἶδα τί σοι λογισμοὶ καὶ τί σοι ἐπινοῖες.

Ἦε λοιπὸν τὰ περιττὰ καὶ δεῦτε ἅς στραφώμεν».

Όταν κρατούσαν δέσμιο τον Βέλθανδρο, η Χρυσάντζα απευθύνεται στη δούλη της, την Φαιδροκάζα για να της πει το σχέδιό της ώστε να γλιτώσει ο Βέλθανδρος. Η Φαιδροκάζα λέει στην κυρά της ότι είναι σκλάβα της κι ότι ακόμα κι αν της ζητήσει να πνιγεί γι' αυτήν, θα το κάνει. Η Φαιδροκάζα μπορεί να είναι σκλάβα της Χρυσάντζας, αλλά δεν ξεχνάει ότι μεγάλωσαν μαζί. Την αγαπάει, όχι μόνο επειδή πρέπει λόγω της θέσης της, αλλά επειδή έχουν κοινά βιώματα, ίδια καθημερινότητα. Ο χαρακτήρας της δούλης είναι αγνός και προτίθεται να κάνει ό,τι χρειαστεί για την κυρά της. Ακόμη και να δώσει τη ζωή της αρκεί να είναι ευτυχισμένη η Χρυσάντζα. Αυτό δεν καταδεικνύει τυφλή δουλοπρέπεια, αλλά αγνή αγάπη και επιθυμία να βοηθήσει με κάθε δυνατό μέσο την ερωτευμένη Χρυσάντζα. (886-889):

«Ἡξέρις, χρυσοδέσποινα, μετὰ σου ἀνετράφην,

καὶ τὴν ἀγάπην μου εἰς σὲ οὐδὲν τὴν ἐγνωρίζεις;

Ὁμως ἐγὼ εἶμαι σκλάβα σου, δούλα δεδουλωμένη

καὶ ὄρισέ με να πνιγῶ εἰς τὸ νερὸν δι' ἐσένα».

2.4 Σύνοψη

Τα ηθικοπαραναιετικά στοιχεία στον Βέλθανδρο δεν είναι πολλά. Πρόκειται και πάλι για συμβουλές μεταξύ αδελφών και μελών μιας οικογένειας. Θίγεται το ζήτημα της ξενιτειάς του πρωταγωνιστή. Ο μεγάλος του αδελφός προσπαθεί να τον πείσει να μείνει παρά την κακή συμπεριφορά του πατέρα του. Ο Φίλαρμος τονίζει την αναγκαιότητα να είναι μαζί με τον αδελφό του, ενωμένοι. Μάλιστα, λέει πως θα παραιτηθεί από τα

δικαιώματά του στον θρόνο για να τον ακολουθήσει στην ξενιτιά. Ουσιαστικά, είναι η σκηνή του αποχωρισμού των δύο αδελφών και ο ποιητής μέσω του Φίλαρμου χτίζει την απαιτούμενη συναισθηματική φόρτιση για μία τόσο σημαντική εξέλιξη της πλοκής. Η οικογένεια είναι το σημαντικότερο αγαθό και ο αδελφός του Βέλθανδρου προσπαθεί να το διατηρήσει με κάθε τρόπο. Τις συμβουλές αυτές και τις παροτρύνσεις δεν τις δέχεται ο Βέλθανδρος και αναχωρεί για την ξενιτιά.

Στη συνέχεια, συναντάμε τη μοναδική περίπτωση, στα πέντε μυθιστορήματα που εξετάζουμε, κατά την οποία, ο γιος συμβουλεύει τον πατέρα και όχι το αντίθετο. Ο άδικος και κακός πατέρας για τον Βέλθανδρο έχει αδιαφορήσει για την αναχώρηση του γιου του και ο Φίλαρμος προσπαθεί να τον πείσει να κάνει κάτι ώστε να γυρίσει ο αδελφός του. Στην προσπάθεια του αυτή, ο Φίλαρμος χρησιμοποιεί μια ζοφερή εικόνα. Να πολεμήσει ο Βέλθανδρος εναντίον της πατρίδας του, εναντίον της οικογένειάς του. Τελικά, ο πατέρας καταλαβαίνει το λάθος του και ζητάει από τους στρατιώτες του να φέρουν τον Βέλθανδρο πίσω. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η συμβουλή του πολύ νεότερου γιου του καταφέρνει να αλλάξει την απόφαση του – σοφού γενικά – βασιλιά. Η συμβουλή αυτή δίνεται πριν από μια μεγάλη απόφαση (όπως και η ανεπιτυχής συμβουλή του Φίλαρμου προς τον Βέλθανδρο), την αλλαγή στάσης απέναντι στον μικρό γιο και την αποστολή στρατιωτών για την ανεύρεσή του.

3. ΑΦΗΓΗΣΙΣ ΛΙΒΙΣΤΡΟΥ ΚΑΙ ΡΟΔΑΜΝΗΣ

3.1 Χειρόγραφη παράδοση – Χρονολόγηση

Το μυθιστόρημα³⁸ παραδίδεται σε πέντε κώδικες:

1.Scorialensis gr.Ψ-IV-22. Είναι χαρτώος κώδικας (184x14 εκ), που περιλαμβάνει 3+228 φύλλα. Χρονολογείται στο τρίτο τέταρτο του 15^{ου} αιώνα, και είναι γνωστός για την παράδοση της παλαιότερης παραλλαγής του ακριτικού έπους και άλλων κειμένων της δημόδους βυζαντινής λογοτεχνίας. Η αντιγραφή του τοποθετείται πιθανότατα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη³⁹. Το μυθιστόρημα του Λίβιστρου παραδίδεται στα φύλλα 139^r-185^v, 198^r-201^r.⁴⁰

2.Neapolitanus gr. III-Aa-9. Είναι χαρτώος κώδικας (215x15εκ), που περιλαμβάνει 1+116+1 φύλλα και χρονολογείται στις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Το μυθιστόρημα παραδίδεται στα 44^r-116^r.⁴¹

3.Parisinus gr. 2910. Είναι χαρτώος κώδικας (240x16εκ) που περιλαμβάνει, 2+90+1 φύλλα, στα οποία παραδίδεται μόνο το μυθιστόρημα του *Λίβιστρου*. Χρονολογείται στα μέσα του 15^{ου} αιώνα.⁴²

4.Leidensis Scaligeranus gr. 55. Είναι χαρτώος κώδικας (152x93εκ), και 133 φύλλα. Χρονολογείται γύρω στα 1515-1525. Ένα απόσπασμα του Λίβιστρου προηγείται στα φύλλα 58^r-64^r και ολόκληρο το κείμενο παραδίδεται στα φύλλα 64^r-133^v.⁴³

5. Vaticanus gr. 2391. Είναι χαρτώος κώδικας (160x110εκ), που περιλαμβάνει 1+155+1 φύλλα. Στα οποία παραδίδεται μόνο το μυθιστόρημα. Σύμφωνα με το κωδικογραφικό

³⁸ Για το κείμενο βλ Beck, *Ιστορία*, 198-201, Beaton, *Μυθιστορία*, 143-144, 167-177.

³⁹ Βλ και Στ. Αλεξίου, *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης και το Άσμα του Αρμούρη*. Κριτική έκδοση, Αθήνα 2006, ιε'-κβ'.

⁴⁰ Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 69-70.

⁴¹ Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 70-71.

⁴² Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 71-72.

⁴³ Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 72-74.

του σημείωμα, αντιγράφηκε από τον Μανουήλ Ραούλ Παλαιολόγο Μελίκη στην Ανάπολη το 1475. Το μυθιστόρημα του Λίβιστρου βρίσκεται στα φύλλα 1^r-153^r.⁴⁴

Αποσπάσματα του μυθιστορήματος σώζονται στα χειρόγραφα:⁴⁵ Άθους Λαυρ. Κ 22, Vaticanus gr. 885, Parisinus gr. 2991, Laurentianus Plut.gr. 59.13, Vaticanus Barberianus gr. 172, Vindobonensis Theologicus gr. 244 καθώς και στις παλαιές έντυπες εκδόσεις Martinus Crusius, *Turcograeciae libri octo*, Basiliae 1584, Martinus Crusius, *Aethiopicae Heliodori historiae epitome*, Francofurti 1584. Η αποσπασματική αυτή παράδοση του μυθιστορήματος είναι ενδεικτική της εκτεταμένης διάδοσής του, καθώς πρόκειται για το μυθιστόρημα το οποίο παραδίδεται στα περισσότερα συγκριτικά χειρόγραφα.

Στα πέντε χειρόγραφα παραδίδονται τρεις παραλλαγές του αρχικού κειμένου το οποίο έχει χαθεί.

Η παραλλαγή α παραδίδεται στα χειρόγραφα: Neapolitanus gr. III-Aa-9, Parisinus gr. 2910 και Leidensis Scaligeranus gr. 55 και είναι μάλλον η παλαιότερη και εγγύτερη στο αρχικό κείμενο.⁴⁶

Στον παλαιότερο κώδικα Scorialensis gr. Ψ-IV-22 παραδίδεται η παραλλαγή Ε, η οποία πιθανότατα δημιουργήθηκε στην Κρήτη γύρω στο 1400.⁴⁷

Στον κώδικα, τέλος, Vaticanus gr. 2391 παραδίδεται μια νεότερη επεξεργασία του κειμένου η οποία οφείλεται στη γραφίδα του ιδίου του γραφέα του κώδικα Μανουήλ Ραούλ Παλαιολόγο Μελίκη⁴⁸.

Το ζήτημα του χρόνου και του τόπου συγγραφής του μυθιστορήματος, με βάση μερικές ενδοκειμενικές και εξωκειμενικές ενδείξεις, έχει προκαλέσει πολλή συζήτηση. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι δεν υπάρχει κανένα ασφαλές τεκμήριο που να μας οδηγεί στον ποιητή, στον χρόνο και τον τόπο συγγραφής του, πρόβλημα που άλλωστε αφορά όλα τα δημόδη ερωτικά μυθιστορήματα. Η παλαιότερη έρευνα είχε στηριχθεί

⁴⁴ Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 74-76.

⁴⁵ Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 77-83.

⁴⁶ Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 103.

⁴⁷ Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 213-216.

⁴⁸ Έκδόθηκε με εισαγωγή και σχόλια από την Τ. Lendari, *Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης (Livistros and Rodamne). The Vatican Version. Critical Edition with Introduction, Commentary and Index – Glossary. Editio Princeps*, Αθήνα 2007.

σε αμφισβητούμενα μεθοδολογικά κριτήρια για να αποδώσει στον *Λίβιστρο* χρόνο και τόπο συγγραφής (π.χ τα αρχαίζοντα γλωσσικά στοιχεία, τα ονόματα των πρωταγωνιστών, τα λατινικά στοιχεία). Έτσι, η επικρατούσα άποψη από την εποχή του K. Krumbacher είναι ότι ο *Λίβιστρος* γράφτηκε σε κάποια από τις λατινικές ηγεμονίες του μείζονος ελληνικού χώρου, γύρω στα τέλη του 14^{ου} αιώνα.⁴⁹ Οι εξωκειμενικές μαρτυρίες τεκμηριώνουν δύο πράγματα: α) την παραγωγή ερωτικών μυθιστορημάτων στη λεγόμενη δημόδη γλώσσα τουλάχιστον από τις αρχές του 14^{ου} αιώνα, β) το αριστοκρατικό και καλλιεργημένο κοινό της αρχικής πρόσληψής του.⁵⁰

Το κείμενο του *Λίβιστρο*, μέσα από ποικίλες κειμενικές αναφορές, τη χρήση πολύπλοκων ρητορικών και αφηγηματικών τεχνασμάτων και την εν γένει ποιητική του, προδίδει προφανή γνώση της Κομνήνειας ερωτικής λογοτεχνίας.⁵¹ Το μυθιστόρημα αντανακλά επίσης αισθητή οικειότητα με ορισμένα από τα βασικά μοτίβα της δυτικής ερωτικής μυθοπλασίας. Παράλληλα, πρόκειται για ένα κείμενο, στο οποίο αναγνωρίζουμε υφολογική και μετρική αρτιότητα, πλούσια και αισθητική ποιητική γλώσσα, έλεγχο του συνολικού αρχιτεκτονικού σχεδίου και στέρεο χειρισμό της πολύπλοκης αφηγηματικής τεχνικής.⁵² Ο *Λίβιστρος*, εξάλλου φαίνεται πως ήταν γνωστός και στον συγγραφέα του έργου *Επιδημία Μάζαρι εν Αΐδου*, έργο το οποίο χρονολογείται στα 1418.⁵³

Τέλος, μία από τις επικρατέστερες απόψεις είναι ότι ο *Λίβιστρος* γράφτηκε στην αυτοκρατορική αυλή των Λασκαριδών της Νίκαιας, και μάλιστα την εικοσαετία 1240-1260, δηλαδή τα τελευταία χρόνια βασιλείας του Ιωάννη Γ' Βατάτζη (1222-1254), ή κατά την περίοδο της βασιλείας του Θεόδωρου Λάσκαρι (1254-1258) και τα πρώτα χρόνια βασιλείας του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1259-1282). Θεωρήθηκε ότι κατά την περίοδο αυτή το βασίλειο της Νίκαιας βρίσκεται σε άμεση σχέση – φιλική και εχθρική – με τους Λατίνους. Εκεί έχει αναπτυχθεί μια αυλική κουλτούρα που υπερβαίνει το πλαίσιο της Κομνήνειας αυτοκρατορικής αυλής και τα ισχύοντα στην

⁴⁹ Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 49.

⁵⁰ Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 49-50.

⁵¹ Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 50.

⁵² Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 48-50.

⁵³ Beck, *Ιστορία*, 203.

Κωνσταντινούπολη πριν από το 1204.⁵⁴ Ωστόσο, η νεότερη έρευνα αμφισβητεί την προέλευση του μυθιστορήματος από το βασίλειο της Νίκαιας, επειδή το φιλοδυτικό περιεχόμενό του αποκλείει αυτήν την εκδοχή.⁵⁵

3.2 Υπόθεση του έργου⁵⁶

Η μυθιστορία αυτή είναι μοναδική ανάμεσα στα δημόδη μυθιστορηματικά κείμενα της περιόδου, διότι διηγείται δύο ιστορίες παράλληλα. Πρόκειται για τις ερωτικές ιστορίες του κύριου ήρωα, του Λίβιστρον και του έμπιστου φίλου του, του Κλιτοβόντα, που είναι και ο αφηγητής. Ο συγγραφέας έχει περιπλέξει τις δύο ιστορίες, δημιουργεί όμως μια ενιαία αφήγηση, προσδίδοντας στο κείμενο μία πολυπλοκότητα.⁵⁷ Στην αυλή του αρμένικου βασιλείου της Λιταβίας ο αφηγητής καλεί τη βασίλισσα Μυρτάνη, τη συνοδεία της, αλλά και κάθε ερωτευμένο, να ακούσουν μία παράξενη ιστορία αγάπης. Έχοντας ξενιτευτεί από την πατρίδα του εξαιτίας μιας θλιβερής ερωτικής περιπέτειας, ο Κλιτοβόν συναντά στον δρόμο του έναν νεαρό πολεμιστή που θρηνεί τη μοίρα του. Μετά από αρκετή προσπάθεια και την ανταλλαγή όρκων φιλίας, ο Κλιτοβόν τον πείθει να του αφηγηθεί τον πόνο του.

Ο νέος, ο οποίος ονομάζεται Λίβιστρος, ξεκινάει και του διηγείται την ιστορία του. Είναι «τοπάρχης», κυρίαρχος της χώρας Λιβάνδρου, μιας λατινικής χώρας, είναι εργένης και ως τώρα δεν ήξερε τίποτα για την αγάπη. Κυνηγώντας κάποτε ένα ζευγάρι τρυγониών χτύπησε το αρσενικό και η τρυγόνα από τον πόνο της για τον σύντροφό της έδωσε τέλος και στη δική της ζωή. Την ίδια νύχτα ο Λίβιστρος βλέπει στο όνειρό του ότι, ιπεύοντας σε ένα πανέμορφο λιβάδι, συλλαμβάνεται από τους στρατιώτες της Ερωτοκρατίας. Οδηγείται στην αυλή και το παλάτι του Έρωτα, όπου, μέσα σε μια τεράστια αίθουσα, βλέπει τον τριπρόσωπο μονάρχη καθισμένο πάνω σε έναν θρόνο. Ο Έρωτας είναι θυμωμένος με τον νεαρό βασιλιά, γιατί αυτός αμφισβητεί την εξουσία του. Ωστόσο, με τη μεσιτεία του Πόθου και της Αγάπης, ο Έρωτας συγχωρεί τον Λίβιστρο, του επιβάλλει να ορκιστεί υποτελής του και του επισημαίνει ότι του έχει ήδη

⁵⁴ Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 51.

⁵⁵ Στ. Αλεξίου, *Ελληνική Λογοτεχνία. Από τον Όμηρο στον 20^ο αιώνα*, Αθήνα 2010, 342.

⁵⁶ Beck, *Ιστορία*, 198-200, Beaton, *Μυθιστορία*, 143-144, Αγαπητός, 45-48.

⁵⁷ Beaton, *Μυθιστορία*, 153.

βρει γυναίκα που του ταιριάζει να αγαπήσει. Ένας μάντης φανερώνει στον νεαρό βασιλιά με ένα χρησμό το μέλλον του. Θα ερωτευτεί την πριγκίπισσα Ροδάμνη, κόρη του αυτοκράτορα Χρυσού, θα ξενιτευτεί από τη χώρα του, θα βρει την πριγκίπισσα, θα την κερδίσει, στη συνέχεια θα χάσει την αγαπημένη του, αλλά στο τέλος θα την ξαναβρεί. Ο Λίβιστρος ξυπνά έντρομος και αναλογίζεται όσα είδε στο όνειρό του. Καλεί τον συγγενή του και ζητάει τη γνώμη του. Εκείνος του αποκαλύπτει ότι η πριγκίπισσα Ροδάμνη είναι υπαρκτό πρόσωπο και τον συμβουλεύει να την αναζητήσει. Σε ένα δεύτερο όνειρο ο Έρωτας παρουσιάζει στον Λίβιστρο την ίδια τη Ροδάμνη. Ο Λίβιστρος ξυπνά ερωτευμένος και ακολουθώντας τη συμβουλή του συγγενή του, ξεκινάει την αναζήτηση της όμορφης πριγκίπισσας μαζί με εκατό συντρόφους του.

Ύστερα από δύο χρόνια περιπλάνησης, ο Λίβιστρος βρίσκει το Αργυρόκαστρο και στρατοπεδεύει έξω από τα τείχη του - στο σημείο που βρισκόταν ο κοιτώνας της πριγκίπισσας - μαζί με τους ακολούθους του. Το κάστρο έχει σχήμα τριγωνικό και η κάθε πλευρά είναι κοσμημένη με μεγάλων διαστάσεων αγάλματα αλληγορικών μορφών, που απεικονίζουν τις αρετές, τους δώδεκα μήνες του χρόνου και τα σύμβολα της αγάπης. Ένας από τους ακολούθους του ήρωα καταφέρνει να μπει στο κάστρο και να κερδίσει την εμπιστοσύνη του ευνούχου που φυλάει την απομονωμένη ηρωίδα. Η αμοιβαία αγάπη έρχεται σιγά σιγά μέσα από γράμματα που ανταλλάσσουν οι δύο νέοι.⁵⁸ Ο Λίβιστρος εκτοξεύει γράμματα με το τόξο του στο παράθυρο του «κουβούκλιου» της Ροδάμνης, κι εκείνη του απαντάει μέσω του ευνούχου και του ακολούθου του ήρωα. Μετά από ανταλλαγή γραμμάτων, διάρκειας ενός χρόνου, η Ροδάμνη συμφωνεί να συναντήσει τον Λίβιστρο. Οι δύο νέοι συναντιούνται σε ένα σκιερό δάσος έξω από το κάστρο, όπου η Ροδάμνη πληροφορεί τον αγαπημένο της ότι ο πατέρας της έχει υποσχεθεί το χέρι της στον Βερδερίχο, τον βασιλιά της Αιγύπτου. Ο Βερδερίχος φτάνει κι αυτός στο Αργυρόκαστρο και στρατοπεδεύει έξω από το κάστρο. Η Ροδάμνη πείθει τον πατέρα της να βάλει τους δύο υποψηφίους να μονομαχήσουν. Ο Λίβιστρος ρίχνει από το άλογο τον Βερδερίχο, τον νικά και παντρεύεται τη Ροδάμνη. Επειδή μάλιστα ο βασιλιάς Χρυσός δεν είχε αρσενικό κληρονόμο στέφει τον Λίβιστρο συναυτοκράτορα.

⁵⁸ Βλ και Π. Αγαπητός, «Η αφηγηματική σημασία της ανταλλαγής επιστολών και τραγουδιών στο μυθιστόρημα Λίβιστρος και Ροδάμνη», *Θησαυρίσματα* 26 (1996) 25-42.

Η Ροδάμνη και ο Λίβιστρος ζουν ευτυχισμένοι για δύο χρόνια, ώσπου μια μέρα κυνηγιού συναντούν έναν έμπορο από τη Βαβυλώνα και μία γριά γυναίκα, οι οποίοι θέλουν να τους πουλήσουν ένα άλογο κι ένα δαχτυλίδι. Ο Λίβιστρος, αγοράζει το δαχτυλίδι, το φοράει στο δάχτυλό του και αμέσως πέφτει νεκρός. Ο έμπορος και η γριά γυναίκα - στην πραγματικότητα πρόκειται για τον Βερδερίχο και μια γριά μάγισσα - αρπάζουν τη Ροδάμνη και εξαφανίζονται πάνω σε ένα μαγικό άτι στην Αίγυπτο. Οι ακόλουθοι του Λίβιστρο, αφού τον βρίσκουν κι ετοιμάζονται να τον κηδέψουν, του βγάζουν το δαχτυλίδι κι εκείνος επανέρχεται αμέσως στη ζωή. Πληγωμένος από αυτό που συνέβη αποφασίζει να αφήσει το βασίλειο και να αναζητήσει την αγαπημένη του. Στον δρόμο της αναζήτησης συναντά τον Κλιτοβόντα.

Ο Λίβιστρος τελειώνει την αφήγησή του και ζητά από τον Κλιτοβόντα να διηγηθεί κι αυτός τη δική του ιστορία. Ο Κλιτοβών αποκαλύπτει ότι είναι Αρμένιος πρίγκιπας και ανεπιός του βασιλιά της Λιταβίας. Έφυγε από τη χώρα του εξαιτίας του έρωτά του για την πριγκίπισσα Μυρτάνη, κόρη του βασιλιά, που ήταν παντρεμένη με έναν Πέρση άρχοντα. Ο πατέρας της ανακαλύπτει τον παράνομο δεσμό και ρίχνει τον ανεπιό του στη φυλακή. Η Μυρτάνη τον βοηθά να δραπετεύσει και εκείνος παίρνει το δρόμο της ξενιτιάς. Αφού τελειώνει την αφήγησή του, αποφασίζει να βοηθήσει τον Λίβιστρο. Μετά από ένα προφητικό όνειρο που βλέπει ο Κλιτοβών, οι δύο φίλοι ξεκινούν για την Αίγυπτο.

Σε μια έρημη παραλία συναντούν ένα καλύβι και μία γριά, μια Σαρακηνή μάγισσα που, όπως αποδεικνύεται από την αφήγησή της, είναι η ίδια που βοήθησε τον Βερδερίχο να κλέψει τη Ροδάμνη. Η μάγισσα καλεί τους δαίμονες μέσα στη νύχτα, δίνει συμβουλές στους δύο νέους και τους παραχωρεί δύο μαγικά άλογα για να περάσουν τη θάλασσα και να φτάσουν στα παράλια της Αιγύπτου.

Ο Κλιτοβών αφήνει τον Λίβιστρο σε ένα λιβάδι και πηγαίνει στο πανδοχείο που έχει φτιάξει ο Βερδερίχος κατά παράκληση της Ροδάμνης, που τέσσερα χρόνια τώρα προσπαθεί να ξεχάσει τον άνδρα της. Η Ροδάμνη ζητά από τον Κλιτοβόντα να της διηγηθεί την ιστορία του. Ο Κλιτοβών την πείθει να του διηγηθεί εκείνη πρώτη τη δική της. Στη συνέχεια της διηγείται τη δική του ιστορία και ύστερα την ιστορία του Λίβιστρο, χωρίς να της αποκαλύψει το όνομα του πρωταγωνιστή. Στο τέλος όμως της διήγησης του ξεφεύγει το όνομα του Λίβιστρο κι έτσι η Ροδάμνη αναγνωρίζει την ιστορία του άντρα της και τη δική της. Ο Κλιτοβών της υπόσχεται ότι θα της φέρει τον

Λίβιστρο στο πανδοχείο. Πράγματι, το επόμενο βράδυ οι δύο πρωταγωνιστές συναντιούνται και από τη συγκίνηση λιποθυμούν ο ένας στην αγκαλιά του άλλου. Τελικά οι τρεις τους, αποφασίζουν να γυρίσουν στο Αργυρόκαστρο και ξαναπερνούν τη θάλασσα. Φτάνουν στο καλύβι της γριάς μάγισσας, την οποία ο Λίβιστρος αποκεφαλίζει μετά από προτροπή της Ροδάμνης.

Στο δρόμο της επιστροφής λένε διάφορα τραγούδια, ενώ το ζευγάρι απαγγέλει στον Κλιτοβόντα μερικά ακόμη από τα ερωτικά του γράμματα. Σε ένα σταυροδρόμι συναντούν τους εκατό συντρόφους του Λίβιστρο και ο Κλιτοβόν ετοιμάζεται να τους αποχαιρετήσει και να συνεχίσει την θλιβερή περιπλάνησή του. Ο Λίβιστρος όμως τον πείθει να μείνει στο Αργυρόκαστρο και να παντρευτεί τη νεότερη αδελφή της Ροδάμνης, τη Μελανθία, κάτι το οποίο δέχεται ο Κλιτοβόν. Όταν ύστερα από χρόνια η Μελανθία πεθαίνει, ο Κλιτοβόν αποφασίζει να γυρίσει στη Λιταβία και στην πρώτη του αγάπη. Στο μεταξύ η Μυρτάνη έχει γίνει βασίλισσα κι έχει μείνει χήρα. Ο Κλιτοβόν της προτείνει να παντρευτούν και να μοιραστούν τη βασιλική εξουσία. Το μυθιστόρημα τελειώνει με έναν επίλογο του Κλιτοβόντα προς τους αναγνώστες και τους μελλοντικούς διασκευαστές.⁵⁹

3.3 Ηθικοπαραινετικά στοιχεία

Στο όνειρο του Λίβιστρο, ένας άνδρας πανέμορφος, όπως λέει και με φτερά στην πλάτη, πιθανότατα ο θεοποιημένος Έρωτας, τον πλησιάζει ήρεμα και του δίνει μια συμβουλή/εντολή: να τον ακολουθήσει και να αφήσει το θράσος (υπερβολική αυτοπεποίθηση) γιατί δεν θα τον ωφελήσει σε τίποτα. Στο όνειρό του ο Λίβιστρος αντικρίζει κάποιες ανώτερες οντότητες, με φτερά και με άρματα. Ο ίδιος από φόβο προσπαθεί να βγάλει το σπαθί του, ώστε να αμυνθεί με όποιο τρόπο μπορεί. Βεβαίως, όπως φαίνεται, το σπαθί του είναι άχρηστο μπροστά σε αυτούς τους «αντιπάλους». Η συμβουλή του άνδρα αυτού προσβλέπει στο να καταλάβει ο ήρωας ότι ο άνθρωπος οφείλει να σέβεται και να είναι ταπεινός και μπορεί να ενταχθεί είτε σε ένα θρησκευτικό πλαίσιο, είτε σε ένα θεσμικό (π.χ σεβασμός και υποταγή στον

⁵⁹ Αγαπητός, *Λίβιστρος*, 47-48.

βασιλιά/αυτοκράτορα) ή ακόμη και σε μια προτροπή για τις ανθρώπινες σχέσεις (στ. 236-237):

*«... Ακολουθεί,
και ἄφες τὸ θράσος τὸ πολὺν, τίποτε οὐκ ὠφελεῖ σε».*

Ο Έρωτας νουθετεί τον Λίβιστρο λέγοντας του ότι ακόμα και αν κάποιος είναι «ἐξαιρέτος εἰς σύνθεσιν και πλάσιν», δεν έχει πετύχει τίποτα στη ζωή του αν δεν γνωρίσει τα σχετικά με τον έρωτα και τα βάσανά του. Τον προτρέπει ξανά να είναι ταπεινός, σαν να φοβάται, να εγκαταλείψει την ισχυρογνωμοσύνη του. (στ.246-281).

*«Ἄνθρωπε, θέλεις νὰ σὲ εἰπῶ και δέξου το ὡς θέλεις.
Ἄν οὐκ ἐπλάστης ἐκ τὴν γῆν και οὐκ ἦσουν ἐκ τὸν κόσμον,
και ἦσουν σπορὰ ἐκ τὸ σίδηρον και ἀπόκομμα ἐκ τὴν πέτραν,
οὐ μὴ τὸ εἶχα παράξενον ποσῶς ἂν οὐκ αἰσθάνου
τὴν δύναμιν τὴν ἄπειρον τῶν ἐρωτοκρατόρων
διότι και πέτρα και δενδρὸν και σίδηρον και λίθος
και πᾶσα φύσις ἄψυχος και ἐμψυχωμένη πᾶσα
ἐκτὸς ἐρωτοῦπολήψεως οὐκ ἔνι ὁδὸς νὰ ζήση.
Και σύ, ὁ τοσοῦτος ἄνθρωπος, ὁ ἐξαιρέτος και νέος,
ἀναισχυντεῖς τὸν Ἔρωταν και Πόθον οὐ ψηφίζεις;
Ἄρτι ἂν μὲ ἀκούης, συγκλίθησε, ρίζε τὸ ἀγέρωχόν σου,
τράχηλον κλίνε εἰς τὸν ζυγὸν τῆς ἐρωτοδουλείας,
ἔμπα εἰς τοῦ Πόθου τὸν δεσμόν, δέθησε εἰς τὴν Ἀγάπην,
πρόσπεσε εἰς τὴν Ἀσχόλησιν, τὸν Κρεμασμόν ἰδέ τον,
και αὐτοὶ κὰν νὰ εἰποῦν τὸν Ἔρωταν, νὰ τὸν παρακαλέσουν,
και ἀπὸ τὸ τόσον μανικὸν τὸ κατ' ἐσοῦ ἐκακώθην,
νὰ μεταπέση, νὰ ἀλλαγῇ και νὰ σὲ συμπαθήση.*

*Καὶ ἂν σὲ εἶπῶ, τὸν ἄνθρωπον, θεὸς ὅτι οὐδὲν νὰ πάθῃς,
 ἄμνηστος νὰ εἶσαι ἀπὸ ἔρωταν, οὐδὲν νὰ τὸν ψηφίζῃς;
 Τί λέγεις νὰ εἶσαι παρεκτὸς ἐρωτικῆς ἀγάπης;
 Πρέπει σε, ἰδέ το μόνος σου, σκόπει τὸ σὲ ἀρμόζει.
 Μὰ τὸ σπαθὶν τὸ δίστομον τῆς Ἐρωτοκρατίας,
 οὐ λέγω σέ το τίποτε διὰ τρόπον κολακείας·
 ὅσον καὶ ἂν εἶσαι ἐξάίρετος εἰς σύνθεσιν καὶ πλάσιν,
 ἂν οὐκ ἐμπῆς εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ πόθου νὰ πονέσῃς,
 νὰ παιδευθῆς τὰ ἐρωτικά καὶ μάθῃς τα ὡς ἀρμόζει,
 εἶσαι οὐδετίποτε, ἀπὸ ἐμὲν πληροφορορέθησέ το.
 Καὶ παραγγέλλω σε ἀπεδὰ καὶ λέγω σε καὶ ἄκουσέ μου
 ἄρτι ἂν ὑπάγῃς εἰς Ἴρωταν καὶ θέλῃς προσκυνῆσαι,
 ἔμπα κλιτὸς τὸν τράχηλον καὶ χαμηλὸς τὸ σχῆμα,
 ποῖσε δεινὸν τὸ βλέφαρον ὡσὰν φοβερισμένος,
 δέσε τὰ χέρια σου σφικτὰ καὶ πέσε εἰς γῆν ὀμπρὸς του
 καὶ ἀπὸ καρδίας σου στρίγγισε καὶ παρεκάλεσέ τον.
 Πλὴν ὅταν ἔμπῃς, πρόσεξε ἀπάνω εἰς τὸ ἀνώφλιν
 τῆς πόρτας, ἐλεφάντινον ἂν ἴδῃς πινακίδιν,
 ἀνάγνωσε τὰ γράμματα τὰ γράφουν εἰς ἐκεῖνον».*

Ο Λίβιστρος εἶναι ἔτοιμος νὰ ξεκινήσει τὸ ταξίδι του γιὰ τὴν ἀναζήτησι τῆς Ροδάμνης, ἀλλὰ πρὶν φύγει, ὁ συγγενὴς του παίρνει τὸ λόγο. Ἐχει χρέος ὡς «τοπάρχης» τῆς χώρας, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴ διαχειρίσῃ τῆς σὲ κάποιον ἀξιο ὅσο θα λείπει. Πρέπει νὰ σκεφτεῖ τοὺς υπηκόους του καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ ὅτι ἡ χώρα του θα μείνῃ ὡς ἔχει παρὰ τὴν ἀπουσία του. Ὁ ἀξίος βασιλιάς πρέπει νὰ φροντίζει καὶ νὰ βάζει πάνω ἀπὸ ὅλα τὸ καλὸ τῆς χώρας του, πάνω καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιον του τὸν εαυτό. Ὅσο κι ἂν λαχταράει ὁ ἥρωας, τὴν ἀναζήτησι τῆς καλῆς του, πρέπει πρῶτα νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ «καλὸν τῆς

γονικῆς του χώρας». Ο συγγενής του Λίβιστρου έχει ως γνώμονα για αυτή τη συμβουλή το γενικό καλό, το καλό του βασιλείου και της κοινωνίας όπου ζει και ο αποδέκτης των συμβουλών του αμέσως αντιλαμβάνεται το πόσο σημαντική είναι αυτή η νουθεσία του με αποτέλεσμα να του αναθέσει τη διαχείριση της πατρίδας του για όσο καιρό λείπει. Σημαντικό στοιχείο είναι το πόσο απαραίτητος είναι, στο κείμενο, ο ρόλος του τοπάρχη/βασιλιά. Μια κοινωνία/χώρα χωρίς καθοδήγηση είναι καταδικασμένη. (στ. 776-786)

*«Ἐπεὶ, τοπάρχα Λίβιστρε χώρας ἐμῆς καὶ τόπου,
 χώρας Λιβάνδρου βασιλεύς, ἀναψυχή καὶ κάλλος,
 ἐφλέχθης διὰ τὸν ἔρωταν, ἐτρώθης δι' ἀγάπην,
 ἔπαθεν ἡ καρδία σου πληγὴν ἀπὸ τὸν πόθον,
 ἐθελοκαταδούλευτα ἐβγαίνεις νὰ γυρεύης,
 λέγω καὶ συμβουλεύω σε, τοῦτο παρακαλῶ σε,
 φρόντισον πρῶτα τὸ καλὸν τῆς γονικῆς σου χώρας·
 ἄνθρωπον στήσε νὰ κρατῇ τὴν χώραν σου ὡς ἀντίς σου,
 μέχρι νὰ εὕρῃς τὸ πεθυμᾶς, νὰ τύχῃς τὸ γυρεύεις·
 ἔπαρ' ἐκ τὴν πατρίδα σου ἀνθρώπους ὅσους θέλεις
 καὶ ὄρησε εἰς ἀναζήτησιν τῆς κόρης τῆς Ροδάμνης».*

Όταν ο ήρωας στρατοπεδεύει έξω από το κάστρο, βλέπει τα αγάλματα των δώδεκα αρετών τα οποία είχαν επιγραφές. Στο περιεχόμενο των επιγραφών αυτών είναι έντονο το ηθικοδιδασκτικό-παραινετικό στοιχείο.

Πρώτη ήταν η Φρόνηση, η οποία έγραφε πως ο νους σκέφτεται πάντα την κατάληξη των πραγμάτων, και όταν φτάνει εκεί, μόνο τότε επιχειρεί την αρχή. Θέλει να δείξει πως πριν από κάθε πράξη, πρέπει να υπάρχει η περίσκεψη, η σωστή σκέψη, η οποία θα κρίνει αν και κατά πόσο θα ωφεληθούν οι πράξεις μας τον σκοπό μας (στ. 1029-1030):

*« ὁ νοῦς φρονεῖ ὅπου σκοπεῖ τὸ τέλος τῶν πραγμάτων
 καὶ πρὸς τὸ τέλος τὴν ἀρχὴν ἐπιχειρεῖ ἀποτότες»*

Ακολουθεί η Ανδρεία γράφοντας πως είναι δειλό κάποιος να αποσκοπεί μόνο στο τέλος των πραγμάτων. Οι πράξεις μας και το θάρρος μας σε όλες τις καταστάσεις θα μας φτάσουν στο σκοπό μας. Δεν είναι αυτοσκοπός το τέλος των πραγμάτων, αλλά το πως θα πορευτούμε ώστε να φτάσουμε εκεί που θέλουμε (1035-1036):

*«Δειλὸν τὸν κρένω ὁποῦ σκοπᾷ τὸ τέλος τῶν πραγμάτων
καὶ δίχα τόλμης κρίνω τον καὶ παρεκτὸς ἀνδρείας»*

Στην επιγραφή της Αλήθειας γράφει ότι αυτός που έχει σύμμαχο του την αλήθεια δεν θα κακοτυχήσει. Αντίθετα, θα κερδίσει αυτό που θέλει και δεν θα δειλιάσει στιγμή. Άλλη μια συμβουλή που περνάει το μήνυμα ότι όποιος έχει αυτές τις αρετές, ακόμα και ύστερα από δυσκολίες και περιπέτειες, θα καταφέρει να αποκτήσει αυτό που επιθυμεί (στ. 1040-1041):

*«νοῦς ἀληθῆς οὐκ ἀτυχεῖ, τόλμης ἐπιτυχαίνει,
καὶ τ' ὄρεχθῆ πληρώνει τὸ, ποτὲ οὐ δειλογνωμεῖ τὸ»*

Τέταρτη στη σειρά ήταν η Πίστη, η οποία έγραφε ότι δίχως αυτή, κάπου χάνεται το νόημα της αλήθειας. Το άγαλμα στο άλλο χέρι είχε έναν σταυρό. Για τον λόγο αυτό, η πίστη εδώ θα μπορούσε να ερμηνευθεί και ως πίστη προς τον Χριστιανικό Θεό, ο οποίος πάντα βλέπει και μπορεί να βοηθήσει τους ανθρώπους. Κατά αυτόν τον τρόπο δίδεται ένα χριστιανικό χρώμα στο ερωτικό μυθιστόρημα (στ. 1046-1047):

*«Δίχα τῆς πίστεως, γνώριζε, κᾶν ὅσα ἂν ἀληθεύσης,
Σφάλλεις εἰς τὴν ἀλήθειαν, βεβαιώθησε ἀπὸ ἐμέναν»*

Ακολουθεί η Δικαιοσύνη, η οποία πρέπει να διέπει τον καθημερινό βίο των ανθρώπων. Σε κάθε πράξη, πρέπει να αναλογίζεται ο άνθρωπος το δίκαιο και το άδικο και να προσπαθεί να κινηθεί με αυτόν τον γνώμονα (στ.1052-1053):

*«Δίχα τῶν ἔργων ἀπρακτεῖς καὶ ἐσὺ ἀπὸ ἐμὲν τὸ μάθε,
καὶ εἰς σὲ νεκρὰ τὰ πράγματα, πίστευε τὸ σὲ λέγω»*

Η Σωφροσύνη ακολουθεί, γράφοντας ότι η αλήθεια, η δικαιοσύνη και η πίστη είναι όλα χαρακτηριστικά της ίδιας. Χαρακτηριστικά δηλαδή ενός σώφρονα ανθρώπου (στ. 1057-1058):

«κᾶν ἀληθῆς, κᾶν δίκαιος, κᾶν ἐξαρχῆς πιστεύης,

ὅλα τὰ προτερήματα τῆς σωφροσύνης εἶναι».

Η επιγραφή στο άγαλμα της Ταπεινοφροσύνης γράφει πως κάθε άνθρωπος ταπεινός, έχει πίστη και έχει μέσα του αλήθεια. Δεν είναι τυχαία δίκαιος, αλλά συνειδητά (στ. 1064-1065):

*«Πᾶς ταπεινόφρων ἄνθρωπος πιστεύει καὶ αληθεύει,
φρονεῖ τὸ δίκαιον ἕκαπαντός, οὐκ ἔνι συντυχία».*

Στη συνέχεια, εμφανίζεται η Αγάπη με μια επιγραφή που έγραφε ότι όσο ταπεινός κι αν είναι κάποιος, αν δεν έχει την αγάπη μέσα του, δεν έχει και τη φρόνηση (στ. 1069-1070):

*«Ὅσα καὶ ἂν εἴσαι ταπεινὸς καὶ ἀγάπην οὐ φυλάγῃς,
βέβαιον οὐκ ἔνι τὸ φρονεῖς, πληροφορήθησέ το».*

Ακολουθεί η Προσευχή με μία επιγραφή η οποία προτρέπει να προσευχόμαστε όχι μόνο γι' αυτούς που αγαπάμε αλλά ακόμα και για όσους μας εχθρεύονται. Θυμίζει πολύ το ευαγγελικό «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους». Είναι ένα πολύ σημαντικό ανθρωπιστικό μήνυμα, που προτρέπει στην αποφυγή κάθε αδικίας, εγωισμού ή αντιπαλότητας (στ.1074-1075):

*«Εὔχου μὴ μόνον, ἄνθρωπε, τοὺς ἀγαπᾶς καὶ μόνον,
ἀλλὰ καὶ ὅπου σὲ ἐχθρεύονται, εὔχου καὶ ὑπὲρ ἐκείνων».*

Αμέσως μετά η επιγραφή της Μακροθυμίας γράφει ότι αυτός που οργίζεται τα βάζει με όλους, ενώ ο υπομονετικός επαινείται από όλους. Όπως γράφει και ο Απόστολος Παύλος (Α΄ Κορ. 13. 4) η αγάπη μακροθυμεί, αυτό πρέπει να ισχύει και για όλους τους ανθρώπους αλλά και προς τον Θεό. Όπως ο Θεός συγχωρεί τα ανθρώπινα αμαρτήματα, έτσι θα πρέπει να κάνουν και οι άνθρωποι μεταξύ τους (στ. 1081-1082):

*«Θυμώδης πᾶς καὶ μανικὸς ψέγεται παρὰ πάντων,
καὶ πάλιν τὸν μακρόθυμον οἱ πάντες ἐπαινοῦσιν».*

Δίπλα στην Μακροθυμία, στεκόταν η Ελπίδα, η οποία έγραφε να μην απελπίζεται ποτέ ο άνθρωπος και να μη χάνει το θάρρος του. Να ελπίζει στον ουράνιο Θεό κι από εκεί θα βοηθηθεί. Το μήνυμα αυτό είναι ξεκάθαρο πως ο άνθρωπος πρέπει να έχει θάρρος για όποια δυσκολία βρεθεί στον δρόμο και πίστη στο Θεό ότι θα τον έχει σύμμαχό του (στ. 1087-1088):

*« Ἄνθρωπε, θάρρει, λέγω σε, ποτὲ μὴ ἀπελπίσης,
ἐλπίζε εἰς τὸν οὐρανὸν νὰ βοηθῆσαι ἀπέκει».*

Ἐπεται ἡ Ἐλεημοσύνη καὶ συμβουλεύει τὴ βοήθεια σε ὅσους εἶναι δυστυχισμένοι (στ. 1093-1094):

*«Τοὺς δυστυχοῦντας βλέπετε ἐσεῖς ὅπου εὐτυχεῖτε
καὶ ἐλέησετε τοὺς κλαίοντας νὰ μὴ θανατωθῆτε».*

Ἀφοῦ τελειώνει ἡ περιγραφή των δώδεκα Ἀρετῶν, στη συνέχεια ὁ Λίβιστρος περιγράφει τὰ ἀγάλματα των δώδεκα μηνῶν που βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸ κάστρο. Σε κάποιες ἀπὸ τις ἐπιγραφές τους εἶναι ἐκδηλῆ ἡ ἠθικοδιδασκτικὴ-παραινετικὴ βούληση τοῦ ποιητῆ.

Πρῶτος εἶναι ὁ μῆνας Μάρτιος ὁ ὁποῖος γράφει πως εἶναι ὁδηγὸς τοῦ καιροῦ καὶ στρατιώτης τοῦ πολέμου καὶ προτρέπει ὅποιον διαβάζει τὴν ἐπιγραφή νὰ ξεκινήσει τότε γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τοὺς ἐχθροὺς τοῦ (στ. 1107-1108):

*«Πρόβδος εἶμαι τοῦ καιροῦ, στρατιώτης τοῦ πολέμου,
καὶ ἀπάρτι μὴ καθέζεσθε, κινᾶτε εἰς τοὺς ἐχθροὺς σας».*

Τὰ ἀλληγορικὰ μηνύματα συνεχίζονται με τὴν ἐπιγραφή τοῦ Ἀπριλίου, ὁ ὁποῖος εἶναι ποιμένας καὶ ευχαριστιέται με τὶς χαρὲς τοῦ ποιμνίου τοῦ. Ὅπως ὁ ποιμένας φροντίζει τὸ κοπάδι τοῦ, ἔτσι καὶ ὁ βασιλιάς φροντίζει τοὺς υπηκόους τοῦ καὶ χαίρεται ὅταν αὐτοὶ εὐημεροῦν (στ. 1114-1115):

*«Εἶμαι ποιμὴν καὶ πρόβατα ποιμαίνω διὰ τὸ γάλα,
καὶ τῶν ἀρνῶν τοὺς σκιρτασμοὺς ἔχω τοὺς εἰς χαρὰν μου».*

Ὁ Μάιος παροτρύνει νὰ εἶναι οἱ ἄνθρωποι εὐγνώμονες ἀλλὰ νὰ μὴ χαίρονται με ὑπερβολὴ τὰ καλὰ, νὰ τα μοιράζουν πρόθυμα. (στ. 1123-1124):

*«Ζῆσε τοῦ χρόνου τὸ καλὸν, πᾶς ἄνθρωπος εὐγνώμων,
μὴ παραδράμῃς τὰ καλὰ, χάρησε, σκίρτησέ τα».*

Ὁ Ιούλιος, ὁ θεριστής, γράφει ὅτι θερίζει αὐτὰ που ἐσπείρε με κόπο. Νὰ χαρεῖ τοὺς καρπούς τῆς κοπιαστικῆς δουλειᾶς τοῦ. Ὅπως θα πρέπει νὰ κάνουν καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀπολαμβάνοντας τοὺς καρπούς τοῦ μόχθου τους (στ. 1140-1141):

*«Θερίζω γῆς γεννήματα τὰ ἔσπειρα με κόπον,
νὰ δεκαπλασιάσω τὸν καρπὸν εἰς τὸ ἀποθήρισμάν μου».*

Στη συνέχεια, ο Νοέμβριος κρατάει μια επιγραφή στο χέρι η οποία γράφει ότι σπέρνει τη γη όταν πρέπει και παίρνει πίσω το τριπλάσιο. Άλλη μια προτροπή για την αξία της εργασίας, η οποία ανταμείβει αυτόν που κοπιάζει (στ 1169-1170):

*«Σπέρνω εἰς γῆν καὶ τοῦ καιροῦ τὸν σπόρον μου θερίζω,
καὶ εἴτι δώσω ἐγὼ τὴν γῆν εἰς τὸ τριπλοῦν μὲ δίδει».*

Ο Ιανουάριος, προτρέπει τους κυνηγούς να μην κάθονται αλλά να τρέχουν να κυνηγούν. Δεν πρέπει οι άνθρωποι να περνούν άσκοπα τον καιρό τους (στ. 1183-1184):

*«Πᾶς κυνηγὸς μὴ κάθεται, τὸν χρόνον μὴ διαβάζη,
ἀλλὰ ὁ καιρὸς στριγγίζει τὸν ἄς τρέχη εἰς τὸ κυνήγι».*

Το κυνήγι άλλωστε ήταν μια από τις επιβεβλημένες ανδρικές δραστηριότητες στον μεσαίωνα.

Ο Φεβρουάριος εμφανίζεται γέρος φορώντας γούνα μπροστά σε αναμμένη φωτιά. Η επιγραφή που κρατούσε έγραφε πως προσπαθεί να ζεσταθεί από τη βαρυχειμωνιά και να μην τον χλευάζουν επειδή είναι γέρος (στ. 1191-1192):

*«Διὰ τοῦ καιροῦ θερμαίνομαι τὴν βαρυχειμωνίαν,
καὶ ὅπου μὲ βλέπει γέροντα μὴ μὲ προσονειδίση».*

Διατρανώνεται έτσι η αξία του σεβασμού προς τους ηλικιωμένους

Μετά τα αγάλματα των μηνών, ακολουθούν τα αγάλματα των Ερωτικόπουλων. Πρώτη εμφανίζεται η Ασχόλησις. Η ερωτική ασχόληση η οποία θέλει πολλή προσπάθεια και επιμονή κι όχι οκνηρία. Υπονοούνται οι συχνές και πολλές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι ερωτευμένοι, αλλά αυτές οι δυσκολίες ξεπερνιούνται με την επιμονή και την προσπάθεια (στ. 1201-1202):

*«Ασχόλησις ἐρωτικὴ λόγεις ἀλέας ἐμπύρα
καὶ θέλει ἐπίμονον σπουδὴν νὰ μὴ παραοκνηται».*

Η Υπόληψις στη συνέχεια, γράφει πως η ερωτική επιθυμία δεν ψέγεται – ούτε θα έπρεπε – από τον κόσμο, αλλά επαινείται, όπως ο ίδιος ο έρωτας. Η ερωτική επιθυμία δεν είναι ντροπή και φυσικά δεν αποτελεί αντικείμενο χλευασμού. Όπως έχει αναφερθεί από την αρχή του ποιήματος, οι δυνάμεις αυτές είναι παντοδύναμες και κανείς δεν μπορεί να τις αποφύγει (στ. 1204-1205):

*«Ὅ ἐξ ὑπολήψεως κρεμασμός οὐ ψέγεται εἰς κόσμον,
ἀλλὰ ἐπαινεῖται εἰς ἔρωτας διότι καὶ χάριν ἔχει».*

Με τον τρόπο αυτό γίνεται μια ξεκάθαρη αναφορά στην αξία του αγνού έρωτα που διέπει άλλωστε όλα τα ερωτικά μυθιστορήματα.

Η επόμενη επιγραφή είναι της Αγάπης η οποία περιγράφει την δύναμή της. Οι δεσμοί της αγάπης είναι τόσο δυνατοί στον κόσμο που ακόμη και αν όλοι οι «αντίπαλοί» της προσπαθήσουν να τους λύσουν, δεν θα καταφέρουν απολύτως τίποτα. Η αγάπη είναι η κινητήρια δύναμη τόσο του Λίβιστρου για να περάσει όλες αυτές τις περιπέτειες και να βρει την αγαπημένη του, όσο και για την Ροδάμνη, η οποία υπομένει όλες τις κακοτυχίες της ελπίζοντας ότι θα ξαναδεί τον αγαπημένο της (στ.1207-1208):

*«Ἡ ἀγάπη, καὶ ἂν εντρέπεται, δένει, καὶ τὸν δεσμόν της
οὐ λύουν τὸν ὅλοι ἂν συναχθοῦν οἱ φθονικοὶ τοῦ κόσμου».*

Αμέσως μετά η Φιλία εμφανίζεται κι αυτή με την επιγραφή της να αναφέρει ότι τίποτα δεν είναι καλύτερο στον έρωτα, παρά ο ερωτικός πόθος μιας νεαρής κόρης (στ. 1211-1212):

*«Οὐκ ἔν' καλὸν εἰς ἔρωταν παρὰ ἡ φιλία τοῦ πόθου
καὶ τοῦ νὰ ἔνι ἀπὸ ψυχῆς ἐρωτικῆς φεδούλας».*

Ακολούθως, η Στοργή γράφει να συνεχίζεται η προσπάθεια του ανθρώπου, να μην υποχωρεί διότι η αναμονή είναι σημαντική. Ανταποδίδει στο ακέραιο τους κόπους του (στ. 1214-1215):

*«Στέργετε εἰς τὴν ἀσχόλησιν, ποσῶς μὴ ἀποδημῆτε,
ἡ ἀναμονὴ καλὸν ἔναι, πληρώνει ἀκέραιον πρᾶγμα».*

Η Ενθύμησις στη συνέχεια γράφει ότι, αν υποχωρήσει κάποιος από αυτό που επιδιώκει, πάντα θα το έχει στη σκέψη του και θα τον βασανίζει (στ. 1217-1218):

*«Ποθοενθυμείσθε, λέγω σας, ὅπου ἂν ἀποδημῆτε
καὶ ἔχετε εἰς νοῦν σας πάντοτε τὰς ἐρωτοασχολήσεις».*

Ἡ Ανάμνησις εὐχεται νὰ μὴ λείψει τίποτα ἀπὸ τὴν καρδιά ὅσων ἔχουν πόθο μέσα τους (στ. 1220-1221):

*«Ἔχετε ἐρωτοανάμνησιν ἐσεῖς ὁποῦ ποθεῖτε,
στιγμὴν ἐκ τῆς καρδίας σας μὴ λείψῃ ὄ,τι ἀρμόζει».*

Ἀμέσως μετὰ, ἡ Εὐυποληψία γράφει ὅτι τὴν ἐπιθυμοῦν γιατί εἶναι πολὺ σημαντικὴ στὸν κόσμον (στ. 1224-1225):

*«Ὅπου ποθεῖ εὐυπόληπτα φήμην πολλὴν ἐβγάνει,
Διότι τὸ εὐυπόληπτον πολὺ ἔνι εἰς τὸν κόσμον».*

Ἡ Ἀκεραιότητα στὴν ἐπιγραφὴ τῆς τονίζει πὼς ὁ ἀκέραιος ἄνθρωπος δὲν ἀποτυγχάνει ποτέ στὸν ἔρωτα κι ὅ,τι θελήσει μπορεῖ νὰ το ἀποκτήσει. Ἀκέραιος θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ κάποιος, ὁ ὁποῖος διαθέτει ὅλες τὶς ἀρετές που ἔχουν ἀναφερθεῖ. Τα ὅρια μετὰξὺ τῶν ἀξιών που παρουσιάζονται δὲν εἶναι πάντα εὐδιάκριτα κι ἔτσι ἀλληλοσυμπληρώνονται ἢ ἀλληλοεξαρτῶνται. Διαθέτοντας αὐτὰ τα χαρακτηριστικά, ὁ ἄνθρωπος θὰ ὁδηγηθεῖ στὴν εὐτυχία (στ. 1228-1229):

*«Ὁ ἀκέραιος εἰς τὸν ἔρωτα ποτὲ οὐκ ἀποτυγχάνει,
καὶ εἴτι πρᾶγμαν ὀρεκτῆ, θέλει τὸ ἐπιτύχει».*

Στὴν ἐπιγραφὴ τῆς Εὐδιακρίσιος, ἀναφέρεται πὼς ὁποῖος ἔχει καθαρὴ ψυχὴ καὶ θελήσει πραγματικὰ κάτι, αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ του θὰ τον βοηθήσει στὸ νὰ μὴ κάνει λάθος σὲ αὐτὸ που ἐπιθυμεῖ (στ. 1232-1233):

*«Ὅπου ἔχει εὐδιάκριτον ψυχὴν καὶ ἀπὸ ψυχῆς ποθήσει,
οὐ σφάλλει εἰς τὸ ἔχει θέλημα μὲ τὴν εὐδιακρίσιαν».*

Ἡ Μακροψυχία τονίζει με τὴ σειρά τῆς τὴν σημαντικότητά τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ἐπιμονῆς στὴν «ἐρωτοτέχνη». Ὁ ὑπομονετικὸς εἶναι αὐτὸς που θὰ κερδίσει στὸ τέλος αὐτὸ που ἐπιθυμεῖ. Ὁ ἀνυπόμονος, θὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ αὐτὸ που κυνηγᾷ καὶ δὲν θὰ καταφέρει νὰ το ἀποκτήσει ποτέ (στ. 1236-1237)

«Καλὸν ἔναι ὁ μακρόψυχος καὶ ὁποῦ χρονοῦπομένει,

παρὰ τὸν ὀλιγόψυχον εἰς τὴν ἐρωτοτέχνην».

Η Αναμονή διαχωρίζει τη φύση της από την ολιγωρία και γράφει ότι ο πόθος γεννά στην ψυχή την υπομονή. (στ.1239-1240)

«Ἄνάμενε, μὴ ὀλιγορῆς ἐὰν χρονοαργοποθήσης,

Διότι ὁ πόθος εἰς ψυχὴν ὑπομονὴν φυτρώνει».

Οι παραινέσεις στις επιγραφές των αγαλμάτων δεν είναι άμεσες, αλλά έμμεσες. Η παραίνεση δεν εμπεριέχεται στον διάλογο μεταξύ δύο ηρώων του μυθιστορήματος, όπως στις υπόλοιπες περιπτώσεις. Τις επιγραφές αυτές τις διαβάζει προσεκτικά ο Λίβιστρος. Ο αφηγητής/ποιητής παίρνει τον λόγο και απευθύνεται με αυτό το τέχνασμα στους/στο αναγνώστες/κοινό του. Αυτές οι συνεχείς αλληγορίες που χρησιμοποιεί ο ποιητής, αφενός επιβραδύνουν την πλοκή, αφετέρου θυμίζουν στον ήρωα σε πρώτο επίπεδο, αλλά και στο κοινό κατ' επέκταση, τις σημαντικές αρετές που θα πρέπει να διαθέτουν - τουλάχιστον σε κάποιον βαθμό - όλοι οι άνθρωποι. Αποδέκτης όλων αυτών των ηθικοδιδασκτικών-παραινετικών αλληγοριών είναι ο πρωταγωνιστής, ο οποίος, όπως θα φανεί από την έκβαση των γεγονότων της αφήγησης, στη συνέχεια πρέπει να διαθέτει όλα αυτά τα χαρακτηριστικά.

Ύστερα από ανταλλαγή γραμμάτων μεταξύ του Λίβιστρου και της Ροδάμνης, η πρωταγωνίστρια θυμώνει με ένα γράμμα που διαβάζει. Παίρνει τον λόγο ο ευνούχος υπηρέτης της και της δίνει συμβουλές. Δεν πρέπει να θυμώνει με τους «έρωτοποθούντας» αλλά να φοβάται μην μπλέξει σε δεσμό της αγάπης. Θα πρέπει να τους συμπονεί και να πονάει η ψυχή της για αυτούς που τους έκαψε η φλόγα της αγάπης. Είναι από τις ελάχιστες περιπτώσεις που αποδέκτης των παραινέσεων είναι μια κόρη. Ο ευνούχος (πιθανότατα μεγαλύτερης ηλικίας) γνωρίζει πως η δύναμη της αγάπης είναι τεράστια και ανίκητη και προς αυτή την κατεύθυνση τοποθετεί τις συμβουλές του. Με αυτόν τον τρόπο, βοηθάει στην ανάπτυξη και στις εξέλιξη της σχέσης του Λίβιστρου και της Ροδάμνης (στ. 1540-1553):

«Ἄφες τὸ νὰ θυμώνεσαι, φουδούλα οὐδὲν ἀρμόζει,

ἄφες τὸ νὰ εἶσαι μανικὴ κατὰ τοῦ πόθου τόσα,

ἄφες τὸ νὰ κακώνεσαι τοὺς ἐρωτοποθοῦντας·

φοβοῦ μὴ ἐμπλέξης εἰς δεσμὸν πολλάκις τῆς ἀγάπης,

βλέπε μὴ ἔμπης εἰς τὸν βυθὸν ἀπέσω τῆς ἀγάπης,
 μὴ σὲ φλογίση πρόσεχε τοῦ πόθου τὸ καμίνιν,
 βλέπε καλὰ μὴ ποντισθῆς εἰς θάλασσαν τοῦ πόθου,
 πρόσεχε τὴν καρδίαν σου νὰ μὴ τὴν παραδείρη
 κῶμα τῆς ἀσχολήσεως καὶ ἡ βία του νὰ σὲ πνίξῃ·
 καὶ τότε ὁποῦ ἐπάθασιν διὰ πόθον νὰ συμπάσχῃς,
 νὰ συμπονής τοὺς ἔφλεξεν ἡ φλόγα τῆς ἀγάπης,
 τοὺς ἔδειρεν ἡ ἀσχόλησις νὰ τοὺς συναποθνήσκῃς,
 τοὺς ἐκατατοξεύσασιν τὰ χέρια τῶν Ἐρώτων
 νὰ τοὺς θεωροῦν τὰ ὀμμάτιά σου καὶ νὰ πονῆ ἡ ψυχὴ σου»

Πάλι το ἴδιο πρόσωπο «ερωτονουθετεῖ» τὴν κόρη νὰ συμπονεῖ ὅσους τοὺς
 βασανίζει ἡ ἐρωτικὴ ἐπιθυμία, ὅσους τοὺς καίει ὁ πόθος καὶ ἡ ἀγάπη, γιατί αὐτές οἱ
 δυνάμεις εἶναι ἀνίκητες γιὰ τὸν ἄνθρωπο (στ. 1609-1610):

*«Πόνει τοὺς θλίβει ὁ Κρεμασμός, λυποῦ τοὺς φλέγει ὁ Πόθος,
 συμπόνει τοὺς ἐπίκρανεν ἡ Ἀγάπη ἀπὸ θυμοῦ της».*

Στὸ τέλος τοῦ ποιήματος παίρνει τὸ λόγο ὁ Κλιτοβών καὶ λέει κι αὐτός ὅτι
 πρέπει νὰ δείχνουν συμπόνοια οἱ ἄνθρωποι καὶ νὰ μαθαίνουν τὸν πόνο τῶν
 συνανθρώπων τοὺς (στ. 4594-4601):

*Ὅμως ὁκάτις ἄνθρωπος ἔχων ψυχὴν εἰς τοῦτο,
 νὰ συμπονή τοὺς πάσχοντας, εἰς πόνον νὰ μανθάνῃ
 καὶ πρὸς ἑτέρους πάσχοντας νὰ τοὺς λογοαφηγῆται,
 εἰπῆ, συγγράψῃ μερικῶς, γυρέψῃ, ψηλαφήσῃ.
 Καὶ κἄν τὰ πάντα οὐ δυναθῆ τὸ νὰ τὰ καταλέξῃ,
 τούτων τὰ περισσότερα λέγω νὰ τὰ συγγράψῃ
 καὶ εἴτις ἀπλῶς ἐρωτικὸς θελήσῃ νὰ τὰ ἐκφράσῃ,*

ὡς θέλει καὶ ὀρέγεται νὰ τὰ μετασκευάσῃ.

3.4 Σύνοψη

Τα ηθικοπαραινετικά στοιχεία στον Λίβιστρο ξεκινούν με μια έμμεση παραίνεση μέσα στο όνειρό του, όπου κάποιος άνδρας με φτερά, ο θεοποιημένος Έρωτας, τον συμβουλεύει να αποβάλει το θράσος του προετοιμάζοντας τον πρωταγωνιστή, ώστε να είναι ταπεινός και να καταλάβει ότι κάποιες δυνάμεις είναι ανίκητες για τον άνθρωπο.

Άμεση παραίνεση δέχεται ο Λίβιστρος πριν φύγει για την αναζήτηση της Ροδάμνης, από έναν συγγενή του, ο οποίος του λέει να φροντίσει πρώτα το καλό της πατρίδας του και μετά να αναζητήσει αυτό που θέλει η καρδιά του. Ο συγγενής, πρέπει να είναι κάποιος πολύ κοντινός (θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι πρόκειται για θείο ή ξάδελφο) διότι έχει το θάρρος να του πει τη γνώμη του (ο Λίβιστρος είναι ο βασιλιάς της χώρας) κι επίσης ο Λίβιστρος τον αποκαλεί «*πρῶτο συγγενή*» του πριν του παραχωρήσει την εξουσία του για όσο καιρό θα λείπει. Όπως και στον Βέλθανδρο, έτσι κι εδώ, πριν από μεγάλες αποφάσεις, οι ήρωες συζητούν και συμβουλεύουν ο ένας τον άλλον για το τι να κάνουν.

Ο ποιητής χρησιμοποιεί ξανά τις έμμεσες παραινέσεις, μέσω των αλληγορικών επιγραφών των αγαλμάτων του κάστρου. Ο Λίβιστρος είναι αυτός που διαβάξει τις επιγραφές, αλλά στη θέση του βρίσκονται και οι αναγνώστες/ακροατές του κειμένου διαβάζοντας για τις αρετές που θα πρέπει να διαθέτουν όλοι οι άνθρωποι. Θα μπορούσαμε να φανταστούμε και τον ίδιο τον ποιητή να απαγγέλει τους στίχους προς το κοινό του, κάνοντας το να αναλογιστεί κατά πόσο εφαρμόζει αυτές τις αρχές στη ζωή του. Επιβραδύνει αρκετά τη δράση με την παράθεση των συνεχόμενων διστίχων, στα οποία είναι γραμμένα τα αλληγορικά μηνύματα. Αλλά σκοπός του θα μπορούσε να είναι ακριβώς αυτό: να ξεχάσουν οι αναγνώστες/το κοινό την υπόθεση για λίγο και να εστιάσουν την προσοχή τους στην καθολικότητα των αρετών αυτών.

Σε δύο, τέλος, σπάνιες περιπτώσεις, ο ευνούχος, συμβουλεύει μια κόρη, την πρωταγωνίστρια. Ο ευνούχος, λογικά κάποιος μεγαλύτερης ηλικίας, βοηθάει με τις παραινέσεις του την εξέλιξη της υπόθεσης και συμβάλει στην ωρίμανση του χαρακτήρα της νεαρής κοπέλας. Η άπειρη, ακόμη, στα ερωτικά κόρη δεν έχει γνωρίσει τους πόνους της αγάπης και ο ευνούχος τη συμβουλεύει ακριβώς για αυτόν τον λόγο.

Έχοντας φυσικά εμπιστοσύνη στον πιστό ευνούχο υπηρέτη της, δέχεται τη συμβουλή του και την ακολουθεί.

4. ΙΜΠΕΡΙΟΣ ΚΑΙ ΜΑΡΓΑΡΩΝΑ

4.1 Χειρόγραφη παράδοση – Χρονολόγηση

Το κείμενο⁶⁰ παραδίδεται σε τέσσερα χειρόγραφα τα οποία χρονολογούνται από το τρίτο τέταρτο του 15^{ου} αιώνα έως το πρώτο τέταρτο, ή και τα μισά του 16^{ου} αιώνα.⁶¹ Vindobonensis Theologicus gr. 244, φφ. 108^v-115^r, Oxoniensis Bodleianus Miscellaneous gr.287, φφ. 1^r-39^r, Neapolitanus gr. 251, φφ. 76^r-101^r και Vaticanus Palatinus gr. 426, φφ. 65^r-72^v και 73^r-93^v.

Το αρχικό ανομοιοκατάληκτο κείμενο κατά τον 15^ο αιώνα διασκευάστηκε σε ομοιοκατάληκτη μορφή και εκδόθηκε επανειλημμένα στη Βενετία σε έντυπη έκδοση.⁶²

Το ιστορικό της γένεσης και η κριτική των πηγών του αρχικού ανομοιοκατάληκτου κειμένου έχουν προκαλέσει αρκετό προβληματισμό. Θεωρείται ότι πρόκειται για μετάφραση ή διασκευή του γαλλικού ιπποτικού μυθιστορήματος *Pierre de Provence et la belle Maguelonne*, το οποίο, όπως υπέθεσαν, βασιζόταν σε μια παράδοση της ίδρυσης της μονής Πέτρου και Παύλου στη Maguelonne, νότια του Montpellier, στο πρωτομεσαιωνικό Port Sarassin.⁶³ Το μυθιστόρημα αυτό είναι γνωστό από τον 15^ο αιώνα σε δύο γαλλικές παραλλαγές και στη συνέχεια είχε τεράστια διάδοση. Το 1527 μεταφράστηκε στα γερμανικά και στη συνέχεια και στα λατινικά, ιταλικά, αγγλικά, δανικά, πολωνικά κλπ. Μια απευθείας μεταφορά του γαλλικού κειμένου στα ελληνικά δεν αποκλείεται καθόλου, αν λάβουμε υπόψιν την κατάσταση της μεσαιωνικής λογοτεχνίας της εποχής.⁶⁴ Η πιο πρόσφατη έρευνα διακρίνει περισσότερη συνάφεια του ελληνικού κειμένου με το κείμενο της αραγονέζικης

⁶⁰ Για το κείμενο βλ. Κριαράς, *Ιπποτικά Μυθιστορήματα*, 199-249, Beck, *Ιστορία*, 230-235, Beaton, *Μυθιστορία*, 183-185.

⁶¹ Για τη χειρόγραφη παράδοση βλ. Κριαράς, *Ιπποτικά Μυθιστορήματα*, 209-210 και Κεχαγιόγλου, *Ιμπεριος*, 15-20.

⁶² Εκδόθηκε από τους Κ. Yavis, *Ιμπεριος και Μαργαρώνα The Phymed Version*, Αθήνα 2019 και τον Γ. Κεχαγιόγλου, *Ιμπεριος και Μαργαρώνα*, Θεσσαλονίκη 2020.

⁶³ Κριαράς, *Ιπποτικά Μυθιστορήματα* 200-209, Beck, *Ιστορία*, 231-234, Beaton, *Μυθιστορία*, 183-185.

⁶⁴ Beck, *Ιστορία*, 231-232, R. Luzi, «The Acculturation of the French Romance *Pierre de Provence et la belle Maguelonne* in the Byzantine Imperios and Margarona», στον τ. Α. J. Goldwyn – I. Nillson, *Reading the Late Byzantine Romance. A Handbook*, Κέμπριτζ 2019, 101-124.

μετάφρασής του.⁶⁵ Η πιθανότητα αυτή δεν μπορεί να αποκλειστεί, καθώς ιστορικά μαρτυρείται η παρουσία του καταλανικού και αραγονέζικου γραμματειακού και πολιτισμικού παράγοντα, αφού στην περίοδο της σταυροφορικής επέκτασης σε εδάφη της Ανατολικής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, το φραγκικό Δουκάτο των Αθηνών πέρασε για αρκετά χρόνια και στα χέρια των καταλανών μισθοφόρων ιπποτών της Καταλανικής Εταιρείας (1311-1388). Οι Καταλανοί επεκτάθηκαν ως τη νότια Θεσσαλία, αλλά και αναγνώρισαν την επικυριαρχία του αραγονεζοκρατούμενου Βασιλείου της Νάπολης, συνδέοντας έτσι τους δύο βασικούς χώρους δράσης της ιστορίας του *Ιμπέριου*. Θεωρείται επίσης πιθανός τόπος συγγραφής του έργου η φραγκοκρατούμενη Πελοπόννησος ή όσα βενετοκρατούμενα λιμάνια δεν είχαν περάσει ακόμη στα χέρια των οθωμανών, άρα είτε το Ναύπλιο πριν από το 1540, είτε η Μεθώνη ή η Κορώνη πριν από το 1500.⁶⁶ Όπως δείχνουν τα παλαιογραφικά δεδομένα των χειρογράφων, η γλώσσα και άλλα πολιτισμικά και ιδεολογικά στοιχεία του περιεχομένου του, ο *Ιμπέριος* πρέπει να δημιουργήθηκε πιθανότατα γύρω στα μέσα του 15^{ου} αιώνα.⁶⁷

4.2 Υπόθεση του έργου⁶⁸

Ο πλουσιότατος βασιλιάς της Προβηγκίας ζει ευτυχισμένος με την γυναίκα του αλλά είναι άτεκνος. Μετά από αρκετά χρόνια, έχοντας πια περάσει την ηλικία των σαράντα χρόνων, οι προσευχές τους εισακούστηκαν και απέκτησαν έναν γιο, τον Ιμπέριο. Στην κατάλληλη ηλικία μαθαίνει ανάγνωση, επιστήμες και φιλοσοφία. Ήταν όμορφος, με πολλά ψυχικά και πνευματικά χαρίσματα. Διακρίνεται ακόμη και στη χρήση των όπλων. Ήταν ένας αληθινός ιππότης. Ένα πρωί εμφανίζεται στην αυλή ένας ξένος ιππότης, που τον προκαλεί σε μονομαχία. Εν αγνοία του πατέρα του ο Ιμπέριος δέχεται να αγωνιστεί και νικά τον ιππότη κάτω από τις επιδοκίμασιες του λαού. Ο πατέρας του δεν μπορεί να βρει ησυχία που ο γιος του μπήκε σε τέτοιο κίνδυνο και του απαγορεύει στο εξής να μετέχει σε τέτοιου είδους αγώνες. Ο Ιμπέριος απογοητεύεται και αποφασίζει να ξενιτευτεί για να γνωρίσει μόνος του την περιπέτεια και τη δόξα. Αν

⁶⁵ Κεχαγιόγλου, *Ιμπέριος*, 58.

⁶⁶ Κεχαγιόγλου, *Ιμπέριος*, 19-20.

⁶⁷ Κεχαγιόγλου, *Ιμπέριος*, 58.

⁶⁸ Κριαράς, *Ιπποτικά Μυθιστορήματα*, 199-200, Beck, *Ιστορία*, 230-231.

εμποδιστεί, θα αυτοκτονήσει. Ο βασιλιάς δεν καταφέρνει να μεταπείσει τον γιο του και στο τέλος αναγκάζεται να συμφωνήσει με την απόφασή του. Του δίνουν και αυτός και η μητέρα του πολλές συμβουλές και ένα «εγκόλπιον» για φυλαχτό και τον αφήνουν να φύγει.

Γυρίζει πολλές χώρες και τέλος φτάνει στην Ανάπολη (Νεάπολη της Ιταλίας). Ο βασιλιάς έχει μια όμορφη κόρη, τη Μαργαρώνα, την οποία θέλει να την παντρεύσει. Εκείνη δέχεται να πάρει αυτόν που θα νικήσει σε κονταροχτύπημα. Στον αγώνα παίρνει μέρος κι ένας ιππότης από τη Γερμανία, τον οποίο όλοι τον τρέμουν για τη δύναμη και την παληκαριά του. Ο βασιλιάς προβλέπει ότι αυτός θα είναι ο νικητής και επομένως γαμπρός του. Η Μαργαρώνα όμως ξεχωρίζει έναν άλλον ανάμεσα στους διαγωνιζόμενους κι αυτός φυσικά είναι ο Ιμπέριος. Η Μαργαρώνα σίγουρη για τη νίκη του Ιμπέριου παρακολουθεί τον αγώνα από τον οποίο βγαίνει νικητής ο αγαπημένος της. Οι δύο νέοι παντρεύονται αλλά ο Ιμπέριος θέλει να γυρίσει πίσω και να γνωρίσει τη γυναίκα του στους γονείς του. Φεύγουν κρυφά, επειδή γνωρίζουν ότι ο βασιλιάς δεν θα τους επέτρεπε κάτι τέτοιο και παίρνουν μαζί τους για κάθε περίπτωση πολλούς θησαυρούς.

Ύστερα από πορεία ανάμεσα σε βουνά, σε λαγκάδια και ποταμούς, φτάνουν σε ένα λιβάδι όπου μπορούν να ξεκουραστούν. Η Μαργαρώνα κοιμάται στα πόδια του Ιμπέριου κι εκείνος θέλοντας να πάει για κυνήγι, αφήνει το εγκόλπιο στο στήθος της αγαπημένης του. Ένας αετός, κατευθύνεται προς την κοπέλα και αρπάζει το φυλαχτό από το λαιμό της. Όταν επιστρέφει ο Ιμπέριος από το κυνήγι του, θρηνούν για το πάθημά τους. Αναζητούν βάρκα με σκοπό να κατευθυνθούν προς το νησί που πήγε ο αετός με το φυλαχτό. Μια τρικυμία δεν τον αφήνει να φτάσει στο νησί, ενώ εμφανίζονται πειρατές οι οποίοι τον αιχμαλωτίζουν και τον πουλούν στον σουλτάνο του Καΐρου. Μόνη καθώς μένει η Μαργαρώνα, οδηγείται σε ένα μοναστήρι, που η ηγουμένη του τη βοηθά να μπει μαζί με άλλους στο δρόμο για την Προβηγκία. Λογαριάζοντας τον Ιμπέριο για νεκρό, θέλει με την έγκριση του ρήγα να ιδρύσει εκεί μοναστήρι. Μια μέρα φέρνουν στο μοναστήρι, που ήταν κοντά στη θάλασσα, ένα ψάρι, και στα σπλάχνα του βρίσκεται το εγκόλπιο που είχε πάρει ο αετός από τον Ιμπέριο. Η Μαργαρώνα αναγνωρίζει το φυλαχτό και πιστεύει πως ο Ιμπέριος μάλλον το είχε βρει, αλλά ότι έπειτα πνίγηκε μαζί του. Από τότε περνά τις μέρες της μέσα σε απαρηγόρητο πένθος για τον άτυχο νέο.

Εκείνος όμως, στο μεταξύ, κατόρθωσε να κερδίσει την εύνοια του σουλτάνου, που τον προωθούσε σε όλο και ψηλότερα αξιώματα, ώσπου έγινε μεγάλος αφέντης της χώρας των Σαρακηνών. Αλλά η νοσταλγία για την πατρίδα του και τη χαμένη γυναίκα του, δεν τον άφηνε σε ησυχία και μια μέρα αποφασίζει να δραπετεύσει. Κρύβει το χρυσάφι του σε τρία βαρελάκια, που από πάνω τα σκεπάζει με αλάτι και δωροδοκεί έναν πλοίαρχο να τον πάρει μαζί του στο ταξίδι του για την Προβηγκία. Στο δρόμο αράζουν σε ένα νησί και ο Ιμπέριος ξαπλώνει να ξεκουραστεί σε ένα ωραίο λιβάδι. Η ώρα της αναχώρησης φτάνει και όλοι αναζητούν τον Ιμπέριο, αλλά μάταια. Το καράβι φεύγει και φτάνει στις ακτές της Προβηγκίας όπου παραδίδουν τα βαρελάκια με το χρυσάφι. Η Μαργαρώνα δίνει εντολή να χτιστεί νοσοκομείο με εκατό κρεβάτια με τα χρήματα. Ο Ιμπέριος εύχεται να εμφανιστεί κάποιο καράβι. Ύστερα από τρία μερόνυχτα, εμφανίζεται ένα καράβι και το πλήρωμα βρίσκει μισοπεθαμένο τον πρωταγωνιστή. Τον παίρνουν μαζί στην Προβηγκία και τον οδηγούν στο νοσοκομείο του μοναστηριού. Εκεί, δεν γνωρίζει ότι βρίσκεται κοντά στην αγαπημένη του, ούτε εκείνη μπορεί να τον αναγνωρίσει. Αυτό συμβαίνει όταν η Μαργαρώνα τον ρωτά την ιστορία του και τις περιπέτειές του που τον οδήγησαν εκεί. Εκείνος ξεκινά να της διηγείται τα όσα του συνέβησαν κι έτσι γίνεται η αναγνώριση. Η Μαργαρώνα ειδοποιεί τους γονείς του Ιμπέριου για τον ερχομό του και αυτοί γίνονται ξανά ευτυχισμένοι. Οι καμπάνες του μοναστηριού αγγέλουν τη χαρμόσυνη είδηση, γίνονται γιορτές στο παλάτι κι όταν έρχεται η ώρα, ο Ιμπέριος διαδέχεται τον πατέρα του στο θρόνο και όλοι τον τιμούν και τον σέβονται.

4.3 Ηθικοπαραινετικά στοιχεία

Μετά τη μονομαχία του Ιμπέριου, ο πατέρας του, ο οποίος δεν γνώριζε από πριν για το συμβάν, τον καλεί για να τον ρωτήσει πώς μπόρεσε και τόλμησε να κάνει κάτι τέτοιο χωρίς την έγκρισή του. Ο γιος του, είναι ελπίδα του πατέρα για τα γεράματά του, είναι η ψυχή του, η ίδια και η ζωή του. Ο γιος πρέπει να συμβουλευέται τον πατέρα ειδικά για κάτι τόσο σοβαρό όπως η μονομαχία που μπορεί να οδηγήσει ακόμα και σε θάνατο. Ο πατέρας του Ιμπέριου με μία φράση του αποτυπώνει την πατρική αγάπη σύμφωνα με την οποία, θα προτιμούσε να πεθάνει ο ίδιος παρά να ζήσει στον «παρόντα κόσμο» δίχως τον γιο του. Και τέλος, όπως κάθε πατέρας, κάποια στιγμή στη ζωή του, του απαγορεύει να κάνει το οτιδήποτε χωρίς πρώτα να πάρει την έγκρισή του. Οι

συμβουλές του πατέρα και στο τέλος οι απαγορεύσεις, βοηθούν στην εξέλιξη της πλοκής. Ο Ιμπέριος δεν αποδέχεται τη στάση του πατέρα του και αποφασίζει να φύγει. (στ. 136-152):

« Ἰμπέριε, ὀμμάτια μου, ψυχή μου καὶ ζωὴ μου,
 ἐλπίδα μου εἰς τὸ γῆρας μου ἄλλον τινὰν οὐκ ἔχω
εἰμὴ ἐσέν' ἀπαντοχὴ ὀπίσω μου ν' ἀφήσω.
 Εἶπέ με πῶς τὸ ἐτόλμησας δίχως τὸ θέλημά μου;
 Τώρα τῆς νίκης ἢ χαρὰ ἐπάνω μας ἐστάθην.
 Εἰ δὲ συνέβη τίποτες στὴν νίκην νὰ μὴ ἐμποῦμεν,
 τὴν σὴν πικρὰν ὑστέρησιν πῶς νὰ τὴν ὑπομένω;
 Ἄτός μου μὲ τὰ χέρια μου μαχαίριν εἶχα πάρει
 νὰ ἐμπήξω εἰς τὴν καρδίαν μου, νὰ σέβω εἰς τὸν Ἄδην
 παροῦ νὰ ζῶ δίχως ἐσέν' εἰς τὸν παρόντα κόσμον!
 Ἐπεὶ, υἱέ μου, τὸ ἔποικες δίχως τὸ θέλημά μου,
 ἔτσι νὰ ἦτον τίποτες πράγμαν πολλὰ μεγάλον,
 ἐμένα ἐπιβουλεύου σου, μ' ἔχανες ἐκ τὸν κόσμον.
 Λοιπὸν ἀπὸ τὴν σήμερον θέλω νὰ μὴν τολμήσης
 νὰ ποίσης πράγμαν τίποτες μὴ ἔχων τὴν βουλήν μου.
 Οἱ ἄνθρωποι τῆς χώρας μου θέλω νὰ μὴ σὲ στέργουν
 μήτε καλόν, μήτε κακὸν ἢ τίποτε ἄλλον πράγμαν».

Καθώς έχει απογοητευτεί ο Ιμπέριος από αυτή τη στάση του πατέρα του, αποφασίζει να φύγει και να αναζητήσει περιπέτειες μακριά από την προστασία του πατέρα του. Μάλιστα, απειλεί να αυτοκτονήσει, εάν δεν του επιτρέψει να φύγει από την πατρίδα του. Έτσι, ο πατέρας απευθύνεται πάλι στον γιο του με δάκρυα στα μάτια, αναγκασμένος να συμφωνήσει, δίνοντας τις ευχές του στο παιδί του να τον προστατεύουν από κάθε κακό. Του δίνει επίσης και συμβουλές. Να είναι ταπεινός με τους ξένους, να μείνει μακριά από την αλαζονεία. Τον συμβουλεύει επίσης να τιμᾷ

τους πάντες, ώστε όλοι να τον αγαπούν. Ακόμα και τους κακούς να μην τους θλίβει. Ο πατέρας νοιάζεται για το καλό του γιου του και φοβούμενος μην κακοτύχει στην ξενιτιά, του δίνει τις συμβουλές του. Η ταπεινοφροσύνη και η καλοσύνη κυριαρχούν στον λόγο του, αρετές οι οποίες θα τον βοηθήσουν, όταν θα είναι μακριά από την οικογένεια και την πατρίδα του (στ. 191-215):

*«Υιέ μου, φῶς τῶν ὀμματιῶν, υἱέ μου, ἡ ψυχὴ μου
καὶ τῆς ἀδυναμίας μου ἡ ἐλπίδα ὅπου εἶχα
νὰ σ' ἔχω εἰς τὸ γῆράς μου νὰ εἶσαι παρηγοριά μου·
καὶ ἔσεν' διώκει ἡ τύχη μου νὰ λείψῃς ἀπ' ἐμένα,
νὰ σὲ στεροῦμαι ζωντανός, νὰ κλαίω, νὰ βρυχοῦμαι,
καὶ ἔναι ἡ θλίψίς μου πολλὴ καὶ θαυμαστὴ εἰς τὸν κόσμον
νὰ λάβω καὶ κατηγοριὰν ἐκ τοῦς ἀφέντες ὄλους.
Πῶς νὰ ἔχω τὴν ὑστέρησιν, πῶς νὰ τὴν ὑπομένω;
Πῶς ν' ἀποθάνω ὀρφανός κ' ἐσὺ νὰ μηδὲν εἶσαι;
νὰ ἀναντρανίσω ἀπάνω μου καὶ ἐσὲ νὰ μηδὲν ἴδω;
Τὸν χωρισμὸν σου, φίλτατε, πῶς νὰ τὸν ὑπομείνω ;
Λοιπόν, υἱέ μου, ἄπελθε, ποῖσον τὸ θέλημά σου
καὶ ἡ εὐχὴ μου μετὰ σέν, νὰ σὲ διαφυλάττῃ·
νὰ ἔναι ὀμπρὸς καὶ ὀπίσω σου νὰ σὲ καταβοδῶνῃ.
Ἄς εἶσαι εἰς τὴν ξενιτεῖάν φίλος ἠγαπημένος.
Ἔχε ταπεινώσιν πολλήν, υἱέ μου, εἰς τοὺς ξένους./
Ἀλαζονεῖαν ἄπεχε, ποσῶς μηδὲν τὴν θέλῃς·
πολλοὶ γὰρ ἀπωλέσθησαν ἐκ τὴν ἀλαζονεῖαν·
Ἔπαρε ἐκ τὰ ἰπάρια μας καὶ ἀπὲ τούς παλαφράδες
καὶ ἀπὸ τὰ φαρία μας νὰ ἔχῃς διὰ τιμὴν σου*

καὶ ἀπὸ τὸ πρᾶγμα τὸ ἔχομεν διὰ νὰ φιλοξενίῃς.
 Τοὺς πάντας τίμα, πρόσεχε ὅλοι νὰ σ' ἀγαποῦσιν.
 Τοὺς ἀγαθοὺς ἀγάπα τους, τοὺς δὲ κακοὺς μὴ θλίβης.
 Διὰ τῆς ταπεινώσεως δύνασαι τούτους φίλους
 ἐργάσαι καὶ εἰς ὑποταγὴν νὰ εἶναι τὴν ἐδικήν σου».

Οἱ στίχοι 191-201 (Υἱέ μου...πῶς νὰ τὸν ὑπομείνω) ἔχουν ὡς πρότυπο τοὺς Στίχους τοῦ Σπανέα⁶⁹(1-12):

Παιδίμ μου ποθεινότατον, τέκνον μου ἠγαπημένον,
 ὄστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου,
 εἰς τὰς πικρίας μου ἤλπιζον, ταύτας τὰς ἀφορήτους
 καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς μου πειρασμοὺς καὶ τοὺς ἀμέτρος πόνους,
 σὲ μόνον ἔχω βοηθὸν καὶ παρηγόρημά μου
 καὶ κουφισμὸν τῶν πόνων τῶν ἀπαραμυθῆτων.
 Καρδιάς μου ψυχαγώγημα, τοῦ σκότους μου λαμπάδα,
 σύ δ' ἐχωρήσθης ἀπ' ἐμοῦ ἐξαίφνης καὶ ἀνελπίστως
 καὶ τάφον ὄρυξε βαθὺν ὁ χωρισμός σου οὗτος
 κ' ἔμψυχον ἔχει με νεκρὸν κ' αἰσθάνομαι τὸν πόνον
 καὶ ἔχω τὴν αἴσθησιν διπλῆν, κόλασιν τοῦ θανάτου.

Ο στ. 213 (Τοὺς ἀγαθοὺς ἀγάπα τους, τοὺς δὲ κακοὺς μὴ θλίβης) ἔχει ὡς πρότυπο τοὺς Στίχους τοῦ Σπανέα⁷⁰ (στ. 353-354):

Φιλάνθρωπον καὶ ἐπαινετὸν ἐχθροὺς μὴ ἀνταποδίδειν
 καὶ μᾶλλον τοὺς ὁμογενεῖς καὶ μᾶλλον τοὺς ὁμοφύλους.

⁶⁹ Βλ καὶ Κότσικας, *Οἱ επιδράσεις τοῦ Σπανέα*, 41-42.

⁷⁰ Βλ καὶ Κότσικας, *Οἱ επιδράσεις τοῦ Σπανέα*, 42.

Αργότερα, ο πατέρας της Μαργαρώνας, απογοητευμένος που η κόρη του δεν έχει παντρευτεί ακόμη, προσπαθεί να την πείσει να τον ακούσει. Είναι νόμος της φύσης η κόρη να παντρευτεί και να γίνει «ρήγαινα». Ο πατέρας ανησυχεί και φοβάται μην πεθάνει χωρίς να την έχει παντρέψει γιατί τότε όλοι θα τον κατακρίνουν (στ. 277-286):

*«Εἶπέ μοι, τὸ παιδάκι μου, καὶ φῶς μου καὶ ζωή μου,
 πῶς δὲν συμπέφτεις θέλημα ἄνδρα διὰ νὰ πάρῃς,
 τὸ ἔναι νόμος πανταχοῦ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον
 νὰ τιμηθῆς, νὰ δοξασθῆς καὶ ρήγαινα νὰ γένης;
 ὅτι καὶ ἐμέν' ὁ χρόνος μου συνέχει τοῦ θανάτου,
 μὴ ἀποθάνω ἄπρακτος καὶ ὅλοι μὲ κατακρίνουν.
 Θέλω ἀπὸ τὴν σήμερον νὰ ποίσης θέλημά μου.
 Ρηγάδες μὲ ἐμηνύσασιν, θέλω νὰ σὲ πανδρεύσω
 καὶ νὰ χαρῶ καὶ νὰ εὐφρανθῶ καὶ ν' ἀπομεριμνήσω·
 νὰ μὴν μὲ πᾶσχη ὁ λογισμός, νὰ μεριμνᾷ ἡ ψυχὴ μου».*

4.4 Σύνοψη

Το μυθιστόρημα του *Ιμπερίου* είναι το μικρότερο σε έκταση από τα πέντε που εξετάζουμε. Όπως είναι λογικό, έχει και τα λιγότερα ηθικοπαραιαιτικά στοιχεία. Στα λίγα αυτά αποσπάσματα που εντοπίσαμε, κυριαρχεί ο κανόνας, σύμφωνα με τον οποίο ο γηραιότερος νουθετεί τον νεότερο. Έχουμε δύο περιπτώσεις συμβουλών του πατέρα προς τον γιο και μία του πατέρα της Μαργαρώνας προς αυτή. Στην πρώτη περίπτωση, ο πατέρας, αφού του λέει πόσο σημαντικός είναι γι' αυτόν ο Ιμπεριος, του απαγορεύει να κάνει το οτιδήποτε χωρίς την έγκρισή του. Θεωρεί απερίσκεπτο τον γιο του που έλαβε μέρος σε μονομαχία και με αυτόν τον τρόπο θέλει να τον κρατήσει ασφαλή. Ο Ιμπεριος όμως απογοητεύεται από αυτήν την απόφαση του πατέρα του και θέλει να φύγει, να ξενιτευτεί. Έτσι, φτάνουμε στη δεύτερη περίπτωση νουθεσίας του πατέρα

προς τον γιο. Είναι εμφανής η επιρροή του ηθικοπαινετικού ποιήματος του 12^{ου} αιώνα, που είναι γνωστό ως *Στίχοι του Σπανέα*. Πέρα από το γεγονός ότι οι συμβουλές του πατέρα προς τον γιο μοιάζουν αρκετά, ο ποιητής επιλέγει και ένα ομοειδές νοηματικό περιβάλλον. Οι γονείς, όντας σε φορτισμένη συναισθηματική κατάσταση λόγω του επικείμενου αποχωρισμού από τον γιο τους, προσπαθούν να του εμφυσήσουν κάποιες συμβουλές.⁷¹ Ο πατέρας του λέει πως να συμπεριφέρεται στους ανθρώπους στην ξενιτιά, να αποφύγει την αλαζονεία. Κι εδώ, αναγνωρίζουμε τον φόβο των γονέων για την ξενιτιά των παιδιών τους, για τις περιπέτειες που θα συναντήσουν και με τις συμβουλές τους αυτές θέλουν να προβλέψουν και να βοηθήσουν στην – όσο το δυνατόν – ομαλότερη ζωή στην ξενιτιά.

Τέλος, βλέπουμε τον πατέρα να συμβουλεύει την κόρη του για το μέλλον της και την προστάζει να κάνει το θέλημά του. Είναι υποχρέωση του να την παντρέψει, ούτως ώστε να γίνει βασίλισσα. Αυτή η άρνηση της κοπέλας έρχεται ακριβώς πριν γνωρίσει τον Ιμπέριο, τον οποίο και ερωτεύεται αμέσως.

⁷¹ Κότσικας, *Οι επιδράσεις του Σπανέα*, 41.

5. ΦΛΩΡΙΟΣ ΚΑΙ ΠΛΑΤΖΙΑ ΦΛΩΡΑ

5.1 Χειρόγραφη παράδοση – Χρονολόγηση

Δύο χειρόγραφα παραδίδουν το κείμενο⁷²: ο κώδικας Lond. Br. Mus. Add. 8241, φφ 78^r-165^v, που χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 15^{ου} αιώνα και ο κώδικας Vindobonensis Theologicus. gr. 244, φφ 211^r-222^v, που χρονολογείται στις πρώτες δεκαετίες του 16^{ου} αιώνα.⁷³

Τα ονόματα των βασικών ηρώων του μυθιστορήματος αυτού θυμίζουν το πασίγνωστο στη Δύση λαϊκό βιβλίο *Floire et Blancheflore*, που κυκλοφορούσε σε πολλές γλώσσες. Οι παραλλαγές του λαϊκού αυτού βιβλίου που μας έχουν σωθεί, ανάγονται σε γαλλικό πρότυπο του 12^{ου} αιώνα. Το γαλλικό αυτό πρότυπο στάθηκε, όπως φαίνεται, το υπόδειγμα για μια ιταλική διασκευή. Αυτή η ιταλική διασκευή (*il Cantare di Florio e Bianciflore*) ανάγεται μάλλον στις αρχές του 14^{ου} αιώνα. Οι κατά λέξη αντιστοιχίες μεταξύ του κειμένου αυτού και του ελληνικού είναι πολυάριθμες και η παρουσία των ιταλικών στοιχείων πολύ έντονη.⁷⁴ Η ελληνική μετάφραση δεν μπορεί να χρονολογηθεί με ακρίβεια, αλλά εκτιμάται ότι το έργο θα έφτασε στα χέρια των Ελλήνων μέσω του ουμανιστή φίλου του Βοκκάκιου, Nicola Acciajuoli, ο οποίος επισκέφθηκε την φραγκοκρατούμενη Πελοπόννησο μεταξύ 1338 και 1341. Δεν υπάρχει τρόπος να υπολογιστεί πόσος χρόνος μεσολάβησε μεταξύ της άφιξης του κειμένου στην Πελοπόννησο και της μετάφρασής του στα ελληνικά.⁷⁵

⁷² Για το κείμενο βλ. Κριαράς, *Ιπποτικά Μυθιστορήματα*, 133-196, Beck, *Ιστορία*, 225-229, Beaton, *Μυθιστορία*, 181-183.

⁷³ Κριαράς, *Ιπποτικά Μυθιστορήματα*, 139.

⁷⁴ Beck, *Ιστορία*, 227.

⁷⁵ Beaton, *Μυθιστορία*, 181

5.2 Υπόθεση του έργου⁷⁶

Ένας ιππότης που ζει με τη γυναίκα του στη Ρώμη δεν έχει αποκτήσει ακόμη απόγονο. Κάνουν τάμα και οι δύο να αποκτήσουν παιδί και να προσκυνήσουν στην Ισπανία στο ναό του αγίου Ιακώβου. Η γυναίκα, που λέγεται Τοπατσία, μένει έγκυος και οι δύο σύζυγοι ξεκινούν για το προσκύνημα. Στη διάρκεια όμως του ταξιδιού τους, ο Σαρακηνός βασιλιάς της Ισπανίας, Φίλιππος, επιτίθεται στους ταξιδιώτες, σκοτώνεται ο ιππότης και η Τοπατσία γίνεται σκλάβα της βασίλισσας Καλλιτέρας. Και οι δύο γυναίκες, βασίλισσα και σκλάβα, φέρνουν τα παιδιά τους στον κόσμο την ίδια μέρα και τα παιδιά μοιάζουν καταπληκτικά. Αλλά η Τοπατσία πεθαίνει πάνω στη γέννα. Ο γιος της βασίλισσας ονομάζεται Φλώριος και η κόρη της σκλάβας Πλάτζια Φλώρα, επειδή είναι όμορφη σαν κρίνο. Όταν έρχεται η ώρα του σχολείου, ο Φλώριος δέχεται να πάει εκεί μόνο αν και η Πλάτζια Φλώρα τον ακολουθήσει. Σιγά σιγά αναπτύσσεται ερωτικό αίσθημα ανάμεσα στα δύο παιδιά. Ο δάσκαλος των παιδιών το αντιλαμβάνεται και το ανακοινώνει στον βασιλιά και αυτός για να τους χωρίσει, στέλνει τον Φλώριο στο Μοντόριον για να ολοκληρώσει εκεί τις σπουδές του, κοντά σε έναν δούκα συγγενή του. Ο Φλώριος συγκατανεύει μόνο ύστερα από υπόσχεση του πατέρα του ότι και η Πλάτζια Φλώρα θα τον ακολουθήσει μετά από λίγο διάστημα. Ο νέος, αποχαιρετώντας την αγαπημένη του, παίρνει από αυτήν ένα δαχτυλίδι με ζαφείρι, το οποίο θα χάνει τη λάμψη του κάθε φορά που η Πλάτζια Φλώρα θα βρίσκεται σε κίνδυνο. Ο Φλώριος δεν παίρνει καθόλου μέρος στις γιορτές που οργανώνει γι' αυτόν ο δούκας στο Μοντόριον, γιατί πάντα με πόνο θυμάται την αγαπημένη του που έμεινε πίσω.

Ο βασιλιάς της Ισπανίας, μαζί με τη γυναίκα του, που θεωρεί ότι η Πλάτζια Φλώρα έχει κάνει μάγια στον γιο του, ώστε να την ερωτευτεί, αποφασίζει να απαλλαγεί από την παρουσία της. Με τη βοήθεια του τραπεζοκόμου του, προκαλείται η υποψία ότι η κοπέλα ήθελε δήθεν να δηλητηριάσει τον βασιλιά. Αμέσως καταδικάζεται να καεί ζωντανή. Το μαγικό δαχτυλίδι όμως άρχισε να χάνει τη λάμψη του ειδοποιώντας τον Φλώριο για τον επερχόμενο κίνδυνο. Καταφτάνει στην πατρίδα του την ώρα που ετοιμάζαν την πυρά και πληροφορείται γρήγορα το τί έχει συμβεί. Προκαλεί σε μονομαχία τον ψεύτη και δολοπλόκο τραπεζοκόμο, τον οποίο σκοτώνει. Η Πλάτζια Φλώρα ελευθερώνεται και ο Φλώριος ήσυχος πια αναχωρεί πάλι για το Μοντόριον.

⁷⁶ Κριαράς, *Ιπποτικά Μυθιστορήματα* 133-134, Beck, *Ιστορία*, 225-227.

Γυρίζοντας στον τόπο των σπουδών του ο νέος δεν συγκινείται καθόλου από τα θέλητρα δύο κορασίδων, που είναι σταλμένες από τον δούκα με σκοπό να τον κάνουν να ξεχάσει την αγαπημένη του. Ο βασιλιάς Φίλιππος, γνωρίζοντας ότι το αίσθημα του γιου του για την Πλάτζια Φλώρα δεν έχει σβήσει, προσπαθεί με άλλο τρόπο να απαλλαγεί από την παρουσία της. Την πουλάει σε πλούσιους εμπόρους που θαμπώνονται από την ομορφιά της και προσφέρουν μεγάλο ποσό. Η κόρη παραδίδεται στους αγοραστές της, που συγκινούνται και αυτοί αλλά και ο βασιλιάς με τα παθήματά της.

Το δαχτυλίδι θα πληροφορήσει πάλι τον Φλώριο για τον κίνδυνο που διατρέχει η αγαπημένη του, αλλά αυτή τη φορά φτάνει στην πατρίδα του αργά. Ανακοινώνει στους γονείς του ότι μοναδικός σκοπός του είναι να βρει την Πλάτζια Φλώρα. Αυτοί συμφωνούν με την απόφαση του γιου τους και μάλιστα η βασίλισσα του δίνει ένα δαχτυλίδι, το οποίο προστατεύει τον κάτοχό του από βίαιο θάνατο. Κατά σύμπτωση ο Φλώριος οδηγείται στο ξενοδοχείο από το οποίο είχε περάσει πριν λίγο καιρό η Πλάτζια Φλώρα με τους αγοραστές της. Από τους ξενοδόχους πληροφορείται ότι οι έμποροι κατευθύνονται στην Αίγυπτο. Όταν φτάνει εκεί, μαθαίνει ότι η αγαπημένη του είναι στη Βαβυλώνα, όπου πληροφορείται ότι ο εμίρης αγόρασε την Πλάτζια Φλώρα και την έχει κλεισμένη σε έναν πύργο, ο οποίος φρουρείται από έναν άνδρα. Αυτός ο άνδρας όμως είναι πολύ φιλοχρήματος, κάτι το οποίο σκοπεύει να εκμεταλλευτεί ο πρωταγωνιστής.

Ο Φλώριος καταφέρνει να συνάψει φιλία με τον φύλακα του πύργου και μάλιστα σε ένα δείπνο του εκμυστηρεύεται τον απώτερο σκοπό του και αυτός, του υπόσχεται κάθε δυνατή βοήθεια. Καθώς φέρνουν στον εμίρη καλάθια με λουλούδια για το Πάσχα, τα οποία προορίζονται για τις γυναίκες στον πύργο του, ο Φλώριος κρύβεται μέσα σε ένα από αυτά κι έτσι μπαίνει στον πύργο. Μια θεραπαινίδα της πρωταγωνίστριας αναγνωρίζει τον Φλώριο από την ομοιότητα του με την κυρία της, αλλά δεν το αποκαλύπτει πουθενά. Έτσι οι δύο ερωτευμένοι συναντιούνται και παραδίδονται στις απολαύσεις του έρωτα.

Ο εμίρης κάτι υποπτεύεται και δεν πιστεύει ότι η Πλάτζια Φλώρα είναι αδιάθετη, όπως ισχυρίζεται. Πηγαίνει στον πύργο και τη βρίσκει να κοιμάται δίπλα στον αγαπημένο της. Οι δύο εραστές καταδικάζονται να καούν στην πυρά. Ο Φλώριος ζητά να δώσει το δαχτυλίδι της μητέρας του στην αγαπημένη του αλλά εκείνη δεν το

δέχεται και αγκαλιασμένοι ρίχνονται στην πυρά. Η φωτιά σβήνει από τη δύναμη του δαχτυλιδιού και ο λαός, εντυπωσιασμένος από το συμβάν, πείθεται για την αθωότητα του ζευγαριού και ζητά την επιείκεια του εμίρη. Ο εμίρης ελευθερώνει τους καταδικασμένους και μαθαίνοντας από τον Φλώριο τις περιπέτειες του, αποκαλύπτεται συγγενής των βασιλιάδων της Ισπανίας. Αγκαλιάζει τους νέους, τους δίνει δώρα, γιορτάζει το γάμο τους και τους στέλνει πίσω στην Ισπανία. Εκεί γιορτάζεται πάλι ο γάμος τους, ο βασιλιάς, η βασίλισσα κι όλος ο λαός βαφτίζονται χριστιανοί. Ο Φλώριος εκλέγεται από τους Ρωμαίους βασιλιάς και κυβερνά την Ρώμη με ευσέβεια.

5.3 Ηθικοπαραινετικά στοιχεία

Ο πατέρας του Φλώριου του απευθύνει τον λόγο και τον παροτρύνει να ακούσει το θέλημά του. Του μιλάει για την αξία της μόρφωσης, ειδικά για τα παιδιά ευγενικής καταγωγής, τα οποία θέλουν να είναι άξια και πρόκειται να γίνουν βασιλείς όταν έρθει η ώρα. Μέσω της μόρφωσης, όπως λέει ο πατέρας, θα μάθουν να πράττουν τα δέοντα, θα έχουν φρόνηση και θα τιμούν τους ευγενείς και θα αγαπούν τους «ταπεινούς» (στ. 157-165):

*«Δεῦρο, υἱὲ παμφίλτατε, ἄκουσον τοῦ πατρός σου·
τὴν ἐντολήν, τὸ θέλημα καὶ τὴν βουλήν τὴν λέγω.
Πατέρων παῖδες εὐγενῶν εἰς τὴν γραφὴν σχολάζουν,
τὰ γράμματα σπουδάζουσι ν' ἀπέλθουν νὰ τὰ μάθουν,
νά 'ναί εἰς λόγον φρόνιμοι καὶ εἰς ἀξίαν μεγάλοι
καὶ εὐτυχεῖς εἰς βουλάς, μᾶλλον καὶ ἄν βασιλεύσουν,
τὰ πρόποντα τῆς βασιλείας φρονίμως νὰ ζηγοῦνται,
τοὺς εὐγενεῖς καὶ ἔνδοξους ἀξίως νὰ δεξιοῦνται,
τοὺς εὐτελεῖς καὶ ταπεινοὺς πάλιν νὰ ἀγαποῦσιν»*

Το ίδιο επιχείρημα χρησιμοποιεί πάλι ο πατέρας του Φλώριου, ο βασιλιάς Φίλιππος, όταν λέει στον γιο του ότι θα τον στείλει στο Μοντόριον να συνεχίσει τις

σπουδές του. Εκεί βρίσκεται η φρόνηση και η σοφία. Εκεί σπούδασαν κι άλλοι νέοι ευγενικής καταγωγής και αποδείχθηκαν σοφοί (στ. 221-234):

*«Δεῦρο, υἱὲ παμφίλτατε, ἄκουσον τῆς φωνῆς μου,
 ποῖσον ἐμοῦ τὸ θέλημα, γλυκύτατε υἱέ μου
 υἱὸς ὑπήκοος πατρός γενοῦ, υἱέ, νὰ λάβῃς
 εὐχὴν τὴν τῶν γονέων σου καὶ δόξαν ἐξ ἀνθρώπων.
 Θέλω εἰς τὸ Μοντόριον ν' ἀπέλθῃς εἰς τὴν σκόλαν
 διὰ νὰ μάθῃς φρόνεσιν, ν' ἀναγινώσκῃς βίβλους.
 Ἐκεῖ γὰρ ἔνι ἡ φρόνησις, ἐκεῖ καὶ ἡ σοφία,
 ἐκεῖ πολλὰ ἐδιδάχθησαν παῖδες τῶν μεγιστάνων
 καὶ φρόνιμοι ἐφάνησαν εἰς βουλὴν καὶ εἰς ἔργον
 καὶ ἐκ γένους ἡμετέρου τε ὑπάρχει ὁ δοῦξ τοῦ τόπου
 καὶ ἐπιθυμῶ, υἱὲ καλέ, νὰ ἴδῃ τὴν ἡλικιάν σου,
 ὅτι ἔπαινον ἐλάλησαν ἐκεῖνον διὰ ἐσένα,
 δι' αὐτὸ σὲ πέμπει πάντοτε κεῖνος χαιρετισμούς του.
 Ἄπελθε τοίνυν, ἄπελθε· ἃ σὲ προστάττω ποίει»*

Οι στ. 227-228 (Ἐκεῖ γὰρ... παῖδες τῶν μεγιστάνων) ἔχουν ὡς πρότυπο τους Στίχους του Σπανέα⁷⁷ (στ.279-281):

*Τὴν ἀρετὴν καὶ παιδευσιν ἀγάπα καὶ τὴν γνῶσιν,
 Πλούτου παντὸς ἐπέκεινα καὶ θησαυρὸς μέγας.
 Τὴν φρόνησιν ἐπιμελοῦ, παιδὶν μου, παρὰ πλοῦτον.*

Ο δούκας υποδέχθηκε με χαρά και τιμές τον Φλώριο και τον συμβούλεψε να μην είναι κατηφής, να αποβάλει τη θλίψη. Θεωρεί πως εκεί είναι το πεπρωμένο του

⁷⁷Βλ, και Κότσικας, *Οι επιδράσεις του Σπανέα*, 32.

Φλώριου, ώστε να πάρει τα απαιτούμενα εφόδια και να γίνει σοφός βασιλιάς όταν έρθει η κατάλληλη στιγμή (στ. 311-316):

... « Ω Φλώριε, τὸν λέγει,
τὸ ἄριστον ἠὲ τρέπεται καὶ ἄγωμεν τρυφήσαι·
ρῖψον τὴν ἔννοιαν, ρῖψον τὴν, τὴν θλίψιν ἀποβάλου·
ἀγάλλου, χαίρου, σκίρτησον δίχως τινὸς ἀνάγκης·
καὶ κἂν ὡς διὰ τοὺς ἄρχοντας, τοὺς μεγιστάνους τούτους
μὴ φαίνεσαι ὡς κατηφής, μὴ εἶσαι ὡς ἐννοιασμένος».

Υπερασπιζόμενος ο Φλώριος την Πλάτζια Φλώρα, απευθύνεται στους άρχοντες λέγοντας πως, αν όντως έφταιζε η αγαπημένη του, να τιμωρηθεί. Αλλά το να τιμωρηθεί για κάτι το οποίο δεν έκανε, είναι άδικο. Ζητά ρητά να δικαστεί με δίκαιο τρόπο η αγαπημένη του κι όχι με ψέματα και εικασίες (στ.573-580):

«Άρχοντες, πλούσιοι και πτωχοί, γέροντές τε και νέοι,
τὴν κρίσιν, τὴν ἀπόφασιν, τὴν εἰς τὴν Πλάτζια Φλώρε,
ἀδίκως ἐδικάσετε πυρὶ παραδοθῆναι.
Στραφήτω ἢ ἀπόφασις ὅπισθεν νὰ συντύχω
νὰ εἰπῶ τὸ δίκιον τῆς ὠριᾶς και ἂν ἔπταισεν, ἅς πάθη·
ἅς πάθη αὐτὴ και οἱ μετ' αὐτῆς νὰ παιδευθοῦσιν ὅλοι,
εἰ δὲ και οὐκ ἔπταισεν αὐτὴ, διατί θανατωθῆναι;»

Ο στ. 578 (ἅς πάθη αὐτὴ και οἱ μετ' αὐτῆς νὰ παιδευθοῦσιν ὅλοι) προέρχεται από τους Στίχους του Σπανέα⁷⁸ (στ. 77):

νὰ πάθη αὐτὸς και μετ' αὐτοῦ νὰ παιδευθῶσι και ἄλλοι.

⁷⁸ Βλ., και Κότσικας, *Οι επιδράσεις του Σπανέα*, 33.

Στη συνέχεια, ο Φλώριος προκαλεί τον δολοπλόκο τραπεζοκόμο σε μονομαχία. Του λέει πως αν θέλει να έχει δόξα, να είναι ανδρείος, να μην δειλιάσει και να πολεμήσει μαζί του. Αυτοί οι στίχοι αποτελούν ακόμη ένα παράδειγμα για τα ιδεώδη της εποχής. Ο γενναίος πολεμιστής τιμάται ακόμα και από τους αντιπάλους του (στ. 616-625):

*«Εἰς καβαλλάρης ἔφθασεν, ἦλθεν ἀπ' ἄλλον τόπον,
ἀπιλογεῖται θάνατον κόρης τῆς Πλάτζια-Φλώρης
βοηθὸς ἐκείνης γίνεται, θέλει να πολεμήσῃ
καὶ κατὰ σοῦ κινᾷ θυμὸν καὶ ὀργήν, ἀλλὰ ποτάπην
καὶ ἂν εἶσαι ἀνδρείος καὶ δυνατὸς καὶ ἂν εἶσαι καβαλλάρης
καὶ ἂν ἔχῃς ψῆφον ἄρχοντος καὶ ἂν θέλῃς νὰ ἔχῃς δόξαν
καὶ ἂν ἔχῃς πόθον μετ' ἐμέν, θέλῃς νὰ πολεμήσῃς,
παρακαλῶ σε, ποῖσέ το, μηδὲν τὸ δειλιάσῃς
χαρίζω σου καὶ τὸ φαριν μὲ τὴν ἐξόμπλισίν του
καὶ ἄρματα πολυεύγενα τα πρέπουν ἀνδρειωμένον».*

Όταν ο Φλώριος μαθαίνει ότι ο πατέρας του πούλησε την αγαπημένη του σε εμπόρους, αποφάσισε να ξεκινήσει την αναζήτησή της. Πριν αναχωρήσει, του απευθύνει τον λόγο ο πατέρας του, δίνοντάς του συμβουλές. Τον συμβουλεύει να είναι φίλος και των πλουσίων και των φτωχών, να τιμά τους πάντες, ώστε να τον αγαπούν, ακόμα και τους κακούς να μην τους θλίβει. Επίσης, τον συμβουλεύει να μείνει μακριά από την κενοδοξία και την αλαζονεία, καθώς και να αποφεύγει τα μεγαλεία και τις πολλές τιμές, γιατί αυτές προκαλούν ζήλια και φθόνο. Να μην ζητάει μεγάλες υποδοχές ώστε να μην καταλάβει κανείς στην ξενιτιά ότι είναι κληρονόμος θρόνου. Να δίνει αγάπη και τιμές παντού και να αφήσει καλό όνομα στους ξενοδόχους, οι οποίοι εμφανίζονται ως βοηθοί στην πλοκή του έργου. Και κλείνει τον λόγο του με την ευχή να περάσουν γρήγορα τα δύσκολα και να βρει την ευκολία (στ. 1125-1162):

*«ἄπελθε, υἱέ μου, ἄπελθε, τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου,
καὶ ἐκεῖ ὅπου θέλεις περπατεῖ, υἱέ, εἰς τὴν ξενιτείαν,*

φίλος ἄς εἶσαι τῶν πλουσιῶν καὶ τῶν πενήτων πάντων.

Τοὺς πάντας τίμα, πρόσεχε ὅλοι νὰ σ' ἀγαποῦσιν,

τοὺς ἀγαθοὺς ἀγάπα τους καὶ τοὺς κακοὺς μὴ θλίβης·

διὰ γὰρ τῆς ταπεινότητος δύνασαι τούτους φίλους

ἐργάσαι καὶ εἰς ὑποταγὴν νὰ ἔν' τὴν ἐδικήν σου.

Τοὺς βασιλεῖς βασιλικὰς ανταμοιβὰς πολέμα,

τοὺς ἄρχοντας ὡς ἄρχοντας, πλούσιους ὡς ἔν' τὸ πρέπον.

Τὴν συντροφίαν σου πόθει την, τινὰν ποτὲ μὴ θλίβης.

Ὅλα σου ἄς ἔναι σύμμετρα καὶ βλάβην νὰ μὴν ἔχῃς.

Κενοδοξίαν μὴ ποθῆς, μηδὲ ἀλαζονείαν,

ὅτι πολλοὺς ἀπώλεσεν τὸ ἀλαζονικόν των.

Σιγὰ περπάτιε, ταπεινά, τὴν δόξαν παραιτήσου

καὶ ἂν σ' ἔλθῃ ξενοδόχημαν, υἱέ, στὴν ξενιτείαν,

μὴ θέλῃς τοῦ νὰ φαίνεσαι τίνος καὶ πόθεν εἶσαι,

νὰ θέλῃς ἔπαρσες πολλὰς καὶ παρρησίεσ μεγάλες

φθόνον καὶ ζῆλον φέρνει σε, υἱέ, τὸ μεγαλεῖον.

Θέλε μικρὰς ἀποδοχὰς νὰ μὴν σὲ ἐγνωρίζουν

ὅτι εἶσαι βασιλέως υἱὸς καὶ στέμμαν σὲ ἀναμένει,

ὅτι πολλάκις ἔσφαλαν παῖδες τῶν μεγιστάνων

καὶ θάνατον ἐδέχθησαν διὰ τὸν τοῦ φθόνου τρόπον.

Εἰ δὲ ἀπὸ προαιρέσεως ἀποδοχὴν σὲ κάμουν,

δέξου την ἀπὸ ἄρχοντας, παιδία μεγιστάνων

καὶ ἐσὺ διπλήν ανταμοιβὴν χάρισε πρὸς ἐκείνους,

ἐκείνους τοὺς τιμήσαντας, υἱέ, τον ξενισμὸν σου.

Ἔχε προαίρεσιν καλήν πάντα στους ξενοδόχους,
 χάριν ἃς ἔχουν ἀπὸ σὲν καὶ σὺ νὰ ἐπαινῆσαι,
 μὴ ἀφήσης ὄνομα κακόν, υἱέ, εἰς ξενοδοχεῖον.
 Καὶ ὅταν ἐκ τόπου εἰς ἕτερον θέλης περιπατῆσαι,
 ἀγάπην ἄφηνε παντοῦ, μὴ σὲ ἀκλουθήσῃ φθόνος.
 Ἄπελθε τοίνυν, ἄπελθε, υἱέ, μὲ τὴν εὐχὴν μου
 καὶ ὁ Μαχομέτης μετὰ σὲν νὰ ἔναι πάντα, υἱέ μου,
 νὰ σὲ βοηθῇ εἰς τὸν δρόμον σου, νὰ σὲ κατευοδώνη·
 τὸ κατευόδιον νὰ εὐρῆς, τὸ πεθυμᾶς, υἱέ μου,
 καὶ νὰ στραφῆς στὰ ἴδια σου, μετ' αὐτὴν νὰ συνζήσης
 καὶ νὰ διαβοῦν τὰ δύσκολα, νὰ εὐρῆς εὐκολίαν».

Οἱ στ. 1129-1130 (τοὺς ἀγαθοὺς ἀγάπα... μὴ θλίβῃς) ἔχουν ὡς πρότυπο τοὺς Στίχους τοῦ Σπανέα⁷⁹: (στ. 353-354):

Φιλάνθρωπον καὶ ἐπαινετὸν ἐχθροὺς μὴ ἀνταποδίδειν
 καὶ μᾶλλον τοὺς ὁμογενεῖς καὶ μᾶλλον τοὺς ὁμοφύλους.

Οἱ στ. 1146-1147 (ὅτι πολλάκις ἔσφαλαν... τοῦ φθόνου τρόπο) ἔχουν ὡς πρότυπο τοὺς Στίχους τοῦ Σπανέα⁸⁰ (στ. 311-314):

Πολλάκις γὰρ καὶ συγγενεῖς ἤγειραν κατ' ἀλλήλων
 καὶ ἔχθραν μεγάλην ἔθηκαν μέσον γονέων καὶ τέκνων
 καὶ πόλεις καὶ κάστρα ἔπαυσαν καὶ ἠφάνισαν τελείως
 καὶ εἴ τι κακὸν ἐνήργησαν τῶν διαβολέων τὰ χεῖλη.

Μετά τον πατέρα, παίρνει τον λόγο η μητέρα του Φλώριου. Τον συμβουλεύει και η ίδια για το πως να συμπεριφέρεται στους ανθρώπους στην ξενιτιά. Του λέει να έχει πολλή ταπείνωση, πραότητα και να αγαπάει σαν δικούς του ακόμη και τους

⁷⁹ Βλ., και Κότσικας, *Οι επιδράσεις του Σπανέα*, 42-43.

⁸⁰ Βλ., και Κότσικας, *Οι επιδράσεις του Σπανέα*, 42.

άγνωστους ανθρώπους. Να τους βοηθάει και να τους αγαπάει, ώστε να τον τιμήσουν κι εκείνοι ως δικό τους. Και αν λάβει κάποιο δώρο από κάποιον εκεί στην ξενιτιά, αυτός να του το ανταποδώσει στο διπλάσιο. Μετά συνεχίζει τις ευχές και του δίνει το μαγικό δαχτυλίδι, το οποίο θα τον προστατεύσει από οποιονδήποτε κίνδυνο (στ. 1175-1201):

«Υἱέ μου παγγλυκύτατε, υἱέ μου ἠγαπημένε,
 υἱέ, τὸ φῶς τὸ νοερὸν τῆς ὄλης μου καρδίας,
 υἱέ μου, ἀγάπη μου καλή, απαντοχή, υἱέ μου,
 ἔλεγα εἰς ἀπαγκούμπισμαν ἐσένα ναῦρω εἰς γῆρας
 καὶ κουφισμὸν εἰς τὰς πικριάς τοῦ παροπίσου χρόνου
 κ' ἐδάρτε εὐρίσκω δίστομον μαχαίριν να διχάζη
 μέσα τὰ φυλλοκάρδια μου, υἱέ μου, ὁ στερεμὸς σου.
 Τὸ μίσσευμάν σου, τέκνον μου, θεωρῶ καὶ ἀναστενάζω
 καὶ τὴν καρδίαν σφάζει με καὶ οὐδὲν τὴν ὑπομένω.
 Ἄπελθε, υἱέ μου, ἄπελθε, μετὰ καὶ τῆς εὐχῆς μου
 καὶ ἄς ἔν' ἡ πρᾶξις σου καλή, ἄς ἂν ἡμερωμένη.
 Ἔχε τὸ πρᾶον μετὰ σὲν ὅλοι νὰ σὲ ἀγαποῦσιν,
 ἔχε ταπεινώσιν πολλήν, υἱέ μου, εἰς τοὺς πάντας,
 φρόνιμους καὶ ἀνεγνωριστοὺς ἀγάπα ὡς ἐδικούς σου,
 ξένους ἠγοῦ ὡς τοὺς ἴδιους σου νὰ σὲ ποθοῦν ὡς ἴδιον
 τοὺς ξένους πάντα ἀγάπα τοὺς καὶ δορυφορίζε τοὺς,
 τοὺς πάντας τίμα πρὸς χαρὰν καὶ ὅλοι νὰ σὲ τιμοῦσιν,
 τοὺς πάντας προχαιρέτιζε μετὰ περιχαρείας,
 τοὺς πάντας δορυφόρει τοὺς νὰ σὲ δορυφοροῦσιν.
 Καὶ εἴ τις δῶρον εἰς ἐσὲν πρωτότερον χαρίσῃ,
 στείλε το ἐσὺ διπλότερον, καὶ νὰ σὲ εὐχαριστήσῃ».

Οι στ. 1166-1174 (*Υιέ μου παγγλυκύτατε ... με και οὐδὲν τὴν ὑπομένω*) ἔχουν ως πρότυπο τους *Στίχους του Σπανέα*⁸¹(1- 6):

*Παιδὶν μου ποθεινότατον, τέκνον μου ἡγαπημένον,
ὄστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου,
εἰς τὰς πικρίας μου ἤλιζον, ταύτας τὰς ἀφορήτους
καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς μου πειρασμοὺς καὶ τοὺς ἀμέτρους πόνους,
σὲ μόνον ἔχω βοηθὸν καὶ παρηγόρημά μου
καὶ κουφισμὸν τῶν πόνων τῶν ἀπαραμυθῆτων.*

Ο στ. 1177 (*Ἔχε τὸ πρᾶον μετὰ σὲν ὄλοι νὰ σὲ ἀγαποῦσιν*) ἔχει ως πρότυπο τους *Στίχους του Σπανέα*⁸² (στ.156):

Σύννουσ γίνου καὶ πραῦς καὶ φρόνιμον νὰ σὲ ἔχουν.

Ο στ. 1186 (*στεῖλε το ἐσὺ διπλότερον, καὶ νὰ σὲ εὐχαριστήσῃ*) ἔχει ως πρότυπο του *Στίχους του Σπανέα*⁸³ (στ. 219):

καλοῖς δίδου καὶ χάριζε καὶ νὰ σὲ εὐχαριστῶσι.

Ο φύλακας του πύργου με τον οποίο εἶχε ανταλλάξει ὄρκους φιλίας ο Φλώριος του λέει πως δεν θα αθετήσει τον ὄρκο του, γιατί ο πραγματικός φίλος στον κίνδυνο συμπάσχει και βοηθάει. Κι ὅταν κάποιος φίλος συνδράμει μόνο στους εύκολους καιρούς, δεν είναι πραγματικός φίλος (στ. 1553-1563):

*... «Φλώριε, ἐπεὶ μὲ ὀρκωμοσίαν
ἀφύρωσα τὴν συνταγὴν, οὐ κἂν ποσῶς ἀρνοῦμαι,
οὐκ ἀποφεύγω τὸ ὄμοσα, θέλω νὰ τὸ πληρώσω·
ὁπότεν γὰρ εἰς κίνδυνον φίλος διὰ φίλον πάσχη,*

⁸¹ Βλ. και Κότσικας, *Οι επιδράσεις του Σπανέα*, 35.

⁸² Βλ. και Κότσικας, *Οι επιδράσεις του Σπανέα*, 36.

⁸³ Βλ. και Κότσικας, *Οι επιδράσεις του Σπανέα*, 37.

ἐκεῖνον ἔχε ἀληθινόν, ὅτι ἔναι ὡς πρέπει φίλος,
 ὅταν δὲ εἰς πράγμα εὐκόλον τάχα συντρέχη ὁ φίλος,
 διὰ τοῦ καιροῦ τὸ εὐκόλον πάσχη διὰ φιλίαν,
 οὐκ ἔναι φίλος γνώριμος, μὴ γένοιτο στὸν κόσμον.
 Τώρα καλὰ τὸ γνώρισε και βεβαιῶνω σέ το.
 Ἄν χάσω τὸ κεφάλι μου τελείως ἐκ τὸ κορμί μου,
 τὴν Πλάτζια-Φλώρα βούλομαι νὰ ὀρθώσω νὰ συντύχης».

Οἱ στ.1556-1560 (ὅποταν γὰρ εἰς κίνδυνον... στὸν κόσμον) ἔχουν ὡς πρότυπο τοὺς Στίχους τοῦ Σπανέα (στ.396-400):

Εἰς τὰς χαρὰς τῶν φίλων σου καὶ εἰς τὰ καλέσματά τους
 μὴ γίνεσαι ὀλοπρόθυμος καὶ τρέχης καὶ ὑπαγαίνης.
 Εἰς λύπας δὲ καὶ συμφορὰς τρέχε καὶ πρὶν σὲ κρᾶζουν
 καὶ μέριζε τὰ πάθη των, ἔχε κοινὸν τὸν πόνον.
 Τοῦτο γὰρ ἔνι φρόνιμον τοῦ ἐν ἀληθείᾳ φίλου.

Ένας ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες, ἀφοῦ ἔχει συλληφθεῖ ὁ Φλώριος, προτείνει τὴν ἐκτέλεση τοῦ πρωταγωνιστῆ, διότι θεωρεῖ πὼς ἓνας ξένος με ἀλαζονεία, δόλο καὶ θράσος προσπάθησε νὰ βλάψει τὴ δυναστεία τους. Θεωρεῖ ὅτι ὁ πρωταγωνιστῆς διέπραξε ὑβρὴ καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τιμωρηθεῖ με θάνατο (στ. 1726-1733):

... «Ἄρχοντες, μεγιστάνοι,
 ἐμὲν μεγάλη εὐτολμιὰ μὲ φαίνεται εἰς τοῦτο
 καὶ ἀλαζονεῖα καὶ μηχανὴ καὶ πλήρης γέμων δόλου.
 Καὶ οὐ κἂν ποσῶς ἐκδέχομαι ὅτι νὰ τὸ ὑπομένη
 ἢ ὑμετέρα δυναστεῖα τὸ πρᾶγμα τὸ τοιοῦτον,
 ὅτι ἐκεῖνος εἰς ἡμᾶς ἤλθεν μὲ τέτοιον θράσος.
 Λοιπὸν ἄς λάβῃ θάνατον ὁ πράζας τὰ τοιαῦτα·

την τόλμην, τὴν ἐπιβουλιάν, τὴν ἀφοβιάν, τὴν ὕβριν».

5.4 Σύνοψη

Οι δύο πρώτες συμβουλές του πατέρα προς τον γιο, αναδεικνύουν την αξία της μόρφωσης επαναλαμβάνοντας τις λέξεις *φρόνηση, φρόνεση, φρονίμως, φρόνιμοι*. Σκοπός του πατέρα είναι, αφενός να απομακρύνει τον γιο του από την Πλάτζια Φλώρα, αφετέρου να τον στείλει να σπουδάσει, ώστε να γίνει σωστός και δίκαιος βασιλιάς όταν έρθει η ώρα. Ο Φλώριος δέχεται τη συμβουλή του πατέρα του, αλλά όταν θα κινδυνεύσει η αγαπημένη του, δεν θα διστάσει να αφήσει τις σπουδές του και να κάνει σκοπό της ζωής του να τη βρει. Ο βασιλιάς οφείλει να είναι δίκαιος στη διακυβέρνηση του και αυτό το επιτυγχάνει μέσω της μόρφωσης. Ο ποιητής το τονίζει αρκετά στους συγκεκριμένους στίχους, υπονοώντας ότι χωρίς μόρφωση, δεν μπορεί κάποιος να φτάσει στη σοφία. Ο διασκευαστής του δυτικού μυθιστορήματος, ο οποίος γνωρίζει τη βυζαντινή λογοτεχνία της εποχής, προσθέτει στο κείμενο ρητορικά και ηθικοδιδασκικά στοιχεία, τα οποία προέρχονται και από τους δημοφιλέστατους *Στίχους του Σπανέα*.⁸⁴

Όταν δικάζεται η αγαπημένη του, ο Φλώριος κάνει επίκληση στη δικαιοσύνη, την οποία φαίνεται ότι έχουν ξεχάσει οι άρχοντες και ο πατέρας του, αφού προσπαθούν να τιμωρήσουν μία αθώα κόρη.

Οι επόμενες δύο περιπτώσεις είναι οι συμβουλές των γονιών προς τον Φλώριο. Οι συμβουλές αυτές μοιάζουν αρκετά με τις αντίστοιχες στον Ιμπέριο πριν ξεκινήσει για την ξενιτιά. Έτσι κι εδώ, οι γονείς συμβουλεύουν τον Φλώριο ελπίζοντας να αποφύγει δυσάρεστες καταστάσεις και να είναι όσο το δυνατόν πιο ασφαλής στην αναζήτησή του.

⁸⁴ Κότσικας, *Οι επιδράσεις του Σπανέα*, 30-31.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, στα πέντε αυτά υστερομεσαιωνικά δημόδη ερωτικά μυθιστορήματα, υπάρχει έντονο το ηθικοδιδασκτικό-παραινετικό στοιχείο. Ο δημιουργός δεν θέλει να αφηγηθεί απλώς μια ιστορία και να ψυχαγωγήσει το κοινό του/αναγνώστες ή και το ακροατήριό του, αλλά μέσα από την ερωτική περιπετειώδη διήγησή του επιδιώκει, παράλληλα, να διδάξει. Οι ερωτικές αυτές ιστορίες ακολουθούν – λίγο πολύ – μια πανομοιότυπη αφηγηματική πλοκή:⁸⁵ ο ήρωας, ένας χαρισματικός νέος, μέσα από αρκετές περιπέτειες, βρίσκει μια κοπέλα, ερωτεύονται κεραυνοβόλα, ζουν ένα απροσδιόριστο (συνήθως) χρονικό διάστημα ευτυχισμένοι, μέχρι που τους χωρίζουν εξωγενείς παράγοντες. Ο πρωταγωνιστής τότε ξεκινάει την αγωνιώδη αναζήτηση της αγαπημένης του. Ακολουθούν εκ νέου περιπέτειες μέχρι να καταφέρει να τη βρει και να την ξανακάνει δική του. Στο τέλος των μυθιστορημάτων, οι δύο πρωταγωνιστές παντρεύονται και ζουν ευτυχισμένοι.

Διακρίνεται κατ' αρχήν είτε ένας αφηγητής ο οποίος απευθύνεται στο κοινό, αναστέλλοντας τη δράση, με σκοπό να διδάξει (*Φλώριος*, στ. 326-330, *Καλλίμαχος* στ. 1-24)⁸⁶, είτε κάποιος ήρωας του μυθιστορήματος. Συνήθως είναι ο πατέρας ο οποίος νουθετεί τον γιο του (*Ιμπέριος* στ. 202-215, *Φλώριος* στ. 157-165, στ. 221-234 και στ. 1128-1162). Υπάρχουν όμως περιπτώσεις που και η μητέρα (*Φλώριος* στ. 1175-1186), ο αδελφός (*Καλλίμαχος* στ. 256-258) ή ακόμη και κάποιος φίλος (*Φλώριος* στ. 1553-1560) ή συγγενής (*Λίβιστρος*, στ. 776-786) αναλαμβάνει αυτόν τον ρόλο. Διακρίνουμε και τέσσερις σπάνιες περιπτώσεις, στις οποίες δεν ακολουθείται ο κανόνας. Στην πρώτη περίπτωση, ο Βέτανος, ο ευνούχος, νουθετεί την Ροδάμνη (*Λίβιστρος*, στ. 1540-1555), ενώ στη δεύτερη, ο ρήγας της Ανάπολης, νουθετεί την κόρη του, την Μαργαρώνα (*Ιμπέριος*, στ. 277-286). Στην τρίτη περίπτωση, ο Φίλαρμος νουθετεί τον πατέρα του, Ροδόφιλο (*Βέλθανδρος*, στ. 91-107) και στην τέταρτη, ο Καλλίμαχος νουθετεί τον γέρο κηπουρό (*Καλλίμαχος*, στ. 1635-1636).

Το περιεχόμενο των ηθικοδιδασκτικών-παραινετικών στίχων συνήθως έχει να κάνει με συμβουλές για τη σωστή συμπεριφορά. Ο δέκτης βρίσκεται σε δύσκολη θέση

⁸⁵ Beaton, *Μυθιστορία*, 157-177.

⁸⁶ S. Constantinou, «Retelling the Tale: The Byzantine Rewriting of Floire and Blancheflor», στον τ. M. Baisch – J. Eming (επιμ.), *Hybridität und Spiel. Der europäische Liebes – und Abenteuerroman von der Antike zur Frühen Neuzeit*, Βερολίνο 2013, 227-242.

και το πρόσωπο που τον συμβουλεύει αναλαμβάνει να τον βοηθήσει, γεγονός που βοηθάει και στην εξέλιξη της υπόθεσης. Ο ήρωας «μαθαίνει» να είναι ταπεινός προς όλους, πλούσιους και φτωχούς, ακόμα και να μην ανταποδίδει στους εχθρούς του. Σε δύο περιπτώσεις τονίζεται η σημασία της εκπαίδευσης μέσω της οποίας ο άνθρωπος γίνεται σοφός και φρόνιμος. Όταν ο Ιμπέριος και ο Φλώριος αποφάσισαν να φύγουν μακριά από την πατρίδα τους, οι γονείς τους ανέλαβαν τη νουθεσία των νεαρών γιων τους για το επικείμενο ταξίδι τους. Στις έμμεσες παραινέσεις στον *Λίβιστρο*, όταν αυτός διαβάζει τις επιγραφές των αγαλμάτων του κάστρου, εμπεριέχεται με κυριολεκτικά ή αλληγορικά μηνύματα, ένα ευρύ σύνολο από ηθικούς κανόνες και αξίες που θα πρέπει να διέπουν τη ζωή του ανθρώπου.

Οι ηθικοπαιδαγωγικοί στίχοι τοποθετούνται συνήθως πριν από μεγάλες αποφάσεις, κάνοντας αισθητή την αναγκαία χρήση τους στην εξέλιξη της υπόθεσης. Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι, στη συντριπτική πλειονότητα, ο αποδέκτης ενεργεί, σύμφωνα με τις παραινέσεις που δέχεται. Υπάρχουν δύο μόνο εξαιρέσεις, όταν ο Ιμπέριος δεν δέχεται τις συμβουλές του πατέρα του (*Ιμπέριος*, στ.136-152) και αποφασίζει να φύγει στην ξενιτιά και όταν ο Βέλθανδρος αρνείται τις συμβουλές του αδελφού του και ξενιτεύεται κι αυτός (*Βέλθανδρος*, στ. 51-64). Ο ήρωας – συνήθως ο πρωταγωνιστής – έχοντας αυτές τις συμβουλές ως σύμμαχο, πορεύεται, εξελίσσεται και καταφέρνει, παρά τις όποιες δυσκολίες συναντά, να κερδίσει αυτό που επιδιώκει και να ζήσει ευτυχισμένος.

Η έκταση των ηθικοδιδασκτικών-παιδαγωγικών στοιχείων ποικίλει. Οι έμμεσες παραινέσεις που συναντάμε στον *Λίβιστρο* για παράδειγμα αποτελούνται όλες από δύο στίχους στις επιγραφές των αγαλμάτων. Αντίθετα, όταν ο γιος/κεντρικός ήρωας ετοιμάζεται να φύγει στην ξενιτιά, οι συμβουλές γίνονται αρκετά εκτενέστερες (*Ιμπέριος*, στ. 191-215 *Φλώριος*, στ. 1106-1162). Χαρακτηριστικό παράδειγμα εκτεταμένων συμβουλών είναι αυτές του έρωτα προς τον *Λίβιστρο* που εκτείνονται σε σχεδόν 40 στίχους (*Λίβιστρος*, στ. 246-281). Η χρήση των ηθικοδιδασκτικών στοιχείων συμπληρώνουν – θα λέγαμε – τον χαρακτήρα των ερωτικών μυθιστορημάτων, εμβαθύνουν σε σημαντικά ζητήματα, αφήνοντας, έστω και για αυτούς τους στίχους, την περιπετειώδη αφήγηση που σκοπό έχει να διασκεδάσει το αναγνωστικό κοινό/ακροατήριο.

Τα πέντε αυτά ερωτικά μυθιστορήματα διαφέρουν και ως προς την έκτασή τους. Το μικρότερο σε έκταση έργο είναι ο *Ιμπίριος* με 893 στίχους και το πιο μακροσκελές – με μεγάλη διαφορά – είναι ο *Λίβιστρος* με 4601 στίχους. Παρεμβάλλονται ο *Καλλίμαχος* με 2607, ο *Φλώριος* με 1843 και ο *Βέλθανδρος* με 1348 στίχους. Η έκταση των παραινέσεων στα κείμενα εμφανίζεται ανάλογη με την έκτασή τους: οι ηθικοπαινετικοί στίχοι είναι περισσότεροι στον *Λίβιστρο* και πολύ λίγοι στον *Ιμπίριο*. Ο *Φλώριος* είναι εκτενέστερος του *Βέλθανδρου* για περίπου πεντακόσιους στίχους, αλλά η ύπαρξη ηθικοπαινετικών στίχων είναι κατά πολύ συχνότερη και εντονότερη στον *Φλώριο*. Τέλος, και στον *Καλλίμαχο* είναι αρκετά έντονο το ηθικοπαινετικό στοιχείο, το οποίο έχει σημαντικό ρόλο και στην εξέλιξη της υπόθεσής του.

Στον *Ιμπίριο* και τον *Φλώριο*, οι συμβουλές του πατέρα προς τον γιο είναι εμφανώς επηρεασμένες, σε μεγάλη έκταση, από τους δημοφιλέστατους κατά την εποχή της συγγραφής των μυθιστορημάτων (14^{ος}-15^{ος} αιώνα) *Στίχους του Σπανέα*.⁸⁷ Σε μία τουλάχιστον περίπτωση δύο παινετικοί στίχοι είναι σχεδόν πανομοιότυποι και σε παρόμοιο νοηματικό περιβάλλον:

Ιμπίριος (στ. 212-213): *Τοὺς πάντας τίμα, πρόσεχε ὅλοι να σ' ἀγαποῦσιν.*

Τοὺς ἀγαθοὺς ἀγάπα τους, τοὺς δὲ κακοὺς μὴ θλίβῃς.

Φλώριος (στ. 1129-1130) :*Τοὺς πάντας τίμα, πρόσεχε ὅλοι να σ' ἀγαποῦσιν,*

Τοὺς ἀγαθοὺς ἀγάπα τους καὶ τοὺς κακοὺς μὴ θλίβῃς

Η περίπτωση αυτή οδηγεί στις εξής πιθανότητες: (α) είτε οι ποιητές των δύο μυθιστορημάτων να αντλούν από κοινό πρότυπο, παραλλάσσοντας στίχους π.χ. του *Σπανέα* (στ.353), (β) είτε ο δημιουργός του *Ιμπίριου* να αντλεί από τον *Φλώριο* ή το αντίστροφο, εφόσον δεν έχει καθοριστεί ο χρόνος γραφής των δύο κειμένων και όχι από τον *Σπανέα* και (γ) είτε ο ποιητής και των δύο να είναι ο ίδιος και αυτός να είναι ο λόγος που εξηγεί την ύπαρξη ίδιων στίχων και στα δύο κείμενα.

Στην συνολική εικόνα, τα ερωτικά μυθιστορήματα με την περιπετειώδη υπόθεσή τους διασκεδάζουν και ψυχαγωγούν τους αναγνώστες/ακροατές. Δεν μπορούμε όμως να παραβλέψουμε και την πρόθεση των ποιητών για διδαχή του αναγνωστικού τους

⁸⁷ Κότσικας, *Οι επιδράσεις του Σπανέα*, 42-43.

κοινού/ακροατηρίου. Τα ποιήματα αυτά είναι ερωτικά αλλά η επιρροή των ηθικοδιδασκτικών έργων είναι εμφανής σε όλη την έκτασή τους.